

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2016 JÚNIUS ■

XXV. ÉVFOLYAM, 2016. JÚNIUS

TARTALOM

■	3	KORNIS MIHÁLY	■
		Előhang	(esszé)
■	8	VERES ISTVÁN	■
		Rékas	
		Az almabeteg	
		Rendes kávé	(novellák)
■	13	MARKÓ BÉLA	■
		Közös szobor; Fogókellék	(versek)
■	15	TÖZSÉR ÁRPÁD	■
		Úton; Egy toposztörténet születése	(versek)
■	17	PÁLYÁM EMLÉKEZETE	■
		<i>A 80 éves Tőzsér Árpáddal Liptay Katalin beszélget</i>	
■	24	SÁNTHA JÓZSEF	■
		A húgom operája – Temetés	(regényrészlet)
■	29	VECSEI MÁRTON	■
		Az India	(novella)
■	32	BÖDECS LÁSZLÓ	■
		Oda (óda); Örök reggel	(versek)
■	35	BALOGH ÁDÁM	■
		Pikoló; Felettünk az ég; Lékbúvár	(versek)
■	38	VARGA MELINDA	■
		Mit tűz nem érinthet; Isten mandzsettája; tengernél; kettészelt ég; érzéki illúzió	(versek)
■	40	CSILLAG LAJOS	■
		A sor	(novella)
■	43	BARTA ZSOLT	■
		Fugger	(novella)
■	48	VIDA GERGELY	■
		Mindenki odakap; Elforgatás	(versek)
■	50	FORGÁCS MIKLÓS	■
		Művelt Kert	(vers)
■	52	NYERGES GÁBOR ÁDÁM	■
		Pedellustekintet	(novella)

■	55	PERTICS GERGŐ	Adapa; Mind a görögség színe-java; Ki (versek)
■	59	ORCSIK ROLAND	Posztimperiális Eurokrém (esszé)
■	67	BAZSÁNYI SÁNDOR	Nádas Péter korai elbeszélései (esszé)
■	72	PASZMÁR LÍVIA	Remegés, mozgás, repedés Esterházy Péter és az intertextualitás a szlovák befogadói közegben
■	76	MÉSZÁROS GÁBOR	Nothing new under the sun! (Cserna-Szabó András <i>Sömmi</i> . című kötetéről)
■	78	POLGÁR ANIKÓ	Kígyózó köldökszínór, szélnek eresztett nevek (Bánki Éva <i>Fordított idő</i> című kötetéről)
■	80	SZAKÁL KATA	A Nagy Torzó (Pier Paolo Pasolini <i>Olaj</i> című kötetéről)
■	82	LAPIS JÓZSEF	„Alszik bennem a sóhaj” (Szabó Imola Julianna <i>Kinőtt szív</i> című kötetéről)
■	85	STEINMACHER KORNÉLIA	A vigasztalhatatlanság dalai (Bödecs László <i>Semmi zsoltár</i> című kötetéről)
■	87	ANDRÁS SÁNDOR	gép terem benn (Balázs Imre József <i>Jung a gépteremben</i> című kötetéről)
■	91	SZARVAS MELINDA	Amiről senki sem beszél (Bárczi Zsófia: <i>A másság reprezentációja: Magyar regények Szlovenszón</i> című kötetéről)
■	95	BARNÁS FERENC	Magyar írók szlovákul, szlovák írók magyarul, kalligramos könyvek Hrapkától (laudáció)

A borítón MICHAL MACKU alkotása látható

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Beke Zsolt
zsoltbekezsolt@gmail.com
SZERKESZTŐK:
Csehy Zoltán (líra)
csehyzsoltan@gmail.com
Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu
Szabó Lovas Emőke
lovas.e@gmail.com
Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com
Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:

Csehy Zoltán,
Hizsnay Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2016)

Nemzeti Kulturális Alap

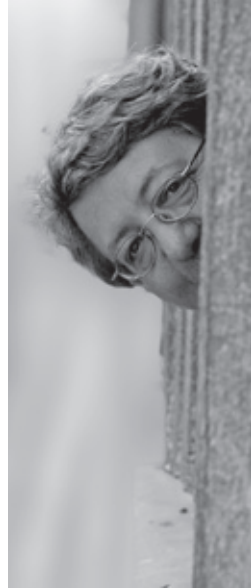
Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Fő utca 39/17, 929 01
Dunajská Streda/Dunaszerdahely,
IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén
www.kalligram.eu

Előhang

Nem félelmet érzek, hanem vágyódást

Még sosem mentem át úgy egy ajtón, hogy máshova kerültem volna. Ezért nem félek a haláltól, csak tőled. De ez a szerelem rettegése. A szót, hogy Isten, sokáig nem akartam mondani, ma sem szívesen mondom. Nem Istenben élek, a semmiben ragyogok, mint a fekete szurok. Itt vagyok, hol vagyok.

Ahol vagyok, éppen *itt* vagyok.

Van ez a hülyeség, hogy Isten kicsoda. Akik okoskodnak, ezen lovagolnak. De még az sem vizsgálható értelmesen, hogy Isten van-e vagy nincs.

Akarod-e, hogy legyen Isten?

Akarod?

Függetlenül attól, hogy a létezése bizonyítható-e (nem bizonyítható), szeretnéd-e, ha szövetségesed lenne, mégpedig nemcsak (ki)számíthatatlan, de a gondolhatót is minden határon túl meghaladó szövetségesed? Csak akkor mondj igent e kérdésre, ha találkoztl vele, és az arra indít. Isten gondolhatatlan, de találkozhat vele. Nekem ez a tapasztalatom. Nem is igen van másféle, az életem nekem magamnak erről a képtelenségről szól. Mulatságos vagyok evvel neki és magamnak, és mindenkinek, aki a helyzetemet a maga valójában látja. Épp annyira kiszámíthatatlan vagyok, amennyire te is kiszámíthatatlan vagy, nem csak az ő számára, de még a magad számára is. Te ő vagy. Pontosabban: ő te vagy. Nem mindegy a szavak sorrendje. De még azt se lehet tudni, hogy akiről beszélek, létezik-e.

Nem a létezése fontos, hanem a kapcsolatunk.

Már óvodáskoromban is összehasonlíthatatlanul izgalmasabb volt egy láthatatlan ismeretlennel sugdolózni, például a mumussal, mint egy látható emberrel. Az sem volt rossz, de abban benne volt az is, hogy vége lesz, vagy ő hagyja abba, vagy én, valamelyikünk elmegy vagy elviszik, a mumus susogását viszont akkor is hallottam, ha átszaladtam egy másik szobába, nem is ő jött velem, hanem a susogása, nem vesztettem belőle egy szót se. Ő se belőlem.

Nem ijesztgettük egymást.

Ő tudta, hogy én legalább annyira szeretem megijeszteni magam, amennyire utálok, és én meg tudtam a mamámtól, hogy mumus az nincs. Ha mondanák a bölcsődében, vagy bárhol: vigyázz, jön a mumus, ne higgyem el. Én persze nagy élvezettel megijesztettem magamat azzal, hogy átfutott rajtam, itt a mumus, úgy beszartam, mint az istennyila, de addig csak, amíg nem súgta a fülembe, hogy ezt most ne kend rám, ez te vagy, te vagy, te vagy. Azt akarod érezni, hogy itt a mumus. És már nem éreztem. Az volt benne a legjobb. ■

Nem félelmet érzek, hanem vágyódást

Már-már egy isten szabadságával

A nagy költők, már-már egy isten szabadságával, nyitott szemével, szenvedni tudásával minden határon túl, az élet határain is túlra igyekeznek: megláttatják vagy hallhatóvá teszik a láthatatlant és a halhatatlant. Nem hisznek Istenben? Nem bűnük az. Ki vannak csukva a hidegbe. Nem mondja ezt senki nekik, aki hisz. Aki hisz, úgy látja azokat, akik nem hisznek – sok templomba, zsinagógába, imaházba járó ember is tolong az Istent a szívük mélyén nem ismerők komor tömegében –, mint a vigasztalhatatlan árvákat.

„...nagy nevetés, hogy nem vétettem többet, mint vétettek nekem.”

Az Árvák Intézete fegyence az mind, aki nem hall magában egy másik hangot, hanem mindig csak a magáét, még gyakrabban a legaljasabb ellensége suttogásait, aki a pusztasága miatt gyűlöli őt. Mintha magát hallaná.

Árva, igen, árva.

Megtanították kesztyűbe dudálni. A szerető szülő pusztaságát is képtelenségnek, hanem szemenszedett hazugságnak, hajmeresztően kártékony dajkamesének érzi. Hol volt eddig Isten, és hol van most, és hol lesz pillanatokon belül, amikor agonizálok?

A legtöbb nagy koponya, aki kapásból eszembe jut, istentagadó.

Mindabból, amit tettek, az kiált:

„Mi lesz velünk, ha itt minden úgy van, ahogy van?”

Ha itt minden úgy van, Isten a legrohadtabb hazugság, még az is, hogy halott, ez a megfogalmazás azt sugallja, mintha valaha is lett volna, holott az ember követte és követi el Istent, a bűnt, de oly régóta, hogy már a fogalma is átállt a leggonoszabbak, a földi hatalmak oldalára: Isten az elnyomás ostroma, a képmutatás és minden emberi sötétség szülője, a hazugság maga.

Aki gyökeresen kiirtotta magából a fanatikus (különösképpen undorítóan, Egyistenként megszemélyesített formában tált, Káint és Ábelt egyként féltőn szerető, ezzel is hódító) gondolat eszméjét, az istentagadó, így aztán tudó ember. A nagy koponya, a tisztánlátó istentagadó. Akit meg kell becsülni vita nélkül, mert arról tud a legtöbbet közlünk, hogy valójában mi hogyan van. A gyakorlat arra tanít, hogy sokkal többet tud arról, hogy állnak a dolgok a földön, az, aki nem hisz Istenben. De a tisztánlátó istentagadó jellemes, holott kiemelkedően jó a feje, mint mondják, bárkit becsaphatna, de ő – ha csak nem áru-ló, emberáru-ló – józan és tiszta mindenkor. Érzéseit uralja, de illúziói nincsenek, más létezők iránt éppen azért mély részvétet érez, ugyanis ő két szörnyűséget egyszerre és együtt lát az ember ellen fenekedni: azt, hogy valójában miként áll a helyzet, és azt, hogy azon az Isten se segít. Mert a valóságban nincs. Ámbár az istenfélő tudás zsidó megszállottjai azt tanítják, hogy az Örökkévaló az ember (a világegyetem) valóságában azóta nem létezik, amióta önmagából teremtett helyet az ember valósága számára, amikor önnön képére és hasonlatosságára megteremtette az embert, mégpedig szabadnak, miáltal neki a mindenhatóságáról le kellett mondania, hogy gyermeke számára se zárja el a szabad választás lehetőségét, a hiba elkövetésének a lehetőségét. Figyelmeztette ugyan, hogy ne akarja tudni a különbséget jó és rossz között, és ne kérdeje, miért: bízson benne, de az ember kíváncsinak teremtett.

A kíváncsiság nem teljes bizalom. A kíváncsiság számára örökkévalóan bizalmat érdemlő szentség még a paradicsomban sincs. „A grapefruit olyan citrom, amely kapott egy lehetőséget, és élt vele” (Oscar Wilde). Az ember elmúlt vele. A földi élet vágóhídjának kapujában sorban álló, reménykedő, vagy még sorban állás közben is egymással aljaskodó hívőknel és ateistáknál ennival kell többet tudnia a tisztánlátó koponyának. A borzadályt és a rettenetet, ami menthetetlen. S akkor ennival kell többet szenvednie is a nála tudatlanabbaknál: számára ugyanis felfogható az emberi gonoszság határtalansága.

Ha ugyanis nem az volna az alapja az erről való gondolkodásának, hogy Isten még az embernél is rosszabb, mivel önnön képére és hasonlatosságára hazudta és hazudja őt az ember, így tehát ebből a fantomból hiányzik még az a néminemű jóakarata is, ami a hitetlenekben, akik nem hajlandók bízni a valótlanban. Abban, hogy a valóságon rajtunk kívül bárki változtatni tud. Ha tehát a tisztánlátó koponyák a valóságot, ahogy van, teljes

egészeben nem vállalnák, akkor nem vállalnák a felelősséget, a teljes felelősséget a többiek helyett is a kialakult, vagyis voltaképpen már a kezdet kezdetétől fennálló helyzetért.

Nem azért teszik ezt, mert akár vállalják, akár nem, a hitbuzgó fanatikusok, őriöngő gyilkosok változatlan iramban rombolják a valóságot, elvégre hát rombolják azt mások is, sokan, egyesek szerint ők még sokkal többen is vannak, mint ahány istentagadó vagy istenfélő ember rombolja; de a tudó nagy koponyák hitre képtelenségük által a vágóhíd ál-szent alkalmazottainál és bűnsegéd áldozataiknál is mélyebb pokolban találják magukat.

Ahelyett, hogy kívül találnák magukat azon is.

Nálam védtelenebb barom nincs. Ezt mondják magukban. Nem a védtelenségem fáj – ott látszik egy egerút –, de a többiek védtelensége! Én tudom. Mindenekelőtt a gyermekeimé. Akik nem akartak erre a világra jönni. Hallom őket. Úgy tanítok, hogy tudom, a tudásnak a földi élet megőrzésének garantálására nincs hatalma. Sőt. Úgy nemzek gyermeket, hogy nem tudok neki mit mondani arról, hogy miért tettem. Úgy nemzek jövőt, hogy még annyi boldogságom sincs benne, mint akármely üzekedő állatnak, én tudom, hogy jövőt nemzek, nem tudom nem tudni, és bár akarhatom nem akarni ezt a jövőt, de nem szabadulhatok ösztönömtől, amely erre hajt. Hacsak nem engedek egy másik ösztönömnek, a halálnak. Akaratnak az ösztönön nincsen jó fogása. Hogy pedig léteznek ösztönök, azt is csak én tudom. Miért kell nekem tudnom, hogy élnem kell? A legjobb az lett volna, ha meg se születek. Annál már csak egy dolog volna jobb, ha abban a pillanatban, amikor az édesanyámból világra vergődök, meghalok. Ezt mondja a megragadhatatlan, az örök változás, az önformálás diadalmas istendémona, Próteusz, a mindentudó bened, ha kipofozod belőle, hogy mi volna az embernek a legjobb.

A hiénák nem tudják, hány velük született fegyverük védelmezi őket, és azok mifélék – hát ugyan mifélék? –, hogy mivel laknak jól, ha jóllaknak; nem ismerik a saját éhségüket, éhesnek éhesek, de nem kell vele foglalkozniuk, semmivel nem kell „foglalkozniuk”, csak kettéroppantani fogaikkal a dög csontját!

Ezt is csak én tudom, tisztánlátó istentagadó.

A hiéna nem tudja, hogy dögöt eszik. Az ember eszik dögöt. De mintha nem tudná. Mintha azt tudná csak, hogy nincs Isten. Pontosabban: nincs ember. Akkor nincs. Nem az, hogy vegyük úgy, hogy nincs, hanem ha Isten nincs, ember sincs. Mihez képest lenne? Ki mondta, hogy ember?

A Biblia?

Ki mondta a Bibliát? Isten?

Van-e mélyebb kétségbeesés annál, mint tudni, hogy nincs Isten? Már persze csak abban az esetben lehet tudni, hogy az Isten nemléte okozta kétségbeesés halálos és józan észszel elkerülhetetlen bűn, ha valaki történetesen káprázatos eszű koppenhágai pap, és képes felmérni e kétségbeesés távlatait, vívmányait, a diadalmas mellétrafálások, ellenállhatatlan hamartiák miriádjait, magát a történetet.

Ami úgy kezdődik, hogy az egyik megöli a másikat, amíg világ a világ, legalább két okból. Először is: nem vállalhatóan szégyenteli kétségbeesésében, hogy annak a másíknak jobban ment a sora, bár kevesebbet kellett gürcölnie érte, mint neki, mert... Miért is? Mint megsemmisítő táborokban kérdezik: Mi a faszért? Mert vele volt az ég? Hát az ki a faszom? A kápó persze úgy hívja, hogy Isten. Mondja a tisztánlátó nagy koponya. De Isten nincs, szünet, ettől egyébként tényleg teljesen függetlenül, igazság sincs, szünet, most már igazságok sincsenek, ezek mind szavak, az esőerdő sem becsület vagy tudás, nem is a természet dolga. Hanem hatalom. Amire nem vagyok tekintettel. Ha szabad embernek képzelem magam. Mert olyanom van. Hogy én szabad ember vagyok. Mihez képest? Tehát nem vagyok tekintettel senkire és semmire. Én se nézek oda. Akkor rám se néz senki. Mert nem fogadnak el. Én sem fogadom el. Mert nem fogadom el. Abstósz. A nagy koponyák mindezt tudják, és tagadják az Istent. A földi pokolban nem éreznek semmit. Unatkoznak. Ez a legfőbb pokluk. Aztán van... ■

Aki érzi Istent

Nem hallja. Nem látja. Nem tapintja, nem eszi, nem issza, nem találja templomban, papok ajkán, körmenetben, hithű szentenciákban, nem kell hozzá kost levágni, fitymát adni. Vértjegeység nem kell. Manapság Isten bemutatkozik – ezt nem tudom biztosan, én csak a magam históriáját ismerem –, de nem a nevét mondja, még csak meg sem mutatja magát. Megérzed.

Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak, Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.

vagy

Úgy segített, hogy nem segíthetett.
Lehetett láng, de nem lehetett hamva.
Ahány igazság, annyi szeretet.
Úgy van velem, hogy itt hagyott magamra.

vagy

Ha nevetnél, én is örülnék,
vacsora után melléd ülnék,
pipámat egy kicsit elkérnéd
s én hosszan, mindent elbeszelnék

Ezt mind József Attila mondja, aki különben azt is:

Én istent nem hiszek, s ha van,
ne fáradjon velem;
majd én föloldozom magam;
ki él, segít nekem.

De Szép Ernő is például, szintén nem hitte, csak ismerte az Istent. Látszik azon, ahogy azokra néz, akik nem ismerik Őt. Nem átalija nevetségessé tenni magát a kevesekért, akik hallják a hangjában, amiért szól, akiért szól:

Ti ócska figurák, barátaim:
Kirakatban sápadt gigerli,
Ki állsz az eladó ruhában
S üvegen át az utcát figyeled.

S te vőlegény a plasztikonban
Ki megfagyott frakkodban búsulsz,
Fonnyadt kesztyűbe lógnak ujjaid
És gomblyukadban művirág rohad.

Hát te, szegény madárijesztő,
Rongyosan, beütött kalappal
Reszketsz a földek közt a szélben
S ölelni tartod csonka két karod.

Nem merném állítani, hogy én ismerem Istent. Érzem csak. Hogy megbotránkoztassalak, úgy, mintha valaki pusztít adna az orrom hegyére. Olyankor felocsúdok.

Az ember elfelejti. Miért felejt el? Mert nem lehet megszokni. Elsőre sose tudtam. A pofonról is másodszorra tudod csak, hogy pofon. Ha nem ütnek pillanatra, ha élve hagnak azért, és utána még kérdezősködhetsz is, meg szokták mondani. „Kaptál egy pofont.” Olyan is van, hogy láttad, mint ütnek az arcába bele másnak, szétpofozlak! kiáltás kíséretében. Vagy efféle. Mielőtt a te arcodba is beleütöttek volna. Kérdezték is tőle, mondjuk édesanyádtól, akarsz még egy pofont? Az ilyesmit megjegyzi az ember.

Isten érintése ahányszor történik, először történik.

Megjegyezhetetlen. Nem tudod, mi történik. Sosem tudod, mi történik! Rá nem tudsz fölkészülni. Hogy Isten – e szó innen van, nem tőle, de minden határon túl, és csak azért használom, amiért a csecsemők cuppognak, aki pedig szereti őket, innen tudja, mit is akarnak mondani –, azt érzed. Itt van velem. Én nem vagyok vele. Ahhoz meg kell érintenie.

Ezt az érintést is imádom.

De most már muszáj közbeszólni magamnak: én tudom, hogy az Isten érintése fáj! Aki ismeri ezt az érintést, illetve akiről elismerik, hogy ismeri, az tanúsítja mind: Isten érintésénél nincs fájdalmasabb. Ha illette, ha megillette, akit így kitüntetett, és az nem halt bele, mint egyébként majd mindenki, hanem szenvedett tovább, mégse tudta tagadni, bármennyire szeretne volna, mint Jónás vagy Jeremiás, hogy vele az történt, hogy neki azt kell mondania, ha nem akarja is, amit Isten akar, mondani általa, de nem ő, ő már nincs, aki még van benne, azért van csak, amit az Örökkévaló általa mondaní, tenni akar. És meg van verve az irtóztató véggel éppúgy, mint annak szenvedésteli előjátékával: a gyötrelmesen nem akart életével, érintése nyomán őt kell hogy szolgálja.

Akkor nekem ez még hátravan.

Ennek balsejtelme hozzátartozik persze az egészhez. Ebben a tudatban élek egész kicsi korom óta. A rettegés és a remény az én szívemben nem különbözik. Azért merem leírni a szót is, hogy szívem. Félek.

Mi mást tehetnék, mint hogy merjek?

Én szeretem az Istent. Akarom. Arról fog szólni ez a könyv, mit meg nem próbáltam, hogy el ne veszítsem. És ő se veszítsen el. Mert az ugyanaz. És nem igaz semmi, amit vele kapcsolatban mondanak, az se, amit most én mondok, vagyis: nem tudhatom. Istent nem tudhatom. Isten tudhat engem. Én csak úgy snúrozok, amikor róla beszélek. Azt hiszem, ehhez el kell magyaráznom, mi a snúr. Én nem tudom őt eltalálni, és nem is akarom. De ha játszhatok, az jó. Akkor vele vagyok. Mintha forró lángost ennék. Minden nagyon jó, amit vele kapcsolatban említeni lehet, például felocsúdok, amikor általa beszélek, vagy valami történik, nem határozom meg, micsoda, hanem együtt megyünk, most már több mint hatvan éve együtt járunk, utánaszaladok, ha észreveszem, hogy nem utána szaladok, mert megint bealudtam, ő meg csak nevet és sírok és nevetek, és ő sír akkor bennem, én meg nevetek. Egymásban vagyunk, amikor csak lehet. Én tökhülye vagyok.

Tehát, mi a snúr.

Az, hogy eltalálok-e a célvonalat két méterről. Komoly helyen csak bélással dobunk. Játsszóterén a béla ötven fillér. Ami nem a vonalra esik, az ott marad. Addig játszatsz, amíg van dobnivalód. Aki két méterről a vonalra talál, nyert. Ha csak érinti a vonalat, az is snúrnak számít. Ha senki se snúr, akkor amelyikünk érméje legközelebb fekszik a vonalhoz, az a snúr. Aki meg túldobja, kiszáll. A pénzét ott kell hagynia a földön. Ha ön-maga közepén fekszik a vonalra a bélás, szupersnúr. Aki dobta, megállítja a játékot. Föl-szedi az összes pénzt, és vége van. Kihívhatja, akinek még van bélása. De általában nincs.

Hát ez már csak így megy.

Rékas

Megint áll a csap alatt a mosatlan. Valaki megint nem mosogatott el maga után. Egy egész mocskos edényépület, dubai torony. Különböző fazonú és díszítésű tányérok, mélyek, laposak. Az alsók a hetvenes éveket idéző álnépies egyenmintával, felül meg a kagylóhéjszerűen csipkézett szélűek, amelyeken már mikróban is pergethető az étel. Az emeletekről pedig meredten bámulnak kifelé a lakosok: ételmara-dékba öltözött villa, fonnyadt petrezselyemszár, ázott szalvétaszél. Ki hagyta ezt itt? – kérdezik megszokásból a munkatársak. Pedig sejtik ám a választ.

Az újak nem mosogatnak maguk után, tudja róluk mindenki. Visszateszik zaccosan a kávés bögrét, lenyalatlanul a kanalat, morzsásan a tányért. Divatos répanadrágjukban, kopogós stílusbakancsaikban közlekednek, hajviseletük irányzatokat tükröz. Sokat felvettek közülük, mert jelentékeny volt az üresedés. Kellott az ember, és nem volt idő rostálni. Rostálni lehet később is. Rostálni lehet bármikor. Az újak meg mintha tudnák, hogy a cégnek nagyobb szüksége van rájuk, mint nekik a cégre. Azt is tudják, hogy az emeleten tudják róluk, hogy ők azok, akik nem mosogatnak. De őket ez nem érdekli. Vállalják. Őket már úgy nevelték, hogy ha valamiben előrelépést akarnak, azt ki kell kényszeríteniük, mert ki lehet. Ők pedig mosogatógépet akarnak. Ki is írták egyszer egy papírra a mosogató fölé, válaszként arra a felszólításra, amely egy másik papíron állt, a mosogató feletti szekrény ajtaján. Erre az elsőre az volt írva, hogy kedves kollégák, ne hagyják a dresszben a mosatlant. Négy felkiáltójel. Errefelé az a szokás, hogy minden közérdekű felirat után felkiáltójelet tesznek, de nem egyet, hanem legalább hármat. Leginkább azonban négyet. Mintha a szöveg kevesebb lenne a négy felkiáltójel nélkül, vagy nem lenne benne elég nyomaték. Szóval ezek meg visszaírták a papír szélére, hogy mosogatógépet akarunk. Meg hogy szebbek a dolgok dressz nélkül. Ez utóbbi már csak ilyen vicceske megjegyzés volt a végére, mellyel jelezni próbálták, hogy ők a fiatal, kreatív és humorral telt oldal, akikre így is, úgy is szükség van, a felkiáltójeles papíros háborgó térfél pedig a becsontosodott, működésképtelen rozsdás maradvány, amelyet a hasonló cégekben még megtűrnek, de vélhetően csak addig, amíg nem jön több fiatal. A szereposztás akkor vált végérvényesen nyilvánvalóvá, amikor megjelent az utolsó felkiáltójeles papír: „Ha én otthon ezt csináltam volna, anyám lekevert volna egy hatalmas pofont.” Négy felkiáltójel. Erre aztán már az újak nem írtak vissza semmit. A mosatlant persze továbbra is otthagyták. Az asztalaiknál az idősebb kollégákkal ilyesmiről nyilván nem beszélnek. E-maileket sem írnak emiatt, bár ugye manapság ez a munkahelyi ügyintézés leggyorsabb és leghatékonyabb formája. Azt írnak eleget, másról. A többire még jó a papír.

Mosogatógép nem lesz, mert köztudottan nincs olyan helyzetben a cég. Ágazatunk néhány éve már lefelé ível, de azért próbáljuk tartani magunkat. A vezetőség célja már jó ideje inkább a veszteségek minimalizálása a profit maximalizálása helyett. De ezeket ez nem érdekli, hisz ők még újak. Őket az érdekli, hogy biztosítva legyenek a huszonegyedik századi munkakörülményeik. Minket, régieket pedig az, hogy maradjon meg a munkahelyünk, és még néhány évig dolgozathassunk nyugalomban. Meg egy kicsikét az is érdekel bennünket, hogy ne legyen állandóan mosatlan edénnyel tele a mosogató. Általánosságban minket sem érdekel ugyan, de amint a mosogató körül van dolgunk, elkezd a rendetlenség zavarni. Ezért aztán valaki mindig elmossa. Dűledszik néhány napig a dubai torony a dresszben, aztán előbb vagy utóbb csak eltűnik. Amikor először tűnt el a torony, senki nem tudta, mi lett a mosatlannal. Talán megemberelték magukat a fiatalok? Feltűrték a csíkos inget a szőrös, vékony fehér alkarjukon, csöppentettek néhányszor a zöldes-áttetsző mosogatószerből a sárga spongyára, és tisztára dörzsölték a tányérokat? A répanadrágos, kacér fürtű, vastag szemüveges, pislogós lányok pedig hoztak otthonról néhány kiszolgált törölrongyot, és pikk-pakk eltörölték az egészet? Nem. Juci volt. Poháröblítés közben bevallotta nekem, hogy a tornyokat ő mosta el, mert már nem bírta nézni. De gyorsan hozzátette, ő csak néhányszor mosta el, és mintha úgy vette volna észre, hogy más is el szokta mosni. Pedig nem szokta. Csak szerintem Juci szégyelli bevallani, hogy mindig órá marad ez a munka, holott nem ez a dolga, hanem a gépírás. Pontosabban csak volt, mivel gépírónőkre ma már nincs szükség a cégekben. Megírja magának mindenki a kis számítógépén a kis dokumentumba a szöveget, vagy ami még gyakoribb: már megírva kapja, interneten, elektronikus postán, mert a munkahelyi ügyintézésben ma az a leggyorsabb és leghatékonyabb. Juci pedig azóta inkább csak begépli azt a kis szövegmenyiséget, ami írott formában érkezik, de leginkább nem csinál semmit. Ezt úgy igyekszik leplezni, hogy nagyon sokáig ebédel. Amikor a 11-esek elkezdik mikrózni a saját hozománjukat, Juci már nejlonzacskókkal zörög. Amikor pedig a fél hármások főzelékszagú kabátjaikban visszajönnek a közeli kifőzdéből, Juci akkor még mindig a dobozkáit törölgeti. Meg aztán, elmossa, ami még a keze ügyébe kerül. Gazdátlan csészét, kallódó süteményhabos villát. Az idő is gyorsabban telik.

Persze az újak azóta is belerakják poharaikat-tányérjaikat a dresszbe, és azóta is felhalmozódik néhány hetenként annyi, hogy már a csapot sem lehet forgatni miatta. Aztán egyszer csak megint eltűnik. Mivel mosogatógép azóta sincs, és már mosatlan-hegyek is csak rendszertelenül, az újak azt hiszik, hogy született valami egyezményes megoldás a vezetőség, a szakszervezet és az épület karbantartói között, amit ők harcoltak ki, öntudatos és fiatal munkavállalókként, alulról nyomást gyakorolva. A vezetőség még nem hisz semmit, ugyanis ők egy másik emeleten dolgoznak, nem járnak a konyhánkba, ha meg el is haladnak mellette, nem foglalkoznak a mosogatóval. Milyen lenne már, hogy egy igazgatótanácsi tag a mosogató tartalmával foglalkozna, amikor nagy ritkán lejön valamilyen fontos ügyben az alsóbb szintekre. Juci pedig elmossa, mert nem bírja nézni. „Nem bírom nézni a rékast otthon sem” – ezt mondja. Náluk a rékas azt jelenti, mosatlan. „Nagyanym mindig azt mondta, a rend a konyhában azzal kezdődik, hogy el van mosogatva.”

Mindenki tudja, hogy Juci már csak azért van itt, mert bunkóság lenne nyugdíj előtt néhány évvel kidobni, ez munkajogilag is támadható. De egyszer nyilván ő is elköszön. Akkor aztán végre vesznek majd egy mosogatógépet. Vagy megtanulnak mosogatni az újak, akik addigra már beleöregszeneak kicsit a dolgukba. Vagy történik az egyik dubai toronnyal valami nagyon kellemetlen, aminek következtében a cég vezetése úgy dönt, hogy visszahívják Jucit, ugyanis a munkajog nálunk lehetővé teszi, hogy aki akar, nyugdíj mellett is dolgozhasson. A feszültség is enyhül, az idő is gyorsabban telik. ■

Az almabeteg

Sétaposott feketeszederre emlékszem. Az aszfalton elhintve napozott, amely teste melegével indította erjedésnek a beérett és tönkretett gyümölcsöt, cserébe a szezonális dekorációért. Beleléptek sokan, és bár tudták, hogy potytyant szederbe léptek, megszokásból azért feltették a kérdést. Mi ez, szar? A közvélekedés szerint mindenbe jobb lépni, mint a bél sarába. Meg aztán... olyan könnyű kimondani azt, hogy szar. Akkoriban engem egyébként úgy hívtak, hogy almabeteg. Szia, almabeteg. Mi van, almabeteg. Gyere már, almabeteg! Nézd már, jön az almabeteg! Ott megy az almabeteg. Hol van az almabeteg? Mit eszel, almabeteg? Ettél almát, almabeteg? Maradjál már, almabeteg! Ketten voltak, és rajtuk kívül nem igazán hozott lázba senkit ez a kifejezés. Őket azonban láthatóan lázba hozta, és ismételtették hónapokig, talán évekig, főleg, amikor megláttak. Nyilván az iskolából hazafelé is mondogatták maguknak, meg egymásnak. Otthon, a kockás pokróccal leterített kutyaszőrös kanapén unatkozva, vagy amikor éjszaka nem tudtak visszaaludni az idősebb családtagok horkolásától. Nem veszekedtem velük emiatt, mert egyrészt erősebbek voltak, külön-külön is, együtt meg főleg, másrészt láttam rajtuk, hogy ennek az egész helyzetnek ők is csak elszenvedői. Értettem is kicsit őket, afféle verbális kéjt láttam virágozni az arcukon, ami inkább csábító örülethez hasonlított, vagy révülethez, természetesen a csökkentett szén-dioxid tartalmú változathoz. Tudtam, mi ez, néha engem is elragad, ráadásul pénzbe sem kerül. Nincs érv ellen. Szavakat ismételve, és a hangalakjukra figyelek, miközben a kifejezés fokozatosan elveszti eredeti értelmét. Néhány percre hasznavehetetlenné válik, aztán új jelentéstartalmak másznak elő a hangok közül, amelyek sokszor nem is jelentenek semmit, csak érezni rajtuk, hogy valamit nagyon szeretnének jelenteni, és mindehhez az én segítségemet kérik. Csak hát én meg tudom, hogy nem lehetek a segítségükre ebben, hiszen már a velük való találkozás is olyan veszélyes, lápos tudattalajt feltételez, amelyen sem ígéretet, sem adni nem szíveskedhetek, legfeljebb annak fejében, hogy minél hamarabb kijussak onnan, akár olyan áron is, hogy az expanzív agymocsár bőfögő sara leszopogatja kapkodva menekülő lábaimról a mokaszint.

Felismertem a két fiú arcán ezt a révületkezdeményt, amelyről nekik maguknak aligha lehetett fogalmuk. Ők csak skandálták, hogy almabeteg, és várták, hogy csináljak valamit, ami újabb okot szolgáltat nekik arra, hogy tovább és hangosabban skandálhassák: almabeteg. Almabeteg. Almabeteg. Tá-ti-ti-ti. Tá-ti-ti-ti. Elkapták a ritmust, a ritmus meg elkapta őket, és zakatolt a gépezet, mint az induló gőzmozdony a régi filmekben. Csak körülöttük nem volt akkora füst, és kalapos-kabátos emberek sem jöttek oda integetni. Újra és újra eszembe jutott, hogy megverem őket. Erősebbek voltak, ezt tudtam, viszont talán hátulról egy váratlan öklöst be lehetett volna vinni az arckoponyájukba, tanulják már meg: kaphatnak néha ők is. De aztán beláttam, hogy felesleges verekedni velük, mert az még nem garancia rá, hogy másnap nem kezdik el újra a zakatolást, és hát miért ne lenne joga valakinek azt a szót mondogatni sokszor egymás után, hogy almabeteg. Nincs benne az iskolai rendtartásban, hogy ez egy tiltott szó. Egyikükkel még harmadikban volt egy kisebb összetűzésem, de simán lebirkózott a padlón, és úgy megcsavarta az egyik fülemet, hogy vérezni kezdett. Így hát tudtam, hogy mindaddig almabeteg leszek, amíg ők igényét érzik, hogy mondogassák a szót. Aztán az egész valahogy észrevétlenül abbamaradt. Talán eltelt az a néhány hónap, vagy év, az iskolai társaság szétszéledt, mindenkit az érdekelt, mi lesz, és nem az, hogy mi volt, hisz végre kiléphettünk a padsorok közül, bele a várva várt kurvaéletbe.

Egy fülledt szeptemberi délelőttön jutott ismét eszembe, hogy almabeteg vagyok, vagy lennék, vagy lehetek. Ez már öt vagy hat évvel később történt, a sorkatonai szolgálat kapcsán esedékes orvosi vizsgálat várótermében. Sok fiú jött a környékről, akikkel néhány éve talán együtt buszozgattam kifelé a faluból, befelé a városba. Délután kifelé a városból, befelé a faluba. A buszról lelépve egyből az erjedő szederben landoltunk, nem lehetett ki-kerülni. A sorozási vizsgálatra várva pedig eszembe jutott, vajon milyen betegséget tudok előrántani, amellyel talán megúszhatom a szolgálatot. Volt, akit gyomorbaja miatt selejtezték le, mást meg azért, mert rosszul forrott össze a könyöke. Az egyetlen, ami eszembe jutott, hogy egy időben almabetegnek hívtak. Mi lenne, ha csak úgy bemondanám a sorozóbizottságnak: kérem, én évekig almabeteg voltam. Talán... még mindig az vagyok. Még a sügércsúszó, bajuszos doktornő is felröhögne. Levetkőzttem, eléjük álltam, de csak a nevemet kérdezték. A többi már rá volt írva az ívekre. Leselejtezésről szó sem lehet, halasztást kérhetek, ennyi a lényeg. Át kell mennem a hátsó épületbe, a második emeletre, ott van egy iroda, ahol le kell adnom ezt a papírt, és megmondani, hogy halasztást kérek. Át is ballagtam a hátsó épületbe, még az irodát is megtaláltam. Azt viszont már nem tudtam elmondani, milyen ügyben jöttem. A halasztást egy szakszóval mondják, amelyet nem jegyeztem meg. Végül valahogy körbemagyaráztam. Minek jön ide, ha azt sem tudja elmondani, miért jött? – kérdezte az illetékes hölgy. A másik illetékes hölgy nem mondott semmit, de látszott az arcán, hogy ő is ezt gondolja. Végül is a nyomtatványok a helyükre kerültek, én pedig elindulhattam a vasútállomás felé. A városközpontot pasztellszínű műanyag épületsorokból illesztették össze, mivel az eredeti elpusztult. Ügyeltek azért arra is, hogy legyen az egésznek egy steril, de valamelyest mégis történelmi hangulata. Megtalálható itt minden, ami az élethez kell. Vadászbolt, zenebolt, utazási iroda, gimnázium. Pizzéria is van, meg bank.

A vonaton leült mellém egy ismerős. Véletlenül pont az egyik a két gyerek közül, akik az iskolában almabetegnek hívtak. Szintén sorozáson volt, de őt nem tízre hívták be, hanem már nyolcra, ugyanis hamarabb következik a vezetéknévénél a kezdőbetűje az ábécében, mint az enyém. Így amikor a tízesek sorra kerültek, ő már a városban lófrált. Vett egy Coca Colát, félliteres flakon. Egyik kezében azt fogta, a másikban a mobilt. Amíg a vonat kattogása ütötte a másodperceket, beszélgettünk, vagy hallgattunk. A folyóparton a háromszög alakú karfiolföldön ismét karfiolokat termesztettek. Sokat már kivágtak közülük. Talán épp ezen a járaton esett meg a történet, amit az egyik környékbeli barátom mesélt a férfiről, aki karfiolokkal hitegeti az utasokat. Leül melléjük, mint egy hétköznapi munkába igyekvő, majd beszélgetést kezdeményez, és mintegy mellesleg elmondja, hogy karfioltermesztéssel foglalkozik. Nagyon szépek a karfiolok idén. Felkelti az utas érdeklődését a karfiolok iránt, majd megegyeznek, hogy másnap a vonaton találkoznak, hisz természetesen, ha van rá igény, tud hozni néhány karfiolt, jó áron. Előtte elkéri az ötven koronát, amely egy világoskék papírpénz, két bizánci hittérítő, Cirill és Metód arcképével. Cirill szemből tekint a pénzről, Metód pedig profilból. Néznek, mint két karfiol. Nyilván ők sem sejtették, hogy jó néhány száz év múlva részesei lesznek a karfiolos csalásnak. Merthogy az ötven koronákat odaadó emberek sosem kapták meg a karfioljukat. A bőbeszédű österme-lő valójában szélhámos volt, aki szimpatikus rámenősségének köszönhetően ki tudta csalni a pénzt az emberekből. A bevételek után pedig adót sem kellett fizetnie, hiszen a csalás egyik előnye éppen az, hogy mentesülünk az adóterhektől. Így a teljes haszon az övé maradt, a karfiolokkal együtt, ha egyáltalán voltak neki. Mert nyilván azért valamennyi karfiolja kellett hogy legyen otthon, ha ilyen meggyőzően tudott beszélni róluk. A vonat kattogása tovább dolgoztatta a másodperceket, futottak oldalt a fák, én pedig vártam, eszébe jut-e a szemben ülőnek, hogy ismét almabetegnek szólítson. Talán eszébe jutott, talán már szégyellte is kicsit magát miatta. Talán elfelejtette az egészet. Mindenesetre nem mondta ki. Azóta sem vele, sem a másikkal nem találkoztam. Valószínűleg már soha senki nem kiáltja felém, hogy almabeteg. Magamnak mondogatom néha. ■

Rendes kávé

Gergő az asztallapra fektetett fejfel figyelt, ahogy az asszonyok kávéznak. Ha az asszonyok kávéztak, nem csináltak semmi mást, és senki más nem csinált semmi mást a házban. Az asszonyok naponta kétszer kávéztak, délelőtt és délután. Először el kellett gyalogolni a bordó zománcos lábaskával a fürdőszobáig. Ott a bojler alatt volt egy csap, amit meg kellett engedni ahhoz, hogy a mosdó fölé szerelt csapból melegvíz jöhessen. De persze csak azután, miután a mosdó melegvízes csapját is megengedték. Miután megvolt a melegvíz, csapok elzár, vissza a konyhába, lábasra fedő, spárgeltra ráhelyez. Gergő még később sem értette, miért kellett az egész folyamatot melegvízzel kezdeni, amikor a bordó lábasban egyébként percek alatt felforr a hideg víz is, hiszen a spárgel platnyija forró. De ha nagy néha valaki másképp kezdte, abból mindig nagy kiabálás lett, úgyhogy inkább igyekezett mindenki így csinálni. Amíg a víz a platnyin forrásnak indult, előkerültek a kávé csészék. Az idősebb asszony fehér porcelán, vékony szürke vonalcsipkés peremmel, alakja egyenletes henger. A kiskanál nyelének vége négyzetesen kiképzett, benne tűzománc tájkép, talán egy rokon hozta ajándékba a Szovjetunióból. A másik asszony kanala semmi extra, csészéje szintén fehér porcelán, ám ciklámen virágmintával, alul egészen keskeny, felfelé vad szögben szélesedő forma, természetesen füllel. A konyhaszekrény középső szintjén a polcot elhúzható lemez takarta, amelyet úgy lehetett kihúzni, ha az ember a mutatóujját a műanyag körbetétbe akasztotta. Itt laknak a kávé üvegek. Előre darált kávé, előre bekeverve, kinek az erősebb, kinek a gyengébb. Talán még egy kis pótkávé is ment hozzá, hogy nagyobb legyen a habja. Az őrlemény mellett öblös mérőke, áttetsző sötétpiros műanyag. Két merítésre való kávé kerül egy csészébe, arra megy a víz, amely a platnyin közben felforr. A fedőt még pusztán kézzel veszik le, aztán amikor kiderül, hogy igen, ismét forró, a mosdótál szélén hagyott nedves ronggyal nyúlnak, és a lábas fülét azzal fogják meg. Ezután még az is leül, aki eddig nem ült, elkezdődik a lassú kavargatás. Cukortartó elő, egy darab kockacukornál senki nem kért többet. Nem szabad sok cukrot, mert elveszi az ízt, magyarázta az idősebb asszony Gergőnek, amikor közölte: ő bizony úgy inná a kávé, hogy a kockacukrokból tornyot építene a csésze közepére, a forró ital pedig fokozatosan feloldván a cukrot, magától döntene le a tornyot. A csészébe a végén tejszín is került. Soha nem tej. Miután a kávé lassan elfogyott, még egy darabig ültek az asztalnál, főleg az idősebb. Gergő egyszer megkérdezte őt ebben az állapotában, kéri-e pogácsát, mire az megköszönte, és mondta, hogy inkább később, mert most kellemes kávéíz érez a szájában, és szeretné, ha még sokáig megmaradna.

Aztán egyszer Gergő kitalálta, hogy ő is szeretne kávé inni. Hallotta már, hogy a kávé leginkább felnőtteknek való, de néha állítólag a gyerekek is ihatják, mondjuk, ha kevesebb kávéból készül. Mert akkor nem olyan erős. Az íze meg az illata alapján egyébként semennyire sem kívánta, de valahogy szeretett volna ennek az egésznek a részese lenni. Meg is mondta a fiatalabb asszonynak, mit szeretne. Ő majd segít. Fürdőszoba, melegvízes csap, bordó lábas. Aztán amikor az üveget elővették, Gergő jelezte, hogy ő szeretné belerakni a csészébe a kávé adagolóval. Belenyúlt az őrleménybe, félig sem merítette az adagolót, és a csészébe fordítva a nagyjából két teáskanálnak megfelelő anyagot, bátortalanul mondta, hogy neki ez elég. Mire az asszony kivette a kezéből az üveget és az adagolót, megmérítette kétszer a kávéban, belefördítette a csészébe, majd eltette az üveget. Ha kávé akarsz inni, én főzök neked, de tudod, ha már csinálunk, akkor rendeset.

Közös szobor

Ahogy a férfi száraz, itt-ott érdes bőre
a nő illatos krémekkel puhított,
sokkal áttetszőbb bőréhez simul,
majd néhány barnás szemölcs meggyűródik
a másik test könnyörtelen szorításában,
míg az alsókaron és a lábszáron
a finom pihék lehajlanak, akár a fű
egy traktorkerek vastag redői alatt,
és fuldokolva isszák a kitágult pórusok
a máshonnan kibuggyanó verejtékcseppeket,
mintha félig-meddig megkötött
agyagfigurákat próbálna valaki egybegyűrni,
de most már legfeljebb csak törnek,
morzsolódnak, megnyúlnak, eltorzulnak,
nem tudnak igazán összetapadni,
bár néhol mégis egymásba hatolnak,
a rózsaszínű nyílások és dudorok
együtt lüktetnek valamедdig, és a síkos,
forró nedvek elkeverednek egészen,
ideig-óráig talán úgy tűnhetne,
hogy sikerül egyetlenegy élőlényként
tenni-venni mostantól fogva,
ám csak az izzadságszag és a parfümillat
egyesülhet, csupán a nyál meg a könny folyik
össze, ahol a ráncok vagy bemélyedések
találkoznak, mint ide-oda kanyargó
öntözőcsatornák, de sem a szív,
sem a máj, sem a lép, sem a tüdő,
sem a kétségbeesetten vergődő agysejtek
nem érhetnek egymáshoz semmiképpen,
csakis születés előtt vagy halál után,
amikor úgysem fognak tudni semmit
önmagukról sem, a másikról sem,
akkor talán igen, addig viszont csak
egy-két szőrszál vagy bőrfoszlányok,
majd hirtelen lelassuló mozdulatok,
mert egy pillanatra mégis látható lesz
a bőrön át kitapogatott közös szobor...

Fogyókellék

Egy ideje szinte örülök annak is,
ha kiürül a fogkrémes tubus,
és végre valahára ki lehet dobni,
vagy amikor a műalkotásnak is beillő,
zölden vagy kéken csillogó,
formatervezett arcszeszes üveg alján
már csak alig-alig lötyög valami,
izgatottan várom, hogy a következő
borotválkozáskor azt is szétdörzsöljem,
meg persze az ásványvizes pillepalackok,
az ilyen-olyan tarka dobozok,
műanyag tasakok, zacskók, szatyrok,
pedig nagyanyám milyen boldog lett volna,
és hogy tette-vette még anyám is
régi gyarmatáros dobozokban
a pótkávét, rizst, cukrot, lisztet,
pálmafák alatt ültek jókedvűen
a fülbevalós, félmeztelen szerencsenek,
de még én is gyufásskatulyában
tartottam a tücsköt, szöcskét,
gyógyszeres üvegcsében az ebihalat,
szürke gumidugóval gondosan lezárva,

és akkor most ez éppen a fordítottja,
alig várom, hogy ürüljön minden,
fogyjon el az a néhány emlék,
amely még szemcsésen ott sötétlik
napsütötte múltam legalján,
igyekszem felidézni mindegyiket,
tehát használni és eldobni végképp,
így távozik a testből a lélek,
bőrből az idegek, izmok,
a hús, a könny, a vér, a nyál,
szemüregből a látás, szájüregből a szó,
arcról a mosoly, lábakból a járás,
kézből a mindennapi kézszorítás,
próbálgatja, érzem, az Isten,
hogy még mennyi maradt belőlem,
hatalmas ujaival préseli derekamat,
mint a fogkrémes tubust,
látja, hogy hamarosan kifogy,
újat kell venni, vagyis teremteni,
jóleső érzéssel gondol arra a pillanatra,
amikor majd a fürdőszobai szemetes kosárba
hajítja összefogdosott, ráncos testemet,
és miután kínkeserves türelemmel
markába zárta a szöcskét,
most leteszi a fűbe és elengedi,
aztán szétnyomja a gyufásdobozt,
és elégedetten szemétre hajítja.

Markó Béla (Kézdivásárhely, 1951) író és költő, tanár,
politikus.

Úton

Néha váratlanul útrakeltünk. Utunk oka előttem rendre rejtve maradt. Én csak ültem a biciklivázon (féloldalt, ahogy a grófkisasszonyok szoktak a lovon), s néztem, ahogy a kerekek mixerében kavarohtak a küllők. Más kor sugárzó két „ö” betű forgott alattunk, mi voltunk rajtuk az ékezetek, apám az út mondatában helyüket kereső hangokat tekerte, Ö, Ö – mondta maga is néha.

A mondat végén csonka kezű gépész várt bennünket, aki ép kezével motorokat és sikítózó cirkulafűrészeket műtött, nem haragudott rájuk, pedig korábban épp egy vércirkula harapta le egyik kézfejét. Portáján, a füves parasztudvaron már akkor sem a köböl és öl, s nem is a rakott szekér volt a mérték, hanem a Jawa-motorok, a traktor, a hidraulika, az aratógép. Apám, az asztalos-gépész a környék mestereit

mind jól ismerte: ez az emberfajta külön társadalom volt a társadalomban. Anyám révén meg a juhászfamíliákat s tanyákat ismertük hasonlóképpen közlelrl, s így a sok rokon miatt gyakran voltunk úton. Ma a dantei pokolköröknek ható tájakon egyedül pedálozom. Járom az erdőklet, melyek ben elátkozott lelkek a fák, a juhnyájak nélküli vak tanyák mint megszálló hadaktól elhagyott, lepusztult laktanyák.

Mintha megint háborút vesztettünk volna, roncsokat látok, levert hadak a földben, zokog Trója, mesterek, parasztok, pásztorok mindkét keze levágva, nincs, aki mltse a mezt, a juhot, a gépet. Egy szellemfaluban két asszonnyal találko-zom, hamvasban halottat cipelnek, „Az utolsó férfi”, mondják, a lepedtből két roppant csizma harangoz elő. Isten, aki egykor árendába adta a földet az embernek, látva a férfiak

halott csizmáit s kezetlenségét, a meztkre s a veteményes kertekbe visszaküldi a bozótozt, az erdt s erdei vadakat: szerződést bont, az ok: hűtlen kezelés. Újra kiűzetünk hát a Kertből, s most nevetlen, légtelen körbe, tüdőtlen úrbe vezet utunk, hol kiderül rólunk az anyagidegenség bűne, s a szellem – keréken, köbölön, mértéken túli útjára kelvén – kedvére tőprenghet önmagán: az anyagidegen elmén.

Egy toposztörténet születése

Thesztórnak, a trójai papnak nem volt szerencséje a történelemmel és gyermekeivel. Fia, a szintén pap, később jövendőmondó és rapszódosz Kalkhász áruházi lett: átállt a Trójára támadó görögökhöz, s megjósolta nekik: véres harcuk tíz évig fog tartani, de győzelmükkel végződik. Thesztór idősebb lányát, Theonoét kalózsok rabolták el, s Ikarosz király váltotta ki s tette az ágyasává. Mikor az apa a leánya keresésére indult, s a király udvarába is elkerült, Ikarosz börtönbe vettette. Másik leányának, a történetek idején még gyermek Leukippénak, felnőtt korában Püthia azt tanácsolta: álcázza magát papnak, s keresse nővérét s apját Káriában, Ikarosz udvarában. Theonoé nem ismerte föl hugát, s beleszeretett a csinos fiatal papba, s mivel az a királyi ágyas szerelmét nem viszonzta, ki akarta végeztetni. A kivégzésre Thesztórt, a fogoly apát jelölték ki. Thesztór, ki szintén nem ismerte föl az immár felnőtt s papnak öltözött kisebbik lányát, papot nem akarván ölni, maga ellen fordította a kezébe adott kardot. Előbb azonban megnevezte magát, így: A nevem Thesztór, trójai pap vagyok, s pap papot nem ölhet. Leukippé sikoltva ölelte meg régen keresett apját. Ezek után mindketten a gyűlölt ágyas ellen fordultak. Leukippé haragban égve kiáltott nővérére (nem tudva, hogy az nővére): Buja némbor, készülj a halálra!, apám, Thesztór, Apollon papja végez veled! – A sors ilyen kegyetlen „véletlenekkel” hozta hát össze a családot, de miután felismerték egymást, sírtak az örömtől. Viszontagságaikat Kalkhász, a család negyedik tagja (miután letelt az általa megjósolt háborús tíz év, s Trója az akhájoké lett) versbe szedte. Ékes daktüloszaival megelőzte, úgymond, magát Homéroszt. Komor s megható történetéből persze, mivel a költők s áruházi nem épp igazmondásukról híresek, lehet, egy szó, sőt egyetlen betű sem volt igaz.

Pályám emlékezete

Fotó: Somogyi Tibor

Liptay Katalin: Tőzsér Árpád Kossuth-díjas költő, a Nemzet Művésze, az Artisjus 2015. évi nagydíjasa. Nyolcvanadik születésnapja alkalmából illő és méltó módon igen sokan köszöntötték – otthon, Szlovákiában és Magyarországon egyaránt. Pozsonyban ősszel kétnapos irodalomtudományi konferenciát is rendeztek Tőzsér Árpád életművéről. Magam is tanúja voltam az egyik szép alkalomnak a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Szentmártoni János köszöntötte, Pécsi Györgyi, Reményi József Tamás, Szörényi László és Varga Imre beszélgetett Önnel közönség előtt, a zsúfolásig telt nagyteremben. Meglepte vagy már megszokta, hogy ennyien kedvelik, ilyen sokan kíváncsiak Önre?...

Tőzsér Árpád: A spontán érdeklődés mindig meglep. Ezt nem lehet megszokni. Mint ahogy tulajdonképpen azért a díjakat sem lehet megszokni. Mindig megle-

pő és jóleső érzés, hogy még van érdeklődés az irodalom, a költészet iránt és nevezetesen esetleg a személyem iránt is. Mert a születésnapi ünnepségek és a díjátadás ünnepségei alkalmával a máskor meglehetősen személytelen irodalmi hírnév elsősorban mégiscsak a konkrét személyre irányul. S hiú teremtménye Istennek az ember, jól esik neki az elismerés.

LK: És maga a nyolcvan év, a magas életkor inkább nyomasztó vagy éppen felszabadító érzés? Úgy gondolom, hogy a hosszú életidő és a gazdag élettapasztalat valamiféle isteni kegyelem...

TÁ: Igen, én is úgy szoktam mondani, hogy még terve van velem az Istennek. Viszonylag egészségesen, de fogalmazzak inkább úgy, hogy mobilisan megérni az öregkort, nem tragédia, de még csak nem is dráma, ha úgy vesszük, még kellemesnek is mondható, mert olyan világok tárulnak ki az ember előtt, főleg visszafelé az időben, amilyeneket korábban képtelen volt megélni. A fiatal emberből hiányzik az időérzés... Csak időseodván kezdi felfogni az idő csodáját.

LK: Valahogy az idő múlásával jön meg bennünk ez a képesség.

TÁ: Így van. Benne van a kifejezésben is: az idős ember azt jelenti, hogy idő van mögötte és benne. Az időt az idős ember külön létminőségnek érzékeli és fogja fel. – Az érdekesség kedvéért megjegyzem, hogy ilyen értelemben a regényírók már fiatalon is „idős” emberek. Ahogyan az angol regényíró és esszéista, E. M. Forster írja, a regényben mindig ketyeg valahol egy óra. A regényíró mindig is az idővel foglalkozott, az idő problémáját kutatta, azzal küszködött Laurence Sterne-től Marcel Proustig...

LK: ...és James Joyce-ig...

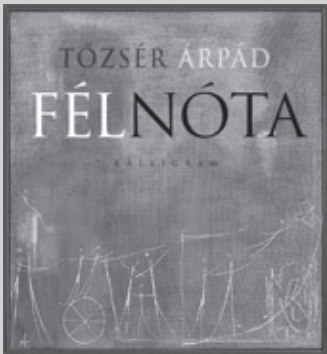
TÁ: ...és James Joyce-ig mindenki. Volt, aki elásta az órát, másvalaki darabokra törtte, a harmadik nem tudom, mit csinált vele...

LK: ...esetleg éppen bajszot rajzolt az órának és cseppfolyósította, mint Salvador Dali. Különösen a huszadik század művészei bíbelődtek sokat az eltűnő idővel.

TÁ: A regényíró és az idős ember tudja, hogy az idő valamiképpen szorosan összefügg a léttel, az emberi létezéssel. Umberto Eco írja valahol, hogy a történelem előtti időkben azért volt a véneknek nagy becsük és becsületük, mert ők voltak az eltűnt idők tudói, azt a szerepet töltötték be az emberi közösségekben, amelyet ma a könyvek, az enciklopédiák, a számítógép. Kertész Imre meg azt mondja, hogy az idős kornak külön stílusa van. Ezeket az aperçu-ket én azzal toldanám meg, hogy az idős ember szinte ajándékba kapja azt az időérzést, amelyet a regényíró keserű munkával kísérletez ki magában.

LK: Nem tudunk e rövid félórán mindenről szólni, ami Tözsér Árpádot érdeklí, s ami az elmúlt nyolcvan éve alatt megesett vele, s ez többek között azért is lenne képtelenség, mert hosszú életében nagyon sokféle tevékenységet folytatott, sokszor egyidejűleg is. Főiskolai és egyetemi oktatás, folyóirat-szerkesztés, sőt főszerkesztés, könyvkiadói munka, és a végére hagytam a legfontosabbakat: a költészet és a műfordítás folyamatos művelése, esszék, tanulmányok és naplók írása. Azért ugye az igazi anyanyelve és hazája a költészet maradt e sokféle tevékenység közepette is?

TÁ: Mondjuk talán inkább úgy, hogy a vonzódásom a költészethez a legelevenebb és a legproduktívabb.

LK: Ön is úgy látja, mint a recenzensei és a monográfiái, hogy a költői hangja a kezdetektől mostanáig nagyon sokat változott? Az indulásakor akadt olyan kritikusa, aki éppenséggel Ady sámáni és sátáni hangvételével rokonította a megszólalását.

TÁ: Így van. Turczel Lajosnak hívták a kritikust. Tanárom volt valaha a komáromi gimnáziumban, később az egyetemen is.

LK: Hát a sámánoktól és Adytól nagyon messzire került, de ez így is van rendjén. Az ember nem maradhat örök időkre a „Sturm und Drang” korszakában, most már sokkal inkább egy lehiggadt, tárgyilagos, intellektuális hangnem jellemzi. Ha nevet kellene mondanom, kezdetben Illyés Gyula az, akivel némiképp rokonítani tudnám, a későbbiekben pedig, egy hatalmas ugrással, T. S. Eliot.

TÁ: Köszönöm a megtisztelő párhuzamokat. Ami a hangváltásaimat illeti, én ezt oda sarkítanám, hogy nekem szinte minden kötetem más. Más stílust képvisel, más iskolák irányba vág.

LK: Ez tudatos törekvés volt, vagy egyszerűen így alakult?

TÁ: Így alakult, de amikor tudatára ébredtem ennek a folyamatnak, akkor már tudatosan csináltam tovább, szándékosan alakítottam így a versíró gyakorlatomat. Ez az alaptermészetemmel hozható összefüggésbe. Elemi erejű kíváncsiság van bennem minden iránt, kezdetektől fogva, hála Istennek. Ez idős koromban...

LK: ...sem hagyott alább, szerencsére...

TÁ: Ebből a nem csituló kíváncsiságból, megismerésvágyból következik, hogy szinte mindegyik kötetem más. Mindegyik egy-egy költői iskola, magyar vagy világ-irodalmi műhely, hogy úgy mondjam: magáncélokra való felfedezése. Ilyen szórt kíváncsiságból nem következhetett nagyon egyöntetű, egyanyagú költészet, életmű. Azt hiszem, tulajdonképpen így van ezzel mindenki, de a csinált, művileg kialakított „egyanyagúság”, a *saját hang* érdekében a létezés eredendő heterogénsége valahogy háttérbe szorul.

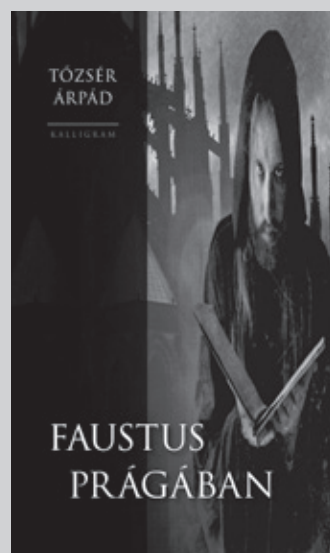
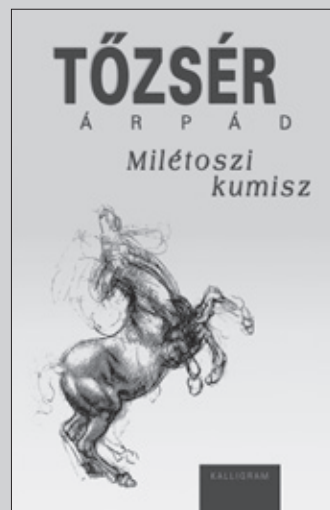
LK: Vagyis Ön nem híve annak, hogy amit már kipróbáltam és jól bejártam, annál maradok...

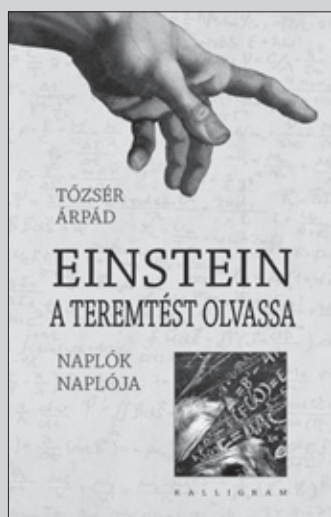
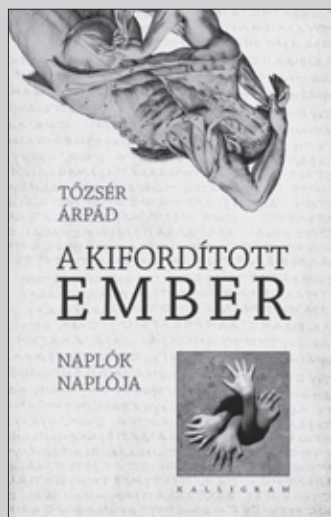
TÁ: Nem, éppen fordítva.

LK: Az sem lehet véletlen, hogy az e-mail címében Ezra Pound nevével játszik. Az említetteken kívül kik hatottak még Önre leginkább? Például Ezra Pound is?

TÁ: Az ezrás e-mail cím természetesen nem véletlen. Ön Illyés Gyulát és Eliotot említette velem kapcsolatban az előbb. Hát igen, a kezdeti korszakomban Illyés vonzott (különböző véletlenszerű egybeesések – népi származás, korai személyes találkozások – miatt), de hozzátenném, hogy indulásom idején, az ötvenes évek közepén legalább olyan mértékben Szabó Lőrinc is erősen hatott rám, az ő intellektuális népisége (ha lehet így mondani) még közelebb állt hozzám, mint Illyés epikus népi-pózzai. Érdekes módon a kritikusaim ezt a Szabó Lőrinc-hatást nem nagyon észlelik, nem emlegetik.

LK: Van Önnek egy nagyon beszédes nevű lírai alakmása: Mittel Ármin, azaz Mittel Úr az ő szolipszizmusával, akinek és aminek *Mittelszolipszizmus* címmel egész verseskötetet szentelt 1995-ben. De ez a Mittel-figura már sokkal korábban is megjelent a költészetében (és máig hűséges maradt hozzá). Kicsoda Mittel Ármin, és

mit jelent Tózsér Árpádnak Mitteleuropa, ez a sajátos és problematikus szeglete Európának, amelyről Mészöly Miklós is azt írta: Volt egyszer egy Közép-Európa?

TÁ: Amikor az Osztrák–Magyar Monarchia létezett, vele Közép-Európa geográfiai is létező történelmi alakulat volt. Olyan olvasztótégelyét jelentette a közép-európai népeknek – beleértve a zsidóságot is, amely szinte kovásza volt a közép-európaiságnak, főleg a közép-európai irodalomnak, elsősorban a bécsi német nyelvű írókra gondolok, de gondolhatok akár a prágai Kafkára is –, tehát Mitteleuropa úgy volt olvasztótégelye az itt élő népeknek, mint ahogy Amerika melting potja a világ népeinek. Olvassuk csak el éppen Ezra Pound XXXV. *cantóját*, abból sok minden megvilágosodik az én Mittel Árminom eredetéről is. Szóval a korábban valóságosan is létező Közép-Európa aztán, 1918 után valahogyan emlékké nemesedett, és minden, ami emlék, az egy kicsit irodalom is (Hölderlin értelmében, ugye: a költészet annyit tesz – emlékezni). Meggyőződésem, hogy Közép-Európa költészetként még ma is létezik. Ilyen költészet, egészen addig, hogy a nevében is benne hordja a közép-európaiságot, Mittel Ármin is. Mármost Mittel Ármin víziója vagy mítosza. Legszívesebben felolvasnék itt egy verset, benne lesz a válasz arra, amit az előbb kérdezett Mittel Árminról.

LK: Jó, akkor halljuk a verset!

TÁ:

Mittel úr feltalálja a vers nélküli verset
Mittel Ármin költő és szerkesztő 1922. április 21-én
verset írt Švejkről. A vers egyébként nem Švejkről szólt,
sőt egyáltalán nem szólt semmiről,
mert Mittel Ármin költő és szerkesztő meg sem írta
a verset. Nem jutott tovább a címnél.
Valamivel később megint verset írt,
ezúttal magáról a Versről, a versből azonban
most is csak a cím készült el.
S mikor Mittel Ármin ekképpen összeírt
egy kötetre való vers nélküli verset,
az u.-i nyomdában saját költségen
kinyomtatta őket.

Fél évszázad távlatából nehéz lenne megítélni,
hogy mi volt Mittel Ármin célja ezekkel az antiversekkel,
tény, hogy az irodalmi lexikonok ma is
ötkötetes költőként jegyzik, holott a fenti,
sorrendben második kötetét senki sem látta.
Még *in albis* formában sem, mert az ötven számozott
példányban kinyomtatott furcsa verskötet
az u.-i nyomda pincéjéből sosem került föl.
Az irodalomtörténészek feltehetőleg
a költő előzetes nyilatkozataiból szereztek tudomást a kötetről,
a költő pedig annak ellenére, hogy meggyőződéses
marxista volt – visszaállította a fejére
a dialektikát, s a kötet tudatához
megírta a kötetet. Illetve, éppen hogy nem írta meg,
hanem a lét és tudat között
egy olyan harmadik minőséget produkált,
amelynek jelene egyenlő volt a zérussal,
s csak a jövőben, illetve a jövő irodalmi lexikonaiban,
irodalomtörténeteiben és tankönyveiben létezett.

Így igazította ki Mittel Ármin költő és szerkesztő
a majdani irodalomtörténeteket
s a majdani irodalomtörténetekben saját portréját.
Ezt a múltat-jövőt teremtő képességét
már korábban is s később is gyakran gyümölcsöztette.
1916-ban például, mikor tizennyolc éves korában sor alá ment,
a sorozó orvosoknak váltig azt bizonygatta,
hogy ő nem Mittel Ármin, hanem Josef Švejk
cseh kutyakereskedő, s ennél fogva nem is tud
magyarul, sőt még nem is él,
csak 1920-ban fogja kitalálni egy
Jaroslav Hašek nevű prágai illetőségű úriember.
A katonaorvosok először barátságtalanul
rámordultak, hogy Maul halten!
de aztán rájöttek, hogy Mittel Ármin
nem egyszerűen szimuláns, hanem valóban beteg,
s betegségének a lényegét a következőkben
foglalták össze: poeta cretencus,
amit talán magyarra így fordíthatnánk:
hülye játssza a hülyét. S miután
ezzel a kellőképpen egzakt diagnózissal
megnyugtatták magukat, Mittel Ármin költőt
bedugták az n.-i elmeegógyintézetbe.

Mittel Ármin pedig akkor még nem tudta,
hogy viselkedésével éppen megteremtette
a csehszlovákiai magyar avantgárd költészetet,
annak a költészetnek az avantgarde-ját,
amely az idő szerint még nem is létezett.
Az arrière-garde-nélküliségnek ez a természetellenes
állapota egyébként költőnk számára
természetes állapot lett, mert a
csehszlovákiai magyar költészettel
– amelyhez pedig tartozott volna –
később sem sikerült találkoznia,
s mindig csak úgy habzsolta a világot,
mint Münchhausen báró kettészelt lova a vizet:
átzuhogtak rajta a dolgok.

A szomjazó törzs pedig
(értsd: a csehszlovákiai magyar költészet)
költőnkől távol rúgta, kaszálta
a szlovákiai magyar sors valóságos vagy vélt törökjeit.
Mittel Ármin költő és szerkesztő
szomorú, több dimenziós tudatához
sehogy sem talált létet.
Talán a fenti képsorok dolgoztak benne,
mikor 1922. április 21-én verset akart írni Švejkéről,
de mivel az akkor már javában virágzó
csehszlovákiai magyar irodalom képviselői
mélységesen erkölcstelennek tartották
a léttelenségnek azt az állapotát,
amelyben a költő leledzett,
elhatározta, hogy csak azért is tovább megy
a megkezdett úton, s lét nélküli tudatához
lét nélküli, vagy ha úgy tetszik: vers nélküli

verseket fog írni. Így született meg
1922. április 21-én a Švejk vers,
amely tulajdonképpen nem Švejkről szólt,
sőt egyáltalán nem szólt semmiről.

LK: A verset hallgatva jutott eszembe: az előbb, amikor a tárgyilagosságot, az elemző hajlamot említettem mint költészetének jellemzőit, kimaradt egy hasonlóan fontos karakterisztikuma a verseinek: az ironia és önironia. Az olvasó talán azért is találja rokonszenvesnek Mittel urat és Tözsér Árpádot, mert megengedő szeretettel, ugyanakkor erős ironiával nézi Közép-Európáját. Mintha azt mondaná: ha a valóságban nem is létezik már, virtuálisan és kulturálisan azért még lehet Közép-Európa a hazánk...

TÁ: Szerintem Közép-Európa bizonyos értelemben valóban a hazánk, de egyben stílusirányzat, formaiskola is. És ennek az iskolának egyik iskolamestere a néhai Danilo Kiš volt, főként prózában, bár korábban verset is írt. Azért emlitem itt éppen őt, mert korábban ő fogalmazta meg a közép-európai irodalmat úgy, hogy annak a tengelymotívuma az ironia és önironia. Ironia, azaz távolságtartás a magabiztos kijelentésektől és attól az úgynevezett valóságtól, amelyről a tudásunk mindig bizonytalan.

LK: Hát töredékes, annyi bizonyos. Tehát kinyilatkoztatás helyett inkább távolságtartás?

TÁ: Erről van szó. Valóságirodalom helyett inkább az irodalom valósága kellene hogy az író számára mérvadó legyen. Ahogy *anno Az irodalom valósága* című esszékötetemben én is megfogalmaztam. Az irodalom mindig távolságtartást jelent a valóságtól, valami olyasmit, hogy igen, kénytelenek vagyunk kijelentéseket tenni a létről és a létezésünkről, de ezt mindig valahogyan kritikának is alá kell vetnünk, ugyanabban a műben vagy még ugyanabban a kijelentésben. S az emberi hitnek és kételkedésnek ezt az egyidejűségét stílusesszökként az ironia és önironia fejezheti ki a legteljesebben és leghírelebben.

LK: A politika és a történelem nagyon sokszor igen durván beleavatkozik az egyén életébe, ezt Ön mint szlovákiai magyar, de egyáltalán mint magyar és európai ember nagyon jól tudhatja. Azonban e versekből úgy látni, mintha a költészet segítségével ezen az alapvető emberi kiszolgáltatottságon, korlátozottságon is felül lehetne emelkedni, az irodalmat mint autonóm területet a kiszolgáltatottságban is be lehet lakni, ott az otthontalan ember is otthon lehet.

TÁ: Így van. Jóval előbb, a beszélgetésünk első negyedében elhangzott Ezra Pound neve, aztán ez a szál elvarratlan maradt. Hát most kihasználom az alkalmat és Ezra Poundra hivatkozva mondom az irodalomról, hogy igen, az jelenthet afféle azilumot az íróember számára. Gottfried Benn, ha nem szerénytelenség azt mondani, a másik nagy mesterem is ezt vallja. Ők valahogy olyan határtalan belső birodalmat s egyben szellemszintézist próbáltak megvalósítani a költészetükben, amely mélyen belenyúlik az időbe, az idegen világokba, a kollektív tudat, a lélek mélyrétegeibe, a rejtélyes ősképekbe, a mítoszokba, s mindennek titokzatosságán és saját belső nihiljükön a forma, a transzcendencia hatalmával lesznek úrrá. Meghasonulván a külső világgal egyértelműen befelé törekednek. Befelé, de ez a belső világ a sok ezeréves emberi kultúrát is jelenti! Mert csak az ember tudja felfogni és befogni a múltat. A múltból, az emlékekről és Hölderlinről is beszélünk korábban. Ilyen értelemben a költészetnek valóban van bizonyos felszabadító ereje a költő számára. Azt a külső, „nem-tulajdonképpeni” világot, amely lépten-nyomon meghamisítja a belsőt, „tulajdonképpeni létté” alakítja. Ezek, a „tulajdonképpeni” és „nem-

tulajdonképpen lét” Heidegger kifejezései, ugye. Ő a külső, a társadalmi létet tartja olyan valaminek, ami meghamisítja az ember hiteles, belső létét. Hát ezt a hiteles belső létet valósítja meg Ezra Pound és Gottfried Benn a költészetük világszintézisében, visszafelé az időben egészen az ősképekig.

LK: Tulajdonképpen arról van szó, hogy az egyes ember személyesen elsajátított és átélt műveltséganyaga teremthet olyan belső világot, amelyben otthon lehet lenni. Miközben ezzel a folytonosan tágítható belső univerzum-elmélettel szívesen azonosulok, mégis felmerül bennem a kérdés, hogy akinek nem olyan széleskörű a műveltsége, mint a költőnek, az vajon nem záródik-e ki az efféle műélvezetből?

TÁ: A költészet nagyon elasztikus valami. A versben mindig az van, amit az olvasó belelát, beleérez. Ha a vers értelmezéséről van szó, a költőnek is csak egyetlen szavazata van, úgy, mint bármelyik más olvasónak. A versjelentést nem a költő dönti el. Ő csupán arról beszélhet, hogy mit akart beleírni a versébe, de hogy mi van benne, arról csak az olvasó dönthet. S ha számára homály van a versben, akkor azt a homályt fogja kitölteni jelentéssel. Mi több: minél több a homály, annál nagyobb aktivitásra sarkallja az olvasói képzeletet. Rövidre zárva a dolgot: az értelmezhetetlen műveltségi anyag is szolgálhat produktív homályként. Mallarméről mesélik, hogy egyszer megbízták egy temetési búcsúbeszéd megtartásával. Meg is írta és odaadta a megrendelőnek. Az elhunyt hozzátartozója nagyon elégedett volt az írással, dicsérte, hogy mennyire világos, tökéletesen érthető, minden a helyén van benne. Akkor adja vissza gyorsan, mondta erre Mallarmé, hadd tegyek bele egy kis homályt!

LK: Érthető a költő ijedelve... Nem kell mindent „szájba rágni”.

TÁ: A költészetnek annyira szerves része a homály, hogy ha a versben nem ért valamit az olvasó, az homályosságánál fogva beszédes.

LK: Mivel foglalkozik mostanában, Árpád?

TÁ: A legújabb verseskötetem, aminek az anyagát már le is adtam a Kalligram Kiadónak, még ebben az esztendőben megjelenik. *Imágó* a címe. Mostanáig egyrészt ezen a köteten dolgoztam, másrészt írom a naplóimat rendületlenül és egy interjúkötet összeállításán is gondolkodom, a velem készült interjúkból. Remélem, ez a mostani beszélgetésünk is belekerül majd.

LK: Köszönöm szépen, hogy elfogadta a meghívásomat, még egyszer Isten éltesse, jó egészséget és töretlen alkotókedvet kívánok !..

TÁ: Köszönöm szépen. ■ ■ ■

(A szöveg a Magyar Katolikus Rádió Pályám emlékezete című műsorában, 2016. március 10-én elhangzott beszélgetés szerkesztett változata.)

Liptay Katalin (1950): újságíró, tanár. A Magyar Rádió irodalmi osztályának szerkesztő-riportere.

A húgom operája

T E M E T É S

Nekem is indulnom kell lassan. Ha nem akarok elkészni a temetésről, nem halogathatom tovább, hogy egy újabb tekercest fűzve a magnóba, a lakásomat véglegesen sorsára hagyjam. Szokatlan az a csend, ahogy most átkelek a szobákon, a gondolatlanul tér elporosodott fészkei megijesztenek. Mintha már semmi közöm nem lenne mindahhoz, amit a számomra legkedvesebb lény testi igényeiből fakadó vackának építettem. A lakás kulcsát egy előre megbeszélt jelzéssel bedobom a szomszédom postaládájába. Ezzel végképp lehetetlenné teszem, hogy fizikailag még egyszer a közös életünk helyszínét felkeressem. Elsétálok a főtérre, és egy nagyobb összeg készpénzt veszek magamhoz. Majd egészen a piac sarkáig megyek, ahol a virágárusnál húsz szál fehér rózsából egy csokrot köttetek. Húszéves volt a feleségem is, amikor egybekeltünk. Neki is fehér rózsából köttetek csokrot, ha temetésére nem is mehettem el. Látom, hogy a fiatalabb nők még mindig úgy nézegetik magukat a kirakatokban, ahogy egykor a feleségem nézegette a hűtlenségére felesküdtött maszkját. Az emberi lélek törékeny, mondom a virágáros lánynak, ha a nők természete nem is változik. Ekkor döbbenek meg, ez a hölgy is nagyjából húszéves lehet. Neki, láthatólag ma nincsen se esküvője, se temetése. Szerencsés napja van, mondom neki. Valami válaszfélében reménykedem egy nagyobb borraivaló ellenében, de a temetés és az esküvő szavakkal láthatóan nem tud mit kezdeni. Félek, mondom, ha se a temetése, se az esküvője nincs, akkor talán a születésnapja közeledik. Nézegetem a virágokat, nem tudom, melyik is illene hozzá, a vázákban telt szirmú virágkötegek állnak, az egyikre rámutatok, ha akarja, ebből köttetek magának egy gyönyörű csokrot. Jezsámen, mondja élesen, majd elfordulva tőlem tényleg nekilát, kiszedegeti a bokros szálakat, és miközben halkán dudorász, nem tudom eldönteni, hogy mit is forgathat az elméjében. Este nyolc után a Három pópához címzett fogadó halljában megtalál, mondom elmenőben, miközben a zsebemből egy újabb bankjegyeket helyezek a pultra. Egy könyv hever

a kassza mellett, az első oldalán nyitva: „Az öregember, aki Abu Haliból érkezett, aznap este John Petersonként mutatkozott be” – olvasom a kezdő mondatot.

A temető a város túloldalán van, de nem kell különösebben sietnem, arra gondolok, hogy talán a szomszéd megtalálta már a kulcsot, és elindította a hűtő kazettáját, amelyiket a temetésre készítettem elő. Ha nem is úgy történik minden, ahogy elterveztem, maga a gondolat időtlenül és a tereket figyelmen kívül hagyva, bizonyára helyt áll magáért. Amikor Kabátov háza előtt haladok el, semmiféle érzés nem mozdul már meg bennem. Úgy megyek el mellette, hogy minden előzetes szándékom ellenére felé se nézek a portájának, szinte sajnálom is, hogy ennyire kihűlt belőlem minden vágyakozás. A feleségem lépéseit követem, ahogy előttem halad, legalábbis minden nőben a feleségem mozgására ismerek. Nem lenne jó, ha túl hamar érnék a közelébe, még kevésbé, ha szem elől téveszteném. Mindig találok valakit ezen a délutáni órán, akit feltűnés nélkül követhetek, csak remélni merem, hogy ez a célzott személy, ha váltott alakban is, egészen a temető halottasházáig kitart. Nem merem őket egyedül hagyni, ugyanakkor nem lehetek erőszakos sem. Az életismeret, amely néha féltésként, máskor az elbűvölő idegennel szembeni tolatodásként még mindig erőt vesz rajtam, csak nagyon kevés mozgásteret biztosít a számomra. Ha egérutat nyerne, akkor mindig súlyos gyötrődésektől szabadulok meg, hiszen jól tudom, mire is vezetne az én gondoskodásom, udvarlásom, az egész körmönfont színjátékom, amellyel a gyanútlan nőket becserkészem, és hosszú-hosszú beszélgetések után meggyőzőm őket, hogy egyedül csak rám figyeljenek, a megmentőjükként mutatkozzam a leghitványabb helyzetekben is.

A rizshántoló malom előtt egy lenge nyári öltözetbe bújt hölgy ül a buszmegállóban. A kései hőség miatt egészen a combja tövéig húzza fel a szoknyáját. Nem csak a lábának tökéletes szépségét látom, de a vékony szövet könnyű belátást enged a mellei játékos hullámozásába. Valószínűleg a türelmetlensége okozta figyelmetlensége miatt leselkedhettem a mégis fedett és elzárt héj mögé. Együgyűsége, amikor a pontos időt kérdezem, és a szemközti boltból kihozok neki egy jégkrémet, még nem ébreszti fel a gyanúját. Talán azt gondolja, hogy én is a buszra várok, és csak a tétova lényem ajándékozta meg egy aprócska jóval. El sem tudom képzelni, miként is ülhet egy ilyen gyönyörű nő a vidéki kisváros romos buszmegállójában, miért nem az Angyalok kórusában énekel? Érdeklődésem sosem hatol be a helyzet kínálta lehetőségek idegen territóriumába, mindig belül maradnak a józan ész határain. Még azzal is büszkélkedhetem, hogy a kérdéseimre adott válaszok semmiféle esélyt nem kínálnak nekem. Elmesélem, hogy egy ismeretlen lány temetésére megyek, és ebben az összefüggésben lényegében sok halállal birkózom, minden ilyen esemény felidézi bennem az emberi hiúság értelmetlen elzárkózását, hogy csak céltalanul lehetünk boldogok, és minden határozott szándék megnyilvánulása efféle tragédiákat idéz elő. Még mielőtt befordulnék a temető kapuján, igazi kíváncsiságot érzek, hogy betérjek egy pohár sörre a Haltetembe. Egy sokáig elmulasztott, később már fölöslegessé halkuló kényszer vezeti lépteimet. Mennyszer megtettem ezt az utat, reggel korán a Teaházból indulva, Lola göndör fürtjeit csodálva, vagy a Rigliben tanyázva hirtelen indultam el, hogy a Nyúlketrecet érintve, vagy még előbb a Vörös Pipacs Zsinagógára néző ablakán kibámulva, esetleg visszatérjek újra a Riglibe, vagy vissza Teaházba, hogy aztán csak késő éjszaka érjek ide, amikor már a félig lehúzott redőny alatt bebújva, a sokadik sörömet kortyolgatva nézzem a ravatalozó pagodaszerű nyitott teraszát. Most egészen pontosan látok mindent, a sörös- és boros-poharak asztallapra nyomódott pecséteit, amint körköröségükkel immár anyagszerűen domborodnak, aztán a képeket a falon, amelyekre sosem vetettem egyetlen pillantást sem. Az év legszebb halottai kiállítás húsz-harminc ravatalon készült közeli portrét tartalmaz, amelyen a koporsóban fekvő arcok a maguk márványosságában mutatkoznak. Nem tagadják az élők másféle szépségét, minden képen csak a forma közé szorult bezártság és korlátoltság feszültsége lapul. Annak a feladhatatlan küzdelemnek a béklyója, hogy egy idő múltával már oda kell adniuk az arcukat a beavatatlan szemlélőnek, egy bezárt bolt személytelen bábuiként léteznek, s igazából már nem felelnek semmiért. Az egyik képen Valpuk nyakának zsinór-

ral sebzett holttestére ismerek. Egészen megszelídült arcvonások, már-már zavaróan boldog arc, amelyik nem mutat immár semmiféle távolságot a nyomorúságától. Egyszerűen eggyé vált vele, mint egy harisnya a szerföltött csinos női lábbal. Elképzelni sem tudom, hogyan is fordult önmagába, aki mindig csak a távozásáról és a visszatéréséről szeretett szónokolni. Ugyanakkor látom, hogy a halotti arca már ösztönösen ezt a végső távozását meséli el. Egy olyan visszatérést, amelyben ő nem távozott el, csak mintegy eszébe ötlött valami, hogy itt és most a másik, a magával való azonosságának mítoszt megtagadja.

Goethe olvassa Goethét, énekli a hűgom a másik szobában. Aki a helyzetét, az egzisztenciáját szeretné megőrizni, de közben a legmélyebbre hatol, az tudja, hogy a megjelenített dolgok soha nem bírják el az egyszerűt, igazságuk bizonyosságának a felmutatása előtt a képzelet üres színpalái mögé menekülnek. Ha ezt a fogalmat egészen az arcunkra szeretnénk forrasztani, ha bármiféle megértést akarnánk felmutatni a magunk nagyon is kétes lényének bizonyítására: az csak egy bábu lehet, egy elvirágzott kocsány, a megértés legegységesebb akarásában veszítjük el a fonalat. Goethe olvassa Goethét, és tudja, hogy sosem lehet igaza, ha belefeledkezik a lénye átható közelségébe. Az egyszerűt akarja mindig, de egyre bonyolultabb dolgokra lel, amelynek igazságáról nem szeretne lemondani. Ám ebben a küzdelemben éppen a legértékesebb kiváltságaitól kell megszabadulnia. A halott király, aki a felkentsége szimbolikus tárgyaival játszik, a koronáját dobálja, a jogarával tisztogatja a végécsészét, az országalmáját használja kugligolyónak, hogy a kocsma zsíros bábjait feldöntse, az már kitanulta az emberre mért ítéletet, és örülni tud az egyetemes értetlenségből adódó bánatának. Felméri annak a kudarcnak a következményeit, amelyek rendes és elégedett lakójává teszik egy árvaháznak, börtönnek, egy olyan helynek, ahol csak a boldogságról való lemondás nyújt esélyt. Egy mondat erejéig felölti magára az egyetemes mondandó silány jelmezét. Úgy boldog, mint egy kastély örökös ura, aki a lebombázott tér visszavételében már nem képes felfedezni lénye egészét, szétomlik a tájban, amely arra rendeltetett, hogy a hulláját megeméssze.

Fél hatkor érek ki a temetőbe, a halottasházban találok az öregot, aki a lánya zárt koporsója mellett üldögél. Mintha észre se venném, úgy lépek a ravatal elé, a csokrot egyetlenként a földre helyezem. Tudom, hogy nem várt, éppen csak reménykedhetett, hogy a sokszor meghívottak közül, a tiltása ellenére, valaki mégis a megjelenik majd. Nem néz rám, pontosan úgy tesz, mint aki nem hisz már semmiben, és most sem akarja az érzéseit kimutatni. Öszintesége bizonyosságául előtte néhány palack bontatlan butélia, amelyek jelenléte a külső szemlélő számára csak a züllöttségéről árulkodik. Milyen apa az, aki borzogatva ül a lánya koporsója mellett, kezében egy teli talpas pohár? Vele átellenben nekidőlök a ravatalozó falának, a koporsón lévő szegényes koszorú eltakarja egész alakját. Az emelvényből hűvösség árad, érzem, hogy ez a régen halott test jégbe fagyva fekszik a faládban, és kettőnkön kívül már a kutya sem kíváncsi rá. El is mehetnék, de most már arcátlanságnak tűnne a menekülésem, nem beszélve a hosszú várakozásról, amikor is ezt a napot jelöltem ki a magam számára, hogy végleg távozom a városból. Ott tart az a nyomasztó emlék is, hogy a feleségem halálakor, a pap elbeszélése szerint, akit a börtönből való szabadulásom után felkerestem, senki nem jelent meg a temetőben, a feleségem folyóból kifogott tetemét egyetlen gyászoló, hozzátartozó nélkül hantolták el. Kétség dolog rendített meg az életemben, de ez olyan méltánytalanságnak tűnt a világ részéről, amelyért én nem felelhettem, azóta is csak örökös büntudattal kísért.

Nincs magánál egy dugóhúzó, kérdezi váratlanul az apa, miközben Kabátov múltbaival megkerüli a ravatalt. Tudja, ez már a sokadik temetés, és a bánatok soha nem érnek össze. A sajátomat a koporsóba ejtettem, amikor hosszú töprengés után, mégis csak megnéztem a lányom hulláját. Sokáig válasz nélkül hagyom a kérését, egészen elképedek, hogy a koporsóban egy dugóhúzó van, s most ez a szerencsétlen mély gyászában tovább iszogot. Egy palackot nem ejtett bele, kérdezem némi cinizmussal. Nem válaszol, visszatopog a ravatal túloldalára. Egymás hangját halljuk, reménykedünk mindketten, hogy senki, soha nem jegyzi le ezt az önmagában is képtelen párbeszédet. Közben Jázmin énekére gondolok, vajon lejárt-e már a hangszalag, és a szomszéd valóban befűzte-e

a következő tekercset. E nélkül tökéletesen értelmetlen lenne minden cselekedetem, ha nem lennék bizonyos benne, hogy a húgom az üres lakásban, az általa örökre lezárt térben is folyamatosan énekel. Hiszen a szenvedéseim semmiképpen nem az én személyes kiváltságomként élnek tovább, ennél sokkal tágabb tereket laknak be, épp ezért érzem, hogy jó szolgálatot látok el a ravatalozó idegenségében. Nem, palackot nem ejtettem bele, hallatszik a ravatalon túlról a kissé nyegle válasz. Aztán hirtelen megint a feleségemre gondolok, ahogy néhány perccel előttem érkezve, már a doktor kanapéján ül, és fel sem emeli a fejét, rám se néz, miközben egymás kezét fogják. Vannak itt üres járatok, gondolom: a pópa árulása, hogy éveken keresztül a markában tartott, aztán kereket oldott, anélkül, hogy tudhatnám, mi is lett a gazdaasszonyával. A virágárus lány, mint egy üres lakásba való behatolás kényszeressége rémlik elém, bizonyosan már a szerelme karjaiban beszél rólam, és az egész történet számára olyan kitalált és szerves, mint az öregember lánya koporsójába ejtett dugóhúzója. Ugyanakkor képtelen vagyok elvonatkoztatni attól a tényről, hogy a gyászoló apa mégis csak Kabátov, az én pópám múltáiba ül a ravatalozóban, félre alig ismerhető nehézséggel emelgeti a lábait, ugyanúgy, ahogyan Kabátovot a kocsmában megismertem, és ez a természetellenes járkálása tette számomra különösen érdekessé, anélkül, hogy tudtam volna a nadrágszára takarta csatokról. Mindinkább az az érzésem, hogy Kabátov ül a koporsó túloldalán, még az asztmatikus lélegzése is rávall.

A svájci bicskám van egy kipattintható dugóhúzó, mondom a jeges ravatalon túlra, ahol már is mozgolódás hallatszik, az előtte heverő ládából valószínűleg kirántott egy palackot, és az őt rejtő koszorú felett át is nyújtja, miközben az üres poharat egyszerű mozdulattal ráhelyezi a koporsóra. A doktor hosszabb magyarázatba kezd, amelyben a lelkileg kitasztottak mindig egy gyermekkori mackóként tekintenek az orvosukra, amelybe kapaszkodva újra visszanyerhetik a társadalomban elvesztett bizalmukat. Az ő lelke egy hosszú utca, mondja még, amely a kettőnk boldogságához vezet. Egy ilyen utca lehettem talán én is, gondolom most, hosszan elemezve Jázmin menekülését, hirtelen gyógyulását. Ilyen kopár út lehettem Kabátov számára is, aki rajtam gyakorolta az ékesszólását, hogy aztán az esztelenségeit a végtelenségig fokozza. Kinyitom az öreg palackját, és amikor öntenék, látom, hogy az üveg üres. Egy bontatlan, lepecsételt flaska van a kezemben, de nincsen benne semmi. Az öreg elképed, fájdalmas képpel rázogatja a kezébe adott üveget, aztán újabbat nyújt felém, de már első ránézésre is hasonló érzésem van. Hirtelen elhatározással kerülöm meg a ravatalt, és veszem szemügyre a látszólag ép palackokat, de amikor a harmadik dugó eltávolításakor is csak a semmibe nyúlok, üvölténi kezd: Mintha a járkálásunk is már csak a lépéseink szétcsúszott kopogása volna! Hajsapka egy nyershússal töltött fejen, amelyet elmulasztottunk bebalzsamozni.

Ekkor lép be a pap, már ránézésre is egy büntetett előéletű, sebzett lelkű ember, akinek az arcán vágások hegei éktelenkednek. Hirtelen olyan érzésem támad, vajon nem egy üres koporsót hurcolászott-e ez az ember hónapok óta, hogy akit szeretett, és akinek most az elhantolásán részt veszek, létezett-e egyáltalán. A sírhoz haladva az öreg biceg mellettem, csak azt hallom, hogy nyikorog a térde, és ez mulatságosnak tűnik mindkettőnk számára. Mondja is a dombon felfelé haladva, hogy elmulasztotta a forgók beolajozását, ez már-már a halott test gátlástalan mechanikusságát juttatja az eszembe. Izad a szerencsétlen, alig tud lépést tartani a halottas menettel, amennyiben mi ketten, a rabbi és a kántor még egyáltalán bármiféle közösséget képeznénk. Egy kút melletti sírkőre ülünk le, miközben a koporsót vivő gyászkocsi már a domb tetején túl jár. A bicska tompa élével meghúzom a kilazult csavarokat, némileg bátorságot öntök belé, látom, hogy a szíjakat tartó csatok is meglazultak. Próbálom szorosabbra húzni a sérült combján lévő hevedereket, de a fájdalom miatti tiltakozása megfontolásra késztet. Ekkor érzem először, miért is gondolom fontosnak, hogy elérjünk a sírhoz. Mintha csak egy mulasztást pótolnék, a feleségem temetésének képzelt jelenetei jutnak az eszembe. Ott sem voltak mások, csak a hivatalos, az elhantolással megbízott személyek. Ágaskodom, mint egy zablával kicövekelte ló, hogy az elhantolásra most elérjek. Az öreg csak a fizikai kényszerítem hatására hajlandó talpra állni. Hálálkodik, köszöni a gondoskodásomat, de

néhány lépés után kijelenti, hogy ő már csak a maga ereje szerint képes haladni, beláthatom, hogy rám nincsen semmi szüksége, ebben a komédiában egyedül szeretné képviselni a gyászolókat. Felsétálok a dombra, a völgy egyik sarkában észreveszem a már megállapodott menetet. Semmi zavart nem érzek az arcukon, amikor a sírok közötti úton mellük érek. A nyitott koporsóban sörösüvegek borítják a fehér lepedőbe öltöztetett, jegesre dermedt halottat. A pap, a kántor, a sírásók békésen nyitogatják a palackokat. A korai nyár gyengéd napsütésében fürdőznek, miközben a halott márványfehér arca kiragyog a koporsóból. Hellyel kínálnak a környező sírköveken, sörösüveget bontanak, és a domb tetején botorkáló apa felé integetnek. Kezemben a sörösüveggel nézem a hónapok óta jéggé dermedt maszkot. Mintha csak az életem legkülönösebb metszeteit bámulnám. A halott lányt nem tudom beazonosítani, nem tiltakozom a szépsége rendkívüliségét bizonygató, jelmezüktől megszabaduló figurák véleménye ellen. Olyan élesen kiáll az elviselhetőt környezete valóságából, mintha csak a kocsma asztalához egy márvány Madonnát ültettek volna, aki akár még részese is lehetne ennek a tivornyának, ám a környezete nem engedi érvényesülni a szépségét, még fekvő helyzetében is a szemléletük mélyére vonják. A közben lassan hozzánk érő apa széles karmozdulatokkal mintha áldást osztana ránk. Nehezen tudom értelmezni a mozdulatait, csak akkor lesz feledhetetlen és egyértelmű ez a jelenet, amikor meglátom a zsebeiből kikukucskáló és a közben elpotyogtatott konyhakész csirkelábakat. Ott hevernek a temető dombra vezető ösvényén, mint valamilyen különös arabeszkek, amelyek túlságosan tömörek ahhoz, hogy valaha is közelébe juthatnék a jelentésükhöz. Mielőtt elindulok, belenézek a sírba. Ophélia sírjára gondolok, s arra, hogy bizonyára szűz volt még ez a lány is. A szenvedéseket elviselni megtanulta, de a gyönyörökre nem maradt már ideje. Így talán romlatlan egész marad a teste, nem fér hozzá az enyészet. Igen, gyakran gondoltam arra, hogy a feleségem majd az öléből kiindulva kezd el rohadni. Hogy ott volt igazán kikezdzhető. Beteges képzelgéseim ott értek véget Svájcban, amikor hónapokkal később felkerestem a sírját. Álltam ott, és éreztem, hogy nem egyenletesen bomlik szét, hogy a nyüvek bizonyára felfalták már az altestét. S hogy egy illetéktelen bíró jött el ítélni, aki megrémül attól, amit gondol, de mégse képes megbocsátani. ■ ■ ■

Az INDIA

Mikor a portához értem, elvettem egy képeslapot az India pultjáról. Fáradtan és büszkén hallgattam végig a ház szabályzatát a recepcióstól. A Katrina hurrikán óta tíz év telt el. Az ő tíz évéből három a ház, három a hitének felújításával. Az azt követő években pedig szépen, lassan belefáradt abba, hogy a fizikai és metafizikai restaurációival büszkélkedjen minden új vendégnek. Fáradt voltam és büszke. Chicagóból jöttem. Busszal. Harminckét óra alatt. Északról délre, a Michigan-tótól a Mississippiig. Az izomtól a csontig. Különös tisztelet övezett, hogy busszal utazok. Ugyanis ma már egy busz sem megy végig, Illinoisból Louisianába. Ezerszer át kell szállni, és még az egyes járatok is sofőrt cserélnek hat óránként. „Nem vagy normális ember” – mondja az egyik sofőr. „Innen még Nawlinsig elbuszozol?” „Igen, uram, és Chicagóból indultam.” Azt nem kérdezte senki, miért nem repülök. Látszott, hogy csak buszra van pénzem. És az is, hogy már gurulok egy ideje. Indianapolistól egyedüli fehérként utaztam a buszon, fehér négerként. „Szevasz, haver, leülhetek ide?” – kérdezte egy srác Alabamában, majd öt óra múlva leszállt. „További jó utat, tesó” – mondta. Haverból tesó öt óra alatt. Majd egy öregember ült mellém, és fiatalemberből fiam lettem öt óra alatt.

„Itt a kert, a dohányzó, három dollárért kapsz reggelit, ez itt a medence, tíztől tízig lehet használni, ne dobj bele csikkeket, az ott a templom, ahol Louis Armstrongot keresztelték, ez itt a sörös hűtő, címkézd fel az italaidat. Az ott az apartmanod, harmincan laknak benne. Szobánként tíz ember.”

A nyár végén éppen annyira voltam csóró, mint mindenki más az Indiában. Az eltávos katonák augusztus végére Miami-ban elkurválták a nagyját, a drogosok a sarokban már az apraját is magukba lőtték. Az európaiak szinte mindent elkockáztak Vegasban, és a hazaútra tartogatják a maradékot, a bohémeknek meg sosem volt sok. Minden motel közül itt hasonlítottak egymásra leginkább a ház átutazói és az állandó lakók. Mi, átutazók két álmás közt, a helyiek meg emlékek és megvalósítatlan tervek közt ragadtak az Indiában.

Aznap este, mikor kiléptem a Pöttyös Macska bár-ból, az ajtó előtt gyűjtöttem rá. Halani akartam a deszkázott tornácra kiszűrődő swinget. A bostoni baseball-sapkám eszmévé rongyosodott a fejemen, a szakállamra már szavak sem voltak. Összevissza görbült, töltött cigit kotortam elő a táskámból. Egy napszemüveg tokjában tartottam húsz Chicagóban töltött szálat, addigra már két különböző állam két különböző buszmegállójában kellett miattunk magyarázkodnom, különböző rendőröknek. A Pöttyös Macskát én aján-

lottam mindenkinek az Indiában. „Nekem is ajánlották” – mondtam, és egy összegyűrt papírt húztam elő a zsebemből, egy listával, amit a főnököm írt még Massachusettsben, a tetején három szóval: The Spotted Cat. A szakadt bőrkabátom szakadt belső zsebéből, pontosabban a bélés és a bőr közül vettem elő a listát.

A kabát utazókabát volt. És ez esetben az „utazó” előtag nem minősít, nem jellemez. A cselekvésre utal. A kabát utazik. Nélkülem is. Atlantában három nap múlva majd fennhagyom egy buszon, vagy ő hagy lent engem a buszmegállóban, amennyiben a valahol hagyás eredeti értelmét vesszük, miszerint a hagyó továbbmegy, a hagyott pedig marad. De ezt ott az Indiában még nem tudom. Azt, hogy az ezer közül majd az utolsó átszálást rontom el, másik busszal megyek a kabátom, a bőrröndöm és mindenem után Atlantától New Yorkig.

Pedig így lesz, és húsz óra múlva a New York-i buszpályaudvar parkolójában, sok száz busz között tényleg meg fogom találni egy padra ledobva az utazókabátomat, a könyvemmel, Kerouac kávéfoltos, dohányszagú Útonjával a szakadt belső zsebben, New Orleans-i bárók listájával a 204. oldalnál. Azóta is könyvjelzőként használom a massechussetsi főnököm listáját. Egy szakács listáját. És ha New Orleansról van szó, jobb embertől nem is kaphatnál tanácsot, mint egy szakáctól.

Hatunkból öten bent vannak tehát a bárban, táncolnak, söröznek, hallgatják a swinget, míg hatunk közül éppen én állok a tornácon ezen az első éjszakán, így éppen hozzám lép oda Greg. „Szereted a bluest?” – kérdezi. „Azt játszom otthon” – mondom. „Szereted a szájharmonikát?” „A bátyám azon játszik” – mondom. „Van egy cigid?” – kérdezi. „Csak töltött” – mondom, és a szemében látom, hogy ez a három válasz elég neki, hogy bevegyen majd a klubjába, ahogy azt is látom rajta azonnal, hogy blues-zenész, hogy harmonikás, és hogy amikor én a chicagói cigarettáimat, akkor ő valószínűleg a börtönbüntetését töltötte.

„Greg vagyok” – mondja, kvázi hajléktalan. Ez azt jelenti, hogy van egy háza, csak a hurrikán elmosta. Ahogy nők is volt, csak az ital elmosta, zenész is volt, csak az idő elmosta, ártatlan is volt, csak az Öböl-háború elmosta, hívó is, csak a poszttraumatikus stressz elmosta. És én csak bámultam, hogy hányfajta Katrinával is találkozhat egy ember a Mississippi partján.

Greg zenész volt, és ebben a városban a zenészek ugyanúgy szegények, csak máshogy élik meg azt. Megélik a szegénységet. Végül is a jazz szülővárosában szegények, dobhatott volna rosszabbat is a gép. A jég hátán is megélnék, még a globális felmelegedéstől sújtva is, úgyhogy az egyetlen jég, amit ismernek, az a whiskyjükben olvadó kocka.

Greg olyan zenész volt, akik közül már senki nem adja el a lelkét az ördögnek. Mert nekik nem is kell. Egy napja vagyok New Orleansban, de látom, az ördög ide jár bevásárolni, ezek meg csak kipakolják a lelküket a Tremé hurrikán sújtotta tornácai elé, és a rozsdás öntöttvas korlátokkal övezett rozoga erkélyen fújják a füstöt és a trombitát, amíg a lomtalánításra érkező Belzebub telepakolja velük a furgonját. Hogy mit kapnak értük cserébe, azt nem tudom. Nem lesz belőlük Robert Johnson vagy Louis Armstrong, de némelyiküknek legalább az arca olyan lesz az évek során. Mint Louis Armstrong hangja.

És persze, Greg olyan zenész volt, aki jobban szereti, ha van pénze, mint ha nincs. *Már csak anyagi szempontból is*, ugyebár. És jobban szereti az utazókat, mint a turistákat. Mert a turistákat a zene érdekli csak, az utazókat a zenészek is, az utazóknak történeteik vannak, a turistáknak meg csak fotóik.

Elsétáltunk a Pöttyös Macskától, és a többiek bentről nézték, ahogy egy vadidegen-nel eltűnök hajnali kettőkor. Egy utcányit mentünk csak, Greg balra fordult egy sikátorba. Mentem utána. „Most ez a munkahelyem” – mondta, és az utcasarokra mutatott. Egy utcai lámpa halovány fénye világította meg a földet, Greg kartonpapír festményeit, és egy mozdulatlan testet. „Ő itt Jeff, a cimborám, kicsit túllőtte magát, hadd aludjon.” Az egyik festmény mögül Greg elővett egy szájharmonikát, és játszott. Voodootoválásokkal volt tele a teste, kalapját egy fekete kitömött holló díszítette. Fáradtan és büszkén fújta. A déli népek receptje szerint.

Tíz dollárért vettem tőle egy festményt. „Haver, ez életmentő!” – mondta. „Most végre tudok enni egy jót! Három napja a bíróságra járok, állandóan bevisznek, mert nincsen területfoglalási engedélyem.” Ahogy mindezt elmondta, írt valamit a festmény hátuljára. „Ez itt a címem, vagyis itt lakok ez előtt a ház előtt. Küldj egy lapot Pestről, Marton, és én visszaküldök egyet Nawlinsból. Így tagja leszel a titkos klubomnak, a neve: Greg Képeslap Klubja. Az utazás a legjobb része, tudom, de azért menj haza, amíg teheted. Meg aztán szeptemberben mindenki hazatér.” Ezzel búcsúzott.

Másnap délután másokkal mentem a Pöttyös Macskába. Greg ott ült az utcasarkon, a festményei közt. „Hé, Marton!” – kiáltott oda nekem, vagy ötven méterről. „Hogy vagy, haver?” „Te itt tényleg itthon vagy!” – mondta ekkor valaki. „Két nap Orleansban, és már a csövesek is előre köszönnek neked.” „Ő Greg. Adott egy tippet tegnap. Akartok egy dollárért sört inni?” „Ebben a kurva mocsármelegben jobb ötleted nem is lehetne! Honnan tudsz ilyen olcsó sört szerezni?” „Greg egyik haverja egy hűtőládából árulja kétszaroknyira. Legalább is tegnap ezt mondta.” Hamar meg is találtuk. A sör egy dollár volt és jéghideg. Vagyis Greg szavahihető. Na, azért nem teljesen volt őszinte velem.

„Szeptemberre mindenki hazatér” – mondta, de azt nem tette hozzá, hogy részletekben, ahogy azt a bizonyos lovat kapja az ember az élettől. Egy részem még az Indiában józanodik, egy a Pöttyös Macskában táncol, és lehet, hogy ezek a részek sosem voltak ugyanannak az egésznek a részei.

Egészen biztos, hogy egy részem még kint van, pedig csak egy kicsit lestem bele a másik Amerikába. Úgy érzem magam, mint az a raszta, néger hajléktalan, aki a chicagói Millennium Parkban, a nyárázó Beethoven-koncerten két középosztálybeli, estélyis hölgy közti üres székre kéredezkedett oda, szakadt szatyorral kezében. A nők beengedték, ő leült és a bécsi klasszika legszebb darabjának felcsendülése közben szakadt szatyrának aljáról egy színházi gukkert kotort elő. És a távcső, a prizmák és tükrök csodás szerkezete, hirtelen a fénynél többet tört meg egy pillanatra. A teret és az időt. Mikor az objektív oldaláról a Fidelio századokra előrevetített derülátása találkozott egy pillanatra a gukker túl végén, a szemlencsére szorított, láncokat levetett, ráncokat felszedett néger hajléktalan büszkén fáradt túlélő-tekintetével.

Mikor a portához értem, elvettem egy képeslapot az India pultjáról. Fáradtan és büszkén hallgattam végig a ház szabályzatát a portástól, de csak az utolsó reggel vettem észre, hogy a képeslap egy dollár ötven. Ott álltam hajnali ötkor, a kulcsomat és az ágyneműmet már leadtam, a portás már visszaaludt, én meg már mindenkitől elbúcsúztam. Az utolsó éjszaka nem aludtam. Hajnali négykor tértünk vissza a szállásra, a buszom nyolckor indult. A konyhában ülve, az utolsó indiás kávémat kortyolva jöttem rá, hogy még nem fizettem ki a képeslapot. A portás eltűnt, nekem meg nem volt egy dollárom, hogy csak úgy otthagyjam a pulton. Vagyis egy darab volt, de az a villamosra kellett. Az út a buszmegállóig egy huszonöt.

Tegnap feladtam egy lapot Gregnek a Kálvin téri postán. Ez még jár neki a festményért, és én nem szeretek tartozni. Azt a másfél dollárt is vissza kell egyszer vinnem az India-házba. És ha New Orleans belesüllyed is az óceánba, ahogy a jóslatok és statisztikák mondják, én most megjósolom, hogy az India ott fog állni akkor is, míg nem rendezem a számlát.

■ ■ ■

Vecsei Márton: egyetemi tanulmányaimat 2010-ben kezdtem, az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Filmelmélet és filmtörténet alapszakon végeztem, második szakom a Kreatív írás minor volt. Jelenleg a Filmtudomány mesterképzés végzős hallgatója vagyok. Az egyetemünkön négy éve működő Szerdai Szalon irodalmi műhely és felolvasóest sorozat alapítója, szervezője vagyok. Harmadik éve segítem a BIDEF (Budapest International Documentary Festival) nemzetközi dokumentumfilmfesztivált moderátor-koordinátorként (és idén az előzsűrizés koordinátoraként). Jelenleg az IASK (Institute of Advanced Studies Kőszeg), vagyis a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének kutatójaként dolgozok. Továbbá az Ask the Dust nevű blues-rock zenekar énekese, gitárosa, dalszerzője vagyok.

Oda (óda)

Oda vágyik minden
nyirkos melegbe, kényelembe, csendbe,
földillatú súlytalanságba,
egyformán közel mindkét véghez,
képtelennek döntení róla, melyik is ez.

Megfeszülten, homlokráncban,
rúgni egyet, és szorítani tehetetlenül,
testtelenül, formátlan az ismeretlent,
egy pillanatra a semmit ragadni meg,
elernyedni aztán, nem tartozni senkihez.

Vesék távoli zúgását hallani,
érezni, ahogy a belekben mozdul az anyag,
és a véredények, ahogy ébrednek, táplálnak,
ahogy a mozgás akaratlanul ellenáll a halálnak.

A mellek ringása a szív felett, ahogy dobban,
távoli bolygók öntudatlanul keringenek
ismeretlen nap körül, rejtélyes gravitációban,
de már sejtve, hogy az idő születésbe vezet,
és hogy a csillagok is végül összeomlanak,
mint a csillagrendszer is kezdettől
széttart központjától,
úgy válik szét minden anyag.

Hasa puha, betapintható, ép külső nemi szervek.
Közepesen tág vagina, normális nagyságú méh
anteflexióban, szabad környezetben.
Tükörkép: Sima sec. ép hámmal fedett portio,
normális fluor.

Emlőkben és a nyirokcsomó régiókban kóros eltérés
nem tapintható. Mindkét oldali ovarium normális nagyságú
és szerkezetű, Doppler-vizsgálattal a kismedencében
kóros áramlás nem látható.

Szeretlek, mondom,
de nem értek hozzá,
hogyan kell éveket tölteni nélkülözésben,
bár anyámtól tanultam mindent,
aki mellé vett, és én voltam minden,
ami pótolhatott hiányokat.

Az ajkak duzzadnak,
kinyílnak, hogy a sötétet a fényre ejtsék,
de elnyelnek minden gondolatot, ritmust,
hogyan megtanulják az ismétlődést,
elnyeljük és visszaadják az életet.

Szeretlek, de haldoklom mindig,
mert süpped alattam a föld.
Oda vágynak minden,
vajban akar csúszkálni,
mint egy gyerek ujja,
hogyan kijátsszon gravitációt, időt.

Örök reggel

A reggel kezdete derengés.
Másodpercenként élesedő kontúrok.
Testi kényszer, szomjúság, kimenni wc-re.
Még csend van, aztán a szobából hallani,
ahogy a reggel hangjai ébrednek.

Megdörren a hűtőajtó, leesik egy kiskanál,
a mosatlan edények a konyhában megzörrennek.
Félmerev testek zajai, dobbanó lépések,
és rosszul kimért, éles suttogás,
kutyák körmei kopognak a folyosón,
élesedő szürke fény a relaxák között,
a homloklebeny mögé szűrés tolul.

Egy lány ébred valahol egy téren,
fehér csuklóján bilincs,
rózsaszín segglyukának tompa lüktetése,
talán eszébe jut, hogy tegnap
voltunk egymással először őszinték,
amikor semmit sem mondtunk végül.

A szűkös légteret mellettünk idegen testek foglalják.
A reggel rozoga díszlet, szilárdul egyre biztosabban,
egy szörny kőkastélya a homályban,
ez egy szürke nap lesz, látszik egyre inkább,
alig napfény, örök reggel.

Élesednek a kontúrok,
és csak az álom képes megtartani
bizonytalan dolgokat.

Bödecs László (Szombathely, 1988): költő, kritikus. Az általános és középiskolákat szülővárosában végezte, majd az ELTE magyar MA-ján és az NKE Közigazgatás-tudományi Karán szerzett diplomákat. Első verseskötete *Semmi zsoltár* címmel jelent meg 2015-ben a FISZ–Apokrif közös gondozásában.

Pikoló

Az osztálykiránduláson hivatalosan csak pisilni ugrottunk be a padtársammal egy kisvendéglőbe, de igazából az egyetlen szabad órát úgy akartuk eltölteni, mint az igazi férfiak.

A kis üveges világosra ráment a maradék zsebpénzem, de megvettem, hátha csak a sulis közelsége miatt van olyan poshadék íze a kisboltban vásárolt sörnek, és biztos egy ilyen kerthelyiségben jön ki igazán a bukéja, ami miatt végre megszeretem, és nem kell a vendéglő futórózsáinak tövébe öntenem.

Amikor kihozta a pincérnő a párás üveget, nem apám munkatársára gondoltam, aki tíz sör után elropogtatott egy üvegpoharat, nem is a vasutas művházban működő ivó ablakából habot okádó férfiakra, akiknek nagymosás az életük, és nem is a szomszédra, akit behugyozva találtam meg összeesve a szemétdobónkban.

Akkor csak az járt az eszemben, az nem lehet, hogy nincs ínyemre a férfiélet, mert ha arra kerül a sor, apámmal megisszuk az első sörünk, akkor azt lássa rajtam, olyan férfi vagyok, mint ő, akinek ízlik, de soha nem viszi túlzásba.

Felettünk az ég

Amikor olasz vonatkörútra mentünk kettesben, anyám azzal búcsúzott apámtól, hogy lehetőleg ne szálljon le nélkülem a vonatról cigizni, ahogyan mindig szokta, mikor hosszabb ideig állt a szerelvényünk egy-egy állomáson.

A hálókocsiban a középső ágyat választottam, így szemmel tarthattam apám minden mozdulatát, miközben a peronon dohányzott. Sürgettem, hogy siessen, mindjárt indul a vonat, ő rágyorsított a slukkokra, majd viasszállva elmagyarázta, hogy nyugi, még időben vagyunk, és rámutatott az órájára, én meg kénytelen voltam adni a szavára, mert nem működött a peronóra.

Hamar közös nevezőre jutottunk. Az elkövetkezőkben inkább együtt szálltunk le, így számtalan kis állomás nyüzsgését láthattam testközelből, apám beengedett abba a világba, ahol bármi megtörténhetett, csak az nem, hogy hamarabb elindul a vonat, minthogy viasszállnánk rá.

Az egyik állomáson kérdeztem tőle, van-e még idő indulásig, úgy meginnék egy narancslevet, ő bólintott, odaszaladtam a bakterral kacérkodó narancsfacsaró lányhoz, aki kedves mosollyal konstátálta, hogy valaki végre meri olyan nyíltan nézni a melleit, ahogyan a bakter most sem teszi, inkább karórájának sűrű nézegetésével próbálja leplezni zavarát.

Igazából nem is a lány melleit néztem, a bakter órájáról próbáltam lelesni az időt, és amikor sikerrel jártam, viasszaladtam apámhoz, történt valami, kérdezte, semmi, dobd el a cigit, szálljunk fel a vonatra, mondtam, van még két perc, válaszolta, mire én, hogy fél perc az a kettő.

Nem sokkal indulás után sötétedett, és nem is volt miért ébren maradni, mert menetrend szerint már egy állomáson sem áll meg a vonat Szicíliáig, így attól nem kellett tartanom, hogy apám nélkülem száll le a vonatról bagózni.

Csendre ébredtem. Lenéztem az alsó ágyra, de nem volt sehol.
Kinéztem az ablakon, nyoma sem volt az állandó kiabálásnak,
meg a kávéillatnak, ahogyan apámnak sem.
A vonat egy sötét alagútban állt.

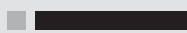
Pizsamában szaladtam a mozdulatlan szerelvény mellett
a messziről derengő fény felé. Amikor kiértem az alagútból,
megláttam a tengert, és távolba révedő apámat.

Csak akkor álltam mellé, amikor elnyomta a cigarettáját.
Nem akartalak felébreszteni, mosolyodott el, én meg nem akartalak
megzavarni, gyújts rá még egyre nyugodtan, mondtam.
Együtt néztük a napfelkeltét, és a távolban körvonalazódó túlsópartot,
és legszívesebben kértem volna egy cigarettát én is,
ha nem zavart volna akkor még a füst.

Lékbúvár

Sirály várakozik zsákmányára a recsegő
jégtábla szélén, ügyesen elugrik, mikor
váratlanul kettéválik alatta a jég.

Milyen jó is volna észrevétlenül
beúszni apám percei alá, váratlanabb
lenni a rianásnál, hátha a sirálynál
ügyetlenebbül manőverezik a halál.

 Balogh Ádám 1981-ben született Szolnokon, jelenleg
Budapesten él. Verseket és prózát ír.

Mit tűz nem érinthet

A városok mennyezetén az irányokat
nem jelzi esthajnalcsillag.
A füstég alatt sok apró kis ketrec.
Kulcsra zárt egyedülletek.
Letargiától üveges tekintetek.
Ez a pokol bíbor karmazsinja.
Ha odatartod arcod, pillanatok
alatt hamuvá ég a bőröd.
Végül csak az marad,
ami nem hús és vér,
amit tűz nem érinthet.

Isten mandzsettája

A télelő kezdetén
a nap egyre jobban hunyorog,
nehéz szemhéjakkal,
egy aprócska résen figyeli
a hősaras aszfaltot,
és ahogy a kátyúk ölére
rácuppan
az utcalámpák csíknyi ajka,
az ablakokból esténként
tévék cirkáló szivárványíriszébe
réved,
amint az épp aktuális bombariadóról
adnak hírt,
félelempárnás narancshéjnyi égből
Isten ezüstmandzsettája kivillan,
vak bolygók üvegszeme Ő.

tengernél

a minap képeslapokat néztem
a helyről, ahol laksz,
elképzelttem, milyen lehet a
végtelen kék határvidéken élni.
én csak a hegyeket ismerem,
azt akarom, hogy mesélj
a só illatáról,
lógassuk lábunk a semmibe,
tenyerünkkel érintsük meg
a mindenség mennyezetét.

kettészelt ég

a tél savas lehelete bőrömon.
benzingőzős kód árnyékágyában elnyúlnak
a kolozsvári dombok.
egy légifolyosó alatt lakom,
óránként süvítenek fölöttem repülőgépek.
kettészelt, végtelen ég az Isten tenyere.

érzéki illúzió

arcomra hull a hóvíz,
ilyenkor mintha ujjaidat érezném
nyakam ívéhez és mellemre simulni,
az apró hideg cseppek bemásznak
dekoltázsomba,
hasamra tapadnak, csiklandozzák
köldököm,
majd párává lesznek a bőr melegétől
a nadrággomb mögött.

telente sose viselek sálát, hogy utat
engedhessek egy-egy huncut cseppnek,
cseppeknek, amelyről azt képzelem,
a te ujjaid.

Varga Melinda (Gyergyószentmiklós, 1984): költő, újságíró,
az Irodalmi Jelen szerkesztője. Legutóbbi verskötete *Ürezüst*
címmel jelent meg 2013-ban Aradon.

A S O R

A kasszás csaj arcán látszik, hogy túl sok Céline-t olvasott. Úgy dobálja maga mellé a felvágottat, meg a joghurtot, meg az élesztőt, meg azt a néhány doboz sört, mintha a csomagolásban és a pléhdobozban csakis emberi fekália meg vizelet lenne.

Épp azt a félliteres gint pötyögi be, mert a vonalkódolvasója bekrepált.

– Személyit kérnék – mondja nekem.

– Mit?

– Személyit – ismétli, és elásítja magát.

Az állkapcsát úgy rántja össze hirtelen, mintha valaki épp a farkát akarná bedugni a szájába.

– Csak a jogszi van nálam – válaszolom.

– Az nemigen lesz jó – motyogja maga elé.

– Miért nem?

– Mert az nem személyi. A személyit mutassa.

Mögöttem a sorban valaki idegesen felsóhajt. Egy pasas svájcisapkában meg olcsó Ray-Ban szemüveggel a képén, kifarol és áttolja a kosarát a szomszédos kasszához.

„Silvia”

Ez van a csaj mellére tűzött bilétára írva. „Brigádnicka”

– Lépjünk le, Sziszi! – bököm ki hirtelen.

Mindig is ki akartam ezt próbálni. Épp tegnap láttam egy filmet, amiben a srác az egyik supermarket kasszásával így akart lelépni.

„Már régóta figyellek” – mondta a kölyök, aki alig lehetett húsz-huszonöt éves.

Micsoda duma. Odahajolt az eladóhoz, aki lehetett már negyven is, és a bajsza is őszült. Valamit a pacák fülébe súgott, az meg behúzott neki egyet.

Nem nézek több cseh filmet.

Silvia kezében a bekrepált vonalkódolvasóval dermedten néz rám. Nyelek egyet és hozzátésem, hogy hozza a gint is.

Silvia végigmér, aztán kinéz a mögöttem lévő sorra, vissza rám. Kimarkol a feje fölül néhány doboz Mars cigarettát. Úgy látom, két rövidet meg néhány hosszút.

– Hozz még néhány rövidet is – vetem oda és a tárcámból előhalászok egy tízest. A pult-ra dobom felmarkolom gint meg a négy doboz sört és elindulok. Mögöttem Silvia teletörömi a zsebeit cigivel, és ő is elindul utánam.

Holnaptól kénytelen leszek máshova járni vásárolni.

– Hova megyünk? – kérdezi Silvia, miután a fotocellás ajtó sóhajtván becsukódik mögöttünk.
 – Itt lakom egy saroknyira – válaszolom és megbontom a gint.
 Silvia arca ragyog az örömtől. Már nem olyan, mintha Céline-t olvasott volna. Már nem undorodik semmitől se. Se tőlem, se az egyik kapualjban csordogáló vizelettől. Látom, mert ahogy elhaladunk egy ilyen kis csermely mellett, ő belém karol, szórakozottan ide-oda tekintget, de a sárga tócsáról elkapja a tekintetét.
 Ugyanabban a ritmusban lépkedünk, és a vizelettócsát is egyszerre, együtt lépjük át. Szinte repülünk. Sisi legalábbis biztosan.
 A megbontott ginbe nem iszom bele, menet közben képtelen vagyok.
 „Majd az egyik zebránál.”
 Silvia nem áll meg sehol. Átbaktat az úttesten.
 – Itt balra majd – mondom neki és a számhoz emelem az üveget. Meglassítom a lépteimet, de a csaj csak visz tovább.
 A melléhez kap és letépi magáról a bilétát, rajta a nevével.
 – Amúgy Judit vagyok – mondja és elneveti magát. Úgy bámészkodik körbe-körbe, mintha most pottyant volna ide.
 Reggel még szétrohadt körülötte a város, mondja. Amíg beért a munkahelyére, legalább egy tucatszor fogta el az öklendezés valahányszor észrevett egy köpetet a járdán.
 – *Gyűlöltem* ezt a helyet! – kiáltja. – Most teljesen más, hogy itt vagy.
 – Pedig már jó ideje itt vagyok – válaszolom.
 Erre már nincs mit mondania.
 Végül egy szót se szólunk egymáshoz az egész úton. Csak amikor felérünk a lakásomra, akkor kérdezi meg halkán, hogy merre van a mosdó.
 – Itt végigmész – bökök a konyha és a nappali közötti sötét folyosóra –, és az a szétvert ajtó.
 Együtt indulunk el, az útjaink pedig szétválnak a konyhánál. Leteszem a gint a pultra és két mustáropoharat veszek le az egyik polcra.
 Közben hallom, hogy Judit – akire még mindig Silviaként gondolok, mikor csordultig öntöm a két poharat ginrel – kicsatolja az övét. Felhajtja az ülökét, ami kicsúszik a kezéből és óriási csattanással visszacsapódik. Aztán megszűr a foga között egy „Bazski!”-t, újra felhajtja az ülökét és erőteljes sugárral pipilni kezd.
 – A hajam reggel még tuti sötétbarna volt – mondja, mikor belép a konyhába és megborzolja a haját. – Most meg tisztára vörös, figyeld!
 – Szerintem te mindig is vörös lehettél – válaszolom.
 Odanyújtom a mustáropoharat, ő pedig két kézzel összefogva belekortyol, mintha tea lenne.
 – Mostanság olyan baromságokat álmodok – mondja. – Elmesélem, érdekel?
 – Jó – bólintok. – De előbb feküdj le velem.

– Az utolsó dolog, amire emlékszem – mondja és rágyújt –, hogy épp Szűz Mária került sorra. – Judit jobb kezében a cigarettát tartja, ballal pedig lenyúl az ágy mellé és a melltartója után tapogatózik.
 – Az agyadra ment ez az egész – válaszolom.
 – Nem mondanám.
 Megtalálja a keresett ruhadarabot, a pántot az ujjai közé csippentve felemeli, de mintha mindegy is volna, visszahajtja a földre.
 – Miért szégyellik szeretkezés után magukat a nők? – fakad ki belőlem.
 – Tessék? – kérdez vissza.
 – Mintha szégyellnétek magatokat, azonnal öltözködni kezdtek.
 Mintha meg se hallaná, a félig elszívott cigarettát elnyomja a mellette lévő éjjeliszekrényen. Feláll és öltözködni kezd.
 – Szóval Szűz Mária ott sorakozott a kasszámnál. Kocsijában a kis Jézussal, vagyis... gondolom, hogy ő volt azt...
 – Volt glóriájuk? – vágok közbe.

– Tessék?

– Volt raj – próbálom megismételni a kérdést, közben valami gin és dohány íze lejt a köhögők fel és nyelek vissza. – Volt rajtuk glória? A fejük körül. Ragyogott olyan izé?

– Azt hiszem, nem volt – ráncolja össze a homlokát, mintha próbálna emlékezni. – Az asszony egyedül kezdett el kipakolni a szalagra, a csecsemő meg egyre csak bömbölt, valami édességet szúrt ki magának, amik ott lógnak a kasszagép körül. A szentanya meg egyre csak pakolta ki a tejet, kirántani való sajtot, meg a Pepsiket, meg legalább egy tutat csokinyuszt, két üveg brandyt, két csomag valami likőrrel töltött csokitóját. Közben megszólalt a bemondó, valami mély zengő férfihang volt az, és azt mondta „Húsvéti akciónk keretében most olcsóbb a füstölt disznósonka.” Erre Mária odafordult a kisdédhez és gügyögni kezdett neki, hogy „Na, ki az? Ki volt az? Apu volt az? Az volt? Igen? Apu?” Közben lecsekkoltam az összes árut, ő pedig mindent visszapakolt a kosarába. Kifelé ment a gyerek újra rákezdett, zengett tőle az egész bolt. A bejáratnál két biztonsági őr állta az útjukat. A csecsemőt kiráncigálták a kosárból, mire az elhallgatott, de akkor meg az anyja kezdett visítani és siránkozni, ahogy a torkából kifért.

Judit hirtelen elhallgat.

– Nagyjából ennyi – jegyzi meg az ágy szélén ülve. Hirtelen felpattan, hogy indul, de aztán megáll a hálósobaaajtóban, és mintha meggondolná magát, vetkőzni kezd.

Még kétszer csináljuk. Közben elszívja szinte az összes cigarettát, amit magával hozott a boltból. Itt-ott megkínál, de visszautasítom. Rosszul vagyok már, mondom neki. Már fogalmam sincs, mi történik. Judit, vagy mit tudom én, Silvia csak szívja egymás után a cigiket meg a farkamat felváltva, elnyomja a félig elszívott csikkeket, abbahagyja a lovaglást, mielőtt elélveznék. Addig csinálja ezt, amíg lassan én is kezdem magam egy félig elszívott cigarettának érezni. Közben Judit mond valamit Istenről. Erről meg eszembe jut gyerek-koromból, ahogy anyám kilencéves koromban minden vasárnap misére vitt. Nem csak engem, hanem a legtöbb velem egykorút elvitték az anyjuk vasárnaponként a templomba, és mindahányan, akik ott voltak, a legelső sorokban ültek. Engem nem engedett oda anyám, tudta, hogy csak végigpusmogom a többiekkel az egész műsort. Csupán egyszer ültem ott, amikor elsőáldozó voltam, mellettem pedig valami Ricsi, aki a velünk szemközti házban lakott a nagyszüseinél. Ricsi egész idő alatt a húga meztelen képeit muto-gatta a mobilján, amiket ő készített. Szóval eszembe jut, hogy egyszer csak hirtelen mindenki kórusban azt kántálja, hogy „Mélto és igazságos.” És most is ez jut eszembe, megragad bennem, mint valami ostoba sláger refrénje, vagy mint valami mantra, amikor hirtelen kiszakad belőlem, és Judit arcába nyögöm elhalóan, hogy „Mé-héltó és 'ga-haz-ságos”.

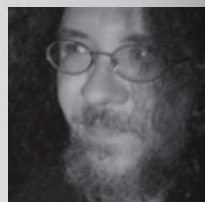
– Mi? – Judit döbbenten felül az ágyban. Hátrasimítja a tincseit, amik az arcába lógnak. Mintha villám csapott volna belé, abbahagyja a lihegést, én meg csak fekszem ott ziháló mellkassal, és Judit kezében a lassan ernyedő farkammal.

– Semmi, én csak... – nyögöm, de Judit lassan felemelkedik, és öltözni kezd. Öt perc múlva már becsukja maga mögött a bejáratit ajtót.

Holnaptól egy két utcával feljebb lévő boltban vásárolok, remélve, hogy ott nem futok össze Judittal, vagy Silvival. Két doboz tejfölt meg egy csomag farfallet pakolok a pultra, amikor észreveszem őt, hogy a szomszédos kasszában csekkol.

„Kristina” – ez van a mellére tűzött bilétára írva. Az arca pedig megint csak olyan, mintha Céline-t olvasott.

Senkinek nem beszéltem eddig erről, kivéve Eddie-nek, akivel úgyis mindig csak akkor találkozom, amikor már részeg. Ő azt mondta, hogy szerintem én Jézussal feküdtem le. Hogy ez végül is nagyszerű dolog, de ettől csak még szarabbul érzem magam. ■ ■ ■

FUGGER

FUGGER

Hallgatni arany, gondolta, miközben némán zsebre vágott egy Arany János-kötetet a városi közkönyvtárban. Eredetileg a Mulass!-ba indult, hogy megigyon egy sört, és átgondolja az elmúlt éjszakán történeteket, hogy mit is akart a Jolántól, illetve mit szeretett volna amaz, amikor azt kiabálta, a vágytól elfulladva, hogy tegyél úgy, mint... és itt egy nevet mondott, de nem lehetett érteni, de aztán a Mulass! ablakán bebámulva mégis úgy döntött, hogy ezúttal kihagyja ezt a helyet.

Céltalanul ódöngött a város egyetlen, egyenetlen főutcáján, bámulta a Fő térről áramló tömeget, a környező kisvárosokból, településekről, falvakból, tanyákról és az ég tudja, honnan betóduló boldognak, boldogtalannak, vagy csak szimplán szerencsétlennek látszó férfiakat, nőket, gyerekeket és aggastyánokat, amikor hirtelen megtorpant egy frissen festett falú épület előtt.

Városi Közkönyvtár, állt a zöldre pingált homlokzaton. És: Olvasni jó. Szerette ezt a mondatot, Évitől sokszor hallotta, de még inkább gyerekkorából, amikor esténként mindig a síró anyját vigasztaló papa szavaira aludt el. Az anyja amúgy sem volt egy nevetős, könnyen és gyorsan pityeredett el, amit a rokonok, az istenadta nagynénik, nagybácsik, unokaöccsök, unokahúgok, ányók és keresztszülők általában ki is használtak, hiszen nem volt olyan szőrösszívű hivatalnok, aki sokáig bírta volna hallgatni a szívét tépő zokogást, így elég hamar kiutaltak számukra lakást, kocsit meg hétvégi telket. Bérsíró, mondta mindenkinek, amikor az anyja foglalkozását firtatták, ám ez nem volt teljesen igaz, hiszen anyja a köszönjükön kívül nem kapott más jutalmat a hálátlan rokonságtól, ahogy papa nevezte a hozzátartozókat. Egyetlen olyan eseményre emlékezett, amikor a bérsírás megütkezést keltett. Még az általános iskola legalsó osztályában, amikor mindenkinek fel kellett állnia, s szépen csengő hangon elmondani a saját és a szülei nevét, valamint a foglalkozásukat. Neki tanuló volt a foglalkozása, és kisdobos, mint mindenkinek az osztályban. Büszke is volt a fehér ingecskére és a kék kisdobos nyakkendőre egészen addig, amíg az első emeleten lakó, papa szerint vén reakciós Gellérthy meg nem látta egyszer, amikor az iskolai ünnepségről hazafelé tartott, s ki nem köpött felé egy hatalmasat, miközben vörös gyerekek titulálta.

Pedig kiskorában szőke volt.

Annál az ominózus bemutatkozásnál szépen csengő hangon elmondta a nevét, majd a szülei foglalkozása következett. Papa a város egyik legokosabb embere volt, mindenki is-

merte, még a plébános is előre köszönt neki, holott tudta, hogy meggyőződéses kommunista. Ideológiától függetlenül azonban barátok voltak. Egyszer fogadtak, hogy amelyikük hamarabb meghal, visszajön, s elmondja a másiknak, mi vár rá a halál után. A fogadás azonban elmaradt, ugyanis nem tudtak megegyezni abban, hogy az elmúlás utáni pillanatok mennyire hitelesek, mennyire lesznek tudatuknál akkor, amikor majd egy szakállas arc hajol föléjük, s nekik el kell döntenüik, Karl Marx-e vagy Szent Péter az.

Papa pénzzel foglalkozott, a város tanácselnökének adott többnyire brilliáns ötleteket, vezette a költségvetést, s esténként fáradtan mesélte el, hogy aznap milyen tanácsot adott a tanácsalannak. A város vezetője egyébként teljesen alkalmatlan volt bármilyen beosztásra, ám hogy mégiscsak a település legfőbb urává választották, azt egyetlen, kiemelkedő adottságának köszönhetette.

A hangjának.

Olyan gyönyörű baritonja volt, hogy amikor az Internacionálét énekelte, még annak is könnybe lábadt a szeme, aki féltve őrizte otthon a veretes kutyabőrt.

Azon a napon tehát, amikor fel kellett állnia, s szépen csengő, tiszta hangon bemutatkoznia, a következőket mondta:

– Apukám fugger, anyukám bérsíró.

A fugger név valahogy megmaradt benne, előző este hallotta, amint papát így szólította a tanácselnök, aki gyakori vendég volt a családnál. Tréfás kedvű, harsány ember volt a tanácsalannak, ezért ő azt hitte, hogy a fugger név is valami baráti, jó szándékú, vicces megnevezést takar.

Papa halkan elnevette magát, majd szelíd hangján, amit még akkor is megőrzött, ha valaki alaposan felbosszantotta, halkan válaszolt:

– Már hogy lehetnék én fugger, mondd meg nekem? A nevem sem Hans, és még csak Augsburgban sem születtem.

Ezen aztán elnevetgéltek egy darabig.

Amikor a tanteremben, ahol a falakról az ifjú Vologya, aki később Lenin néven csinált nagy felfordulást valahol Európában, stilizált arc- és egész alakos képe vigyázta a kisdobosok szolid mindennapjait, elült a gyerekek okozta zaj, a nevetés, a fuggerezés és a bérsíroszás, a tanárnő felemelkedett székéről, ahol addig üldögélt, olcsó harisnyát viselő lábait belebújtatta kényelmetlen, ám divatos fapapucsába, majd odalépett hozzá és fölé magasodott. Szakasztott olyan volt, mint az Alice Csodaországban zárójelenete, amikor Alice visszanyeri eredeti magasságát, és kimagaslik a kártyalapok közül.

– Bérsíró? – kérdezte vészjósló hangon.

– Bérsíró? – kérdezte fejhangon visítva.

Nem tudta, hogy mit feleljen, a könnyei is eleredtek már közben, csak bólogatni tudott. A többiek is elnémultak, első napjuk volt ez az iskolában, de eddig csak mosolyt, jókedvű biztatást kaptak, gyerekek, gyerekek, ti vagytok a jövő pillérei, csak így tovább formájában. Most a pillérek némán és ijedten várták a tanárnő újabb, hisztérikus kirohanását, de az mégsem következett be.

– Ülj le szépen – mondta neki, és legyintett egyet.

A fugger név ettől kezdve rajta maradt, ha akarta, ha nem. Eleinte még bátortalanul tiltakozott ellene, de a számára oly furcsa név becézett alakja, a fugi valahogy mégiscsak elnyerte a tetszését. A fugi aztán elkísérte nemcsak az általános iskolában, hanem a város egyetlen, középsterű gimnáziumában is. Nem is volt addig baj, amíg a középiskola KISZ-titkára, Toltay Tamás, aki titokban történésznek készült, ám otthon a szülei azt hitték, hogy érettségi után a Marxista-Leninista Esti Egyetemre megy, egyszer meg nem kérdezte tőle:

– Mi a nyavalyának a rövidítése ez a fugi?

– Fugger – válaszolta örömmel, hogy tud újat mondani a KISZ-titkárnak. – Egy régi német család neve.

– Dél-német – oktatta ki azonnal Toltay –, és nem is család, hanem inkább dinasztia. Az alapítója egy Hans nevű takács volt, aki valamikor az ezerháromszázas években költözött Augsburgba. Tudod, miről híres ez a város, nem? – majd meg sem várva a választ,

azonnal folytatta, – 955. augusztus 10. az augsburgi csata, vagy inkább vereség dátuma. Ahonnan csak a gyászvitézek jöttek haza. Emlékszel, nem?

„Ez a város egy távoli bolygó”, mindössze ennyi jutott eszébe arról, amit Toltay mondott. Gyászvitézeket pedig akkor látott életében először s utoljára, amikor a nagyapja koporsóját kísérték a halottasházból a frissen kiásott gödörig, amit a nagy hidegre való tekintettel csak dupla bérért és tíz csomag Munkás cigarettáért vállalt a helybeli két, kissé kapatosnak látszó sírásó. A koporsót négy zömök gyászvitéz vitte, bocskai jellegű kabátot viseltek a nyitott bunda alatt, ezzel adva meg az aktus komolyságát, ünnepélyességét.

Ez az augsburgi történet azonban jócskán összezavarta, s amíg igyekezett kibogozni a szálakat, nem vette észre, hogy Toltay szája gúnyos mosolyra húzódik:

– Tudod, hogy a magyar fukar kifejezés a Fugger-dinasztia nevének a magyarított változata? – röhögött fel hirtelen Toltay. – De honnan is tudnád, hiszen még a saját tudásodat illetőleg is fukar vagy!

Toltay most már hahotázott, és a térdeit is csapkodta hozzá:

– Mindenkinek olyan beceneve van, amelyet megérdemel! A kicsi az pirinyó, a magas az óriás, a kövér az dagadt, a sóher az meg fukar!

Magyarázni akarta a KISZ-titkárnak, hogy nincs igaza, hogy ez a név, ez a becenév tulajdonképpen a tudtán kívül keletkezett, de akárcsak annak idején az általános iskola első osztályában, most sem jött ki hang a torkán. Toltayt nem is érdekelte a válasz, csak röhögött a saját nagyszerűségén, elképesztő logikáján, és azon járt az agya, hogy akinek ilyen borotvaélesen vág az esze, annak nem is az egyetemen, hanem egyenesen a Magyar Tudományos Akadémián a helye. Épp azon gondolkodott, hogy a történelem vagy a filozófia szakosztály vezetését vállalja majd el mint akadémikus, amikor odalépett hozzájuk Szalontai Évi, aki Che Guevara-kitűzőt hordott Jugoszláviából származó farmerkabátján.

– Ti itt röhögcséltek, miközben a Főtéren verik a rendőrök a felvonulókat? – kérdezte szemrehányó hangon.

– Milyen felvonulókat? – vigyorgott Toltay. – Tudtommal még nincs május elseje!

– Március idusa van – szólalt meg egy kicsit még mindig szipogva ő, s meglepődött azon, hogy Évi rámosolygott. Nem emlékezett hasonlóra az addigi középiskolai évek alatt.

– Pontosan – mondta a mosolygó Évi. – Néhányan kimentek az öreg Kassai vezetésével a Petőfi-szoborhoz koszorúzni. Ám megjelentek a rendőrök és elkergették őket.

– Az a bajotok nektek – kezdte atyáskodó hangon Toltay –, hogy mindig mást akartok, mint ami van. Apáitok 45 előtt kommunizmust szerettek volna a kapitalizmus helyett, ti meg most kapitalizmust akartok a kommunizmus helyett. Május elsején nem akaródzik felvonulnotok, mert vörös ünnepnek tartjátok, március tizenötödikén meg, ha másból nem is, de daczból vonulgattok a rendőrök orra előtt.

– Gyere, hagyjuk – mondta Évi, s karjánál fogva elhúzta őt a bólogató Toltaytól, aki gúnyosan utánuk szólt:

– Make love, not peace!

Attól kezdve Szalontai Évi a szeretője lett. Titokban persze, mert a lánynak a szülei már kinézték egy gazdag, az USA-ból rendszeresen hazatántorgó ügyvédet, aki amikor józan volt, fűt-fát ígért a lányért cserébe, elsősorban azt, hogy kiviszi az egész családot a szabad, gondtalan, független, Miki egeres Amerikába. Évi nem szívesen beszélt erről, de volt valami a levegőben, mert érettségi után nem akart továbbtanulni.

Az egyetem egyébként neki sem jött össze, pedig eltervezte, hogy néprajzos lesz, aki elfelejtett kis falvakban élő öregektől gyűjti majd a boszorkányokról, kísértetekről, lidércekről szóló hiedelemtörténeteket, miközben pálinkázik a házbeliekkal, s dicséri a jó házi kosztot, amivel bizonyára megkínálják majd.

A felvételi előtti estén azonban annyira berúgott a Mulass!-ban, hogy másnap a nevet sem tudta megmondani a Néprajzi Tanszék professzorának, aki a be nem mutatkozás után szomorúan és némán mutatott az ajtó felé. Még látta, amint a tanársegéd sietve kinyitja az ablakot, hogy kiszellőztesse az utána ottmaradt sör- és cefreillatot, majd az ajtó, az Egyetem ajtaja egyszer s mindenkorra bezárult mögötte.

Szalontai Évi is eltűnt girbegurbává váló életéből, a városban azt pusmogták, hogy diszidált az egész család, hogy azóta már a pálmákkal telenőtt, napfényes Floridában élnek, és fityiszt, hatalmas és irigylésre méltó fityiszt mutatnak az újabb öt éves tervvel terhelt, Kárpát-medencébe pottyantott országnak.

Megviselte Évi eltűnése, de nemcsak azért, mert az első szerelme volt, és az első szerelmek örökre nyomot hagynak az emberben, hanem mert a lánnyal intellektuálisan is egymásra találtak. Amikor testük már nem kívánta a másikat, és ez elég gyorsan bekövetkezett, fel sem öltöztek, hanem kimelegedve, kivörösödve nyúltak az ágy mellett heverő könyvekhez, és ami a kezükbe került, abból olvastak fel egymásnak, először még gyenge, aztán egyre erősödő hangon. Olvadni jó, súgta oda neki Évi gyakran a legvadabb ágycsaták közepette is, ő pedig olyankor arra gondolt, hogy ezzel az icipici, látszólag mit sem érő mondattal nyugtatta hajdanán papa anyát, aki bérsíró volt, de ettől függetlenül is gyakran elpityeredett. Olyankor abbahagyta a hüppögést, s szipogva hallgatta papát, aki nyugodt, szelíd hangján órákon keresztül olvasott fel neki. Hogy miből, melyik regényből, elbeszélésből, novellából, vagy útleírásból, esetleg meséből, arra már nem emlékezett, mert hamar elnyomta az álom a gyerekszoba szélén álló, régimódi, rácsos kiságyban. Most, hogy Évivel ugyanezt tették, a gyerekkora jutott eszébe, mondta is a lánynak, az meg korholta szelíden, hogy miért ennyire infantilis, mikor nő már fel, és mikor lesz belőle felnőtt, komoly, mindent megfontoló férfi.

Ugyanerre gondolt most is, amikor megtorpant a Városi Közkönyvtár bejárata előtt, és a táblára meredt. Másnapos volt, ezért akart tulajdonképpen a Mulass!-ba menni, és ott meginni egy sört, majd hazamenni és közölni Jolánnal, hogy vége, hagyják abba, semmi kedve egy morfinistával élni. Jolán apja a város kórházának főorvosa volt, és rendszeresen ellátta drogfüggő lányát morfiummal. Jolán, mint az összes többi nője Évi után, szeretett olvasni, ő azonban csak ritkán vett a kezébe könyvet. A szakmájához se nagyon kellett, fényképész lett, ásatásokon fotózta a feltárt leleteket, csontvázakat, régi koporsómaradványokat, ruhafoszványokat. Nincs ennek a pasasnak lelke, mondták róla a háta mögött a régészek, akik időnként elsírták magukat egy-egy lelet láttán, főleg, ha kisgyermeket tartó női csontvázra leltek. Több ilyen is akadt, elsősorban ott, ahol tatár vagy török dúlta hajdan a vidéket. Ő meg csak üldögélt a frissen feltárt sír szélén, cigarettázott, s lógatta nyakában a Nikon fényképezőgépet. Esténként aztán jól berúgott valami italboltban, becsületsüllyesztőben, búfelejtőben, maga sem tudva, hogy miért, de inkább a miért ne tézisének megfelelően. Telente, amikor szüneteltek az ásatások, többnyire a Mulass!-ban tartózkodott, és csak zárás után támoltygott haza Jolánhoz, aki akkorra rendszerint már belötte magát, így nem kellett hallgatnia a „már megint hol kódorogtál” szemrehányással teli, ám érzelemmentesen előadott kismonológót. Televíziót azóta nem nézett, hogy egyszer Toltay Tamást mutatták benne, akiből nem lett se történész, se akadémikus, hanem egy politikai pártnak a megmondófigurájává válva, éppen arról értekezett, hogy számoltassák el az összes hajdani KISZ-titkárt, akik a középiskolák százainak életét keserítették, sőt nyomorították meg a szocializmus kemény, embert próbáló, vad évtizedei alatt.

Lassan rátette a kezét a Városi Közkönyvtár bejáratának kissé rozsdás kilincsére. Mi a csudának menjek be, gondolta, de aztán mégiscsak belépett az ajtón. Odabent egy hatalmas lépcső fogadta. A lépcső mellett kétoldalt üveges szekrények álltak, kissé koszos, de azért nagyjából átlátszó üveggel, bennük könyvek. Volt ott minden, gyerekeknek szóló mesés-könyvek, felnőtteknek való, pucér nők borítójú ponyvák, és komoly mondanivalót rejtő művek, legalábbis abból, hogy már a címüket sem értette meg, ezt szűrte le. Miután elindult a lépcsőn felfelé, egy pillanatra még megállt, még egyszer tétován körülnézett, mint ha a verpadra lépne fel, valahogy úgy érezte magát. Odafönt újabb ajtó várta. Ennek a kilincsét már jóval határozottabban nyomta le, mint az előbb a bejáratit.

– Szia! – mondta egy hang, ahogy belépett a terembe.

– Szia! – mondta ő is a hangnak, látni ugyanis nem látott bent senkit.

Az olvasószolgálatos pult üres volt, teremtetett vagy önmagától keletkezett lelket sem látott sehol, akárhogy forgatta is a fejét, s igyekezett megtalálni a hang gazdáját.

– Be szeretnél iratkozni, vagy kölcsönözni akarsz, esetleg visszahoztál valamit? – kérdezte a hang.

Most megpillantotta a hang gazdáját is. A tágra nyitott ajtó takarásából lépett elő egy lehetetlenül vékony lány, barna köpenyben, szemüveges, okos tekintettel.

Ő hirtelen megtántorodott. Ez nem lehet igaz, gondolta. Évi, Szalontai Évi. De már harminc éve nem találkoztak, s aki most előtte állt, körülbelül a tizennyolc esztendőös Évi-nek felelt meg.

– Mit bámulsz, nem láttál még könyvtárost? – nevetett fel a lány, majd folytatta. – Lát-nád a főnökömet. Na, az még egy különös muki. Nagydarab, kopasz, bajuszos ember. Állítólag éjszakánként meg vasárnaponként is bejön a Könyvtárba, elégedetten sétál a pol-cok között, s tekintetével meg a kezeivel simogatja, hizlalja a könyveket.

Még mindig nem tudott megszólalni. Csak nézte az egyre beszédesebbé váló lányt, s hallgatott.

– Vagy a barna köpeny a meglepő? – firtatta a lány. – Esetleg a szemüveg? Ez is a fő-nököm mániája, a köpeny, vagy ahogy ő mondja, a barna köppeny. Mert mi a tudomány szolgálai vagyunk, illetve én a szolgálóleánya, ezért nem tehetjük meg, hogy a hétköznapi, egyszerű ruhánkban áldozunk a könyvek hatalmas, gyakran leporolandó oltárán. A kö-peny, vagy ahogy ő mondja, a barna köppeny spiritualitást kölcsönöz a napi nyolc órára.

Mégsem Évi az, gondolta most már nyugodtabban, miközben hallgatta a lányt. Telje-sen más a hangja, és azért csak eltelt harminc év is, amióta nem találkoztunk. Ám a kül-seje megdöbbenően, már-már kísértetiesen hasonlít.

– Hozom máris a beiratkozási naplót, és kapsz egy vadiúj olvasójegyet is! – rázta fel a lány gondolataiból, de mire tiltakozni kezdett volna, már át is szaladt a szomszéd helyiségbe.

Lopva körülnézett a teremben. Az egyik sarokban könyvek voltak egymás tetejére hal-mozva. Legfelül egy Arany János válogatott versek című kötet feküdt. Hallgatni arany, gondolta valamiért, miközben gyorsan zsebre vágta.

A lány visszajött, kezében a kitöltendő papírokkal. Gyorsan és határozottan aláírta a „könyvtáros tölti ki” rubrikát, majd a kezébe nyomta. Tollat is adott hozzá.

– Most te jössz.

Amíg töltötte a brosúrákat, elolvasta a lány kissé gyerekes, de azért határozott, és legfő-képpen olvasható aláírását. Toltay Éva. Majdnem felkiáltott meglepetésében, de megem-berelte magát, és nem szólt semmit. Könyvet sem kölcsönzött, csak elrakta az olvasójegyet, köszönt, s meg sem várva a lány választát, már szaladt is le a lépcsőn.

A Városi Közkönyvtár előtt két kezdő sintér éppen egy hatalmas fehér kutyát igyekezett befogni, ám az állat minduntalan kisiklott a kezük közül, végül elloholt a Mulass! irányába.

Isteni jel, gondolta, és ő is a kocsma felé indult. A Mulass!-ban alig volt hely, pedig hét-köznapi volt, mégis megtöltötték a vendégek. Egy bárszéken telepedett le, szemben a söntés-sel. Sört rendelt, kivételesen feketét, ami az erősebb és a jóval drágább kategóriába tartozott.

– Rád szakadt az ég, vagy tán aranyat találtál? – évődött vele a bajszos Kati, aki egyéb-ként férfi volt, ám nőies hangja miatt mindenki Katinak nevezte.

Előhúzza zsebéből az Arany-kötetet.

– Elfogadod a sörért cserébe?

Bajszos Kati belelapozott a könyvbe, majd bedobta a pult alá.

– A gyerek jövőre érettségizni fog, legalább nem kell letöltenie az internetről.

Nagyon lassan, apró kortyokban itta ki a fekete, drága, kevés szénsavat tartalmazó, Ara-nyért vett italt. Mikor végzett, felállt, búcsút intett a bajszos Katinak, és elindult, visz-sza a Könyvtárba. ■ ■ ■

Mindenki odakap

*(staffázs; Vida Gergely 4-5 hónaposan; papír,
fekete-fehér privátfoto)*

Szépen tarja magát az alkarján, el kell ismerni.
Olyan, akár egy gyík, amely valahogy feljutott

a képre. Amikor feljebb nyomná felsőtestét,
valódi ijedelem támad, megbillen oldalra.

Nem csoda, láthatólag a szürkére támaszkodik,
nincs alatta szófa vagy egyéb műtermi bútor,

ami van, halovány kiszögellés a bal kézfejnél,
amit a keret levág. Ortopédiai szempontból

nincs jelentősége, csak egy soron következő
tapasztalás. Mindenki odakap, pedig azonnal

korrigál. Ez a röpké fejetlenség, e pillanatnyi
kibukás a formából valahogy felkúszik a képre.

Valami változott a szürkében. Csörgőt ráznak
néma konszenzussal, ő magától értetődően,

kerek szemmel mosolyog, holott a csörgőrázók
a szürkén túl élnek. Hogy vesse utánuk magát

abba a kiterjedésbe?

Elforgatás

(staffázs; Caravaggio: Narcissus; olaj, vászon)

Ha időben végzik, traumák nélkül
rántható le a felület a kedves, megszokott arcról,
akár fütykösről a fennragadt előbőr.
A koponyára új, élő kép
operálható,
nem, faj, vallás, doktori cím
rajta lehet mind.

Olaj és csont jóformán nem is vérzik,
olvasható a színes prospektusban,
csupán néhány hétig fog egy kicsit,
a következő beavatkozást,
ha szükségessé válna mégis,
Ön is elvégezheti.

Ne hidd, pojáca, hogy nem hagy
nyomot
rajtad a tükörből kizárt világ:
a félhomályban egy korán vénült alak tartja
(igaz, minden erőlködés nélkül)
a nehéz, átlátszó jéglapot.

Ha úgy tetszik, alattad,
ha úgy, a fejed felett.

*(Egyszer forgassa el a reprodukciót
középtengelye körül 180 fokkal!)*

Vida Gergely (Komárom, 1973): költő. Legutóbbi kötete *Demó-verzió...* címmel jelent meg 2014-ben a Kalligram gondozásában.

Művelt Kert

Őrjítő is ez a nyugalom.

Nem mondtam ki, csak gondoltam megint, megőrülök, megőrülök.

És akkor megszólalt az ablak alatt a sárgán virító buglyos fátyolvirág:

Ne áltasd magad!

Nem szabadulsz magadtól olyan könnyen.

Ráadásul mindenki csak úgy és annyira tud megőrülni, amennyire azt az egyénisége engedi.

Őrültként is megmaradsz magadnak.

Nem őrülsz mássá.

Nem bújhatsz bele más örületébe.

Vagy harminc buglyos fátyolvirág bólogatott e szavakra hevesen.

Közbeszólt egy borzas púpliliom:

A megőrülés körülbelül annyi változás az életben, mint amikor minket lefestenek.

Mi vagyunk azok, mégis teljesen mások, magunkra ismerünk, de nem stimmelünk.

Magunkkal azonosuljunk vagy a leképezésünkkel?

Hiszen valóságos magunkat nem látjuk, tehát a festményen megörökített formánk a mérvadó.

Az, ami a képen van, az a látható valóság.

Na, ez az örület, hogy amit látunk, az nem mi vagyunk, amit pedig élünk, arra nincs rálátásunk.

Még szerencse, hogy lila vagyok.

Így nem annyira feltűnő, ha valamit nem értek.

Egy magányosan hajlongó fehér tündérrojt sem bírta tovább.

Tehát azt akarod mondani, hogy az örület a tisztánlátás, a józanság pedig a mindent elfedő köd?

Vagyis, aki elmerül a belső káoszába, az lelhet a valóságra inkább.

Aki pedig kimérten ragaszkodik a külvilág leírhatóságához, az nagyon könnyen elvész látás és nézés között.

Ebből viszont az következik, hogy aki józan az örült, és aki örült, az józan.

Vagyis a fogalmak abszolút felcserélhetőek, egymásra kopírozódnak.

Tehát teljesen értelmüket veszítik, nem érdemes használni őket.

A bíborszínben izzó selyemfűkóró alig hallhatóan jegyezte meg:

Vagyis azt mondtad, megőrülök, de ezzel nem mondtál semmit.

Mert ezzel az erővel azt is mondhattad volna, kijózanodom.

Vagy azt is: normális leszek.

De tulajdonképpen főként azt, hogy én vagyok.

A bizonytalanságod iránya inkább afelé mutat, hogy én vagyok.

De vajon tudom-e, ki vagyok én.

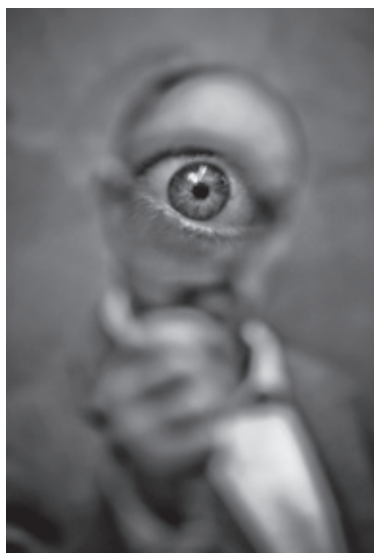
Pedellustekintet

Hónapok után ismét látod, pont olyan képzeletszerű minden vonása és kontúrja, hogy valós lehessen. A tény, hogy nem szól hozzád, végül meggyőz afelől, hogy ez tényleg ő, és nem képzelődsz. Hiszen mindig is magadnál biztosabb, megfoghatóbb bizonyíték volt ő a valóságra.

Valami okmányirodában vagytok, de nem jön senki, kávé akarsz inni, de csak két utcával odébb van automata, s nálad amúgy is csak egy a forgalomból már rég kivont két-, illetve egyforintos van, rágyújtani persze nem lehet. Előveszel valami otthonról hozott száraz kenyeret, majd egy félig teli májkrémkonzervből (kenőkéssel, mert az viszont valahogy van nálad) megkened. Nyilvánvalóan nem azért késik az, amiért vagy akiért mind idejöttetek és érkeztek meg folyamatosan (eddig úgy hárman-négyen), mert te eszed a máj-

krémet, mégis, mintha attól nem haladna semmi, hogy meguzsonnázol. Mintha a késés (vagy mi lehet itt) miatti idő elütésére szánt pótcselekvéseid idéznék elő magát a késést. Tudod, hogy ez logikai bukfenc, hogy nem lehet így, mégis a többiek a teremben (pár széksorból az elsőbe ültök le, egy kisebb székkal-asztallal szemben, mintha csak valamiféle szeminárium készülne), bár nem jelzik ezt külön, így gondolják.

Nyilván valami egyetemi ügyintézésről lehet szó, sorban jönnek az ismerőseid, köztük ő is. Rossz megszólítást használsz vele szemben, pedig annyira igyekeztél begyakorolni, hogy azt a bizonyos becenevet többet ne használj. Mikor körbeérdeklődöd, hogy nem kér-e még valaki egy kávé, mert neked nagyon kéne már egy (feltéve, hogy adnak pénzt, mert nálad ugye nincs, vagy hát..., ekkor nyitod ki a tárcád, és ekkor esik ki a két apró fém pénz),

nem kellett volna őt külön, név szerint is megkérdezni. Mivel véletlenül a nem használatos néven szólítottad, nem is felel a kérdésedre, csak lapoz a magával hozott és nemrég fölcsapott könyvben. Te persze tudod, hogy igazából csak színleli az olvasást, és titokban folyamatosan figyel. Nem tudod, csak úgy sejtet, hogy bosszús lehet, nyilván arra számított, hogy te majd késni fogsz innen, ezért jött ő meg valamivel korábban (akkor ezért várakozhattok, mert te is, ő is, a többiek is, mind a kelleténél korábban értetek ide), de – akaratodon kívül – keresztülhúztad a számításait. Nem érzel vele szemben haragot vagy megbántottságot, de ő szemmel láthatóan igen. Valami elementáris erejű sóvárgás lesz úrrá rajtad onnantól kezdve, hogy belépett a terembe – lényegében csak az után, hogy valamilyen ártatlan véletlen úgy hozza, hogy egymáshoz kelljen szólnotok. Ezt csesztet el a becézéssel. Hallani szeretnéd a hangját, és szeretnéd, ha ő meg szeretné még hallani a tied.

Hazafelé előbb szem elől tévesztet az utcán, majd (minden ok nélkül) abban bízol, hogy valamiért pont a lépcsőházatokban rostokolhat (azzal most nem törödsz, hogy ezt honnan sejtet, és mégis hogy kerülne ő oda?), és mivel nincs kulcsa (akkor hogy jutott be?, ez sem foglalkoztat különösebben), mikor rájön, hogy rossz címre ment, nem tud majd kijönni a házból. Elhatározod, hogy amikor majd hazaérve kiengeded, köszönsz neki. Akarsz mondani valami kedveset is utána, semmi nagy dolgot, nem vallasz szerelmet, nem is békítgeted, csak egy-két kedves, emberi jellegű szót tervezgetsz, afféle lezárásképp, mert mindig az épp aktuális tűnik nagy eséllyel az utolsó szóváltásoknak. Aztán, okulva a kávék fiaskójából, arra jutsz, hogy a kevesebb mindig többet ér. A „szia” például elég kedves. Odaérsz, kulcs a zsebedben. Még mielőtt kinyitnád a kaput, kicsörtet rajta valami eddig sosem látott lakó, középkorú, pedellustekintetű nő. Vádló tekintettel, haragosan végigmér, miközben elsiet. Furcsa, kinyúlt pólót visel, nem látod jól a rajta virító feliratot, de valami munkavégzéssel kapcsolatos szlogen vagy bölcsesség lehet egy kivehetetlen logó alatt. A logó és a betűk zöldes, maga a póló fehér.

Beérve ő nincs sehol, nem jut eszedbe, hogy miért is lenne, semmi oka nem lett volna (pláne véletlenül) épp abba a házba betévedni, ahova, mit ad isten, te érkezel haza. Úgy oszlik el amúgy is szórt figyelmedből, mintha másodpercekkel korábban még nem tőle lüktetett volna a torkodban is az a vigasztalhatatlanul szerelmes fájdalom.

Beérve a lépcsőházba valami feltűnően jó nő nézi épp a postáját, te meg, mivel nem tudod, le vagy fölfelé indul-e majd a lépcsőn, elindulsz fölfelé, hátha ő is, és így majd bámulhatod egy-két emeletig. Richtig lefelé indul persze. Egyre nehezebben mászol meg az emeleteket, mert a lépcsőház valójában egyre magasabb, egymásra rakott asztalokból áll, épphogy csak feléred őket (el is merengsz, hogy ez mindig ilyen nehéz szokott lenni?). Félsz, hogy rosszul lépsz, megbotlasz, és az egész összedől, asztalok, lépcsőház, ház. Világ?

Az asztalok körül emberek ülnek (legtöbbször a pólónál úgy tizenöt-húsz évvel idősebb, nyugdíjas hölgyek), mindegyiktől „elnézést kérsz” a zavarásért, egyértelmű, hogy megakasztod a beszélgetéseiket, miközben az emeletedig mászol. Fohászkodsz magadban, hogy ne kezdjenek veled beszélgetni, nem akarsz leragadni egyik asztalnál sem, fáradsz, haza akarsz már érni végre. Már majdnem otthon is vagy, de az utolsó előtti asztalra nem tudsz úgy lépni, hogy ne taposs össze valamit, tele van prospektusokkal és szórólapokkal. A két otthonkás, idős hölgy persze beszélgetni kezd veled, míg te az asztal szélén egyensúlyozol. Átnyújtanak egy szórólapot is, amit te, bár épp kurvára nem tudod hova elrakni, és nem is érdekel, ami rajta van, „köszönöd szépen”, és udvariasságból elfogadsz. Közben kérdezik, hogy mivel foglalkozol, mondd, író. Aztán még hozzászed, költő. Kritikus. Szerkesztő. Az arcuk minden szóra egyre komorabb és ellenségesebb lesz, látszik, kárba ment a szórólap (valami utazási ügynökségé lehet talán, mélykék ég és felhők derengenek róla, ahogy épp csak rápislantasz, valami trópusi útról is lehetett szó a fedőlapon, nem rémlik, hogy még miről, nem a látásod, hanem mintha a gondolkodásod lenne homályos, de biztos, hogy nem csak arról). Akárhogy is, elpazarolták rád. Visszaadnád, mivel neked egyáltalán nem kell, el sem akartad fogadni, de nem kérik, így nincs mód (sértés nélkül) visszaszolgáltatni. Csak a tekintetükkel jelzik, hogy csalódtak benned, valami vagy valaki másnak reméltek, de nem vagy méltó. A beszélgetésnek – szerencsére – vége. Még eltart

egy darabig (kínos csöndben), amíg felkapaszkodsz az asztalról a végre újra lépcsőházszerű lépcsőház keresett emeletére, ahol laksz.

Hazaérsz, de mintha valaki vadidegen is lenne otthon, akit nemcsak te, hanem bizonyos, hogy a veled együtt lakók sem ismernek, senki sem hívhatta oda, de nem tudsz megbizonyosodni róla, hogy ott van, inkább csak sejtet az ottlétét, mint tudod. Egyre jobban hatalmába kerít valami szédítő, kesernyés twinpeaks-érzés. Negligálsz, nagy levegőt veszel, mintha már el is múlt volna, és nekiállsz átöltözni, közben a másik szobában sejtett anyádnak (emelt hangon, hogy hallja, ne kelljen semmit elismételned) meséled, hogy mi volt ma, az okmányosoknál (nem intéztél semmi konkrétat, de közben, amit elintézni indultál, valahogy mégis elintéződött, úgy érzed), meg hogy ott volt ő is. Nem beszéltek egy szót se, nyugtatod meg, sejtve, hogy rögtön meg kell nyugtatni ez ügyben. Még be sem fejezed a magyarázkodást, már meg is bánod, hogy egyáltalán szóba hoztad az egészet.

Még nem öltöztél fel teljesen – kapkodtál, nem figyeltél, hogy mit nem húztál hova, de valami illetlenség van a ruházatodban. Kit érdekel, végül is otthon vagy: átmész a szomszéd szobába, mert anyád mintha furcsán elbeszélne melletted. Vagy mintha nem is veled be-

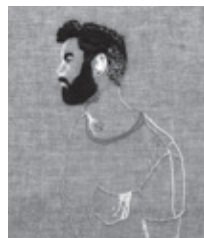
szélné. Mire kiérsz, már ki is ment a szobából, a dohányzóasztalnál, ami most óriási, föl sem éred (de az arányokat nézve inkább te mehetnél össze, méretre megint úgy négy-öt éves lehetsz), az egyik családi barát (középkorú nő) ül. Tornyosul, hozzád képest. Tehát eddig is ők beszélgethettek, hozzád senki sem szólt, de te, félreértve a helyzetet (most lázasan próbálsz felkaparni, miről is volt szó az imént), bizonyára elmondtál olyan dolgokat is a másik szobából átkiabálva, amiket nem szeretnél volna mások előtt. Most lesz csak kínos, hogy illetlenül kényelmes otthoniba vagy öltözve, valamilyen tekintetben csálén, vagy pláne ordenárén. A családi barát egyelőre még elnéz fölötted, mert ő is (ülve), ahogy az asztal is, nagyjából a te magasságod háromszorosa. Tudod, hogy nem tudsz most már észrevétlenül visszaosonni, még ha csak a térdéig érsz is.

Az asszony még mindig elnéz fölötted a másik irányba (de közben már tudod, hogy tudja, hogy ott vagy), mindjárt le fog nézni rád.

Felébreds.

■ ■ ■

Adapa

Ha nem lesz isten, aki azt mondja, rongyokba öltözz,
ha nem lesz senki, aki ételtől-italtól óva intsen,
ha nem lesz, aki jó szóval a kapuőrökhöz küldjön,
ha életedet óvni azon az órán senki sem lesz,
ha nem készít fel minderre senki,
– hogy keresed fel majd az égi házat?
Hogy mondd el, a déli szél szárnyát letörted,
hogy mondd el,
remegő térdel?

Istened nélkül az égi házba,
pártfogód nélkül a bírói székhez,
tanácsok nélkül a kérdező elé járulva,
emberarccal, mondd, hogyan térdelsz?

Mert azt mondják, hogy a szelek szárnyait letörted,
hogy mind letörted a szelek szárnyát,
hogy el vagy veszve
(ezt is mondják),
de mindezt emberi ésszel
hogyan fogd fel, ha sem szelekre
sem önmagadra nem emlékszel?

Ha nem emlékszel sem áldásra, hajóra,
ha sem imára, sem kötelekre,
ha sem városra, és tengerre sem emlékszel,
istened nélkül hogyan kelj fel?

Hogyan állj fel a deszkák közt a parton,
hogyan halld úgy a sirálysivítást,
hogy nem tudod, fölötte ég van,
hogy nem tudod, merre a Nagy Csarnok?

Bíráidat megkeresni
hogyan öltözz fel,
– honnan tudnád?
Hogy mit mondj majd, és merre indulj,
még a tengertől sósan
kitől kérdezd?

Mind a görögség színe-java

Már az első tizenpár valamelyikénél, aki átment rajta,
halott lehetett. Ez persze nem zavarta a többit.
Részben az elégtétel, részben a tízéves munka megérdemelt gyümölcse.
Leszakítani, ha már kicsit ütődött is,
ha már kicsit rothadt is. Belevájni a fogakat mélyen,
még ha már több is rajta a fognyom, mint az ép hús. Aranyalma.
Még az utolsó, a soktízezredik is épp olyan vonzónak találta,
amikor végzett, mint képzelődtek róla mindannyian,
a gyötrelmes évek alatt. Ennyi járt nekik.
Ennyi mindenkinek járt. Kevés kárpótlás.
Egyiknek sem volt hosszú, mert nagyon rég nem voltak már nővel.
Még így is napokig tartott, amire a végére értek.
Cafatokká dörzsölődött húskupac volt csupán a végére.
A testek közé smirgliként dörzsölődő homok megtette hatását.
Az a másik, az a lovak után kötött se nézett így ki,
pedig egészen a táborig hurcolta, egészen a sátráig,
majd hagyta napokig arccal a földnek.
Még a kutyáknak, madaraknak sem kellett.
Ő más helyzet. Még így, elhasználtan is van benne valami szép,
van benne valami vonzó. Lehetetlen haragudni rá.

Egy percre talán mindenki, mindenki, aki magáévá tette,
azt gondolhatta, mégis megérte. Lehet,
hogy egy szánalmasan rövid perc volt csupán,
de ennyit igazán megérdemeltek. Csak a fontosabb vezetők,
a nagy emberek nem álltak be a sorba. De sóvárogva ők is
oda-odanéztek a tömegre, még ha tettetett rosszallással is.
Hát ilyen Párisznak lenni! Hát ilyen Meneláosznak!
És még ki tudja, kiknek. Most már sok tízezernek.
Seregnek lenni. Tíz év óta nem érezték magukat ennyire egynek,
ennyire összetartozónak. Mindvégig egyedül voltak,
legtöbbjük név nélkül, legtöbbjük anélkül a kis kárpótlás nélkül,
ami a nagyobbaknak jutott, hogy legalább a nevét,
hogy legalább a nevét megjegyzi az utókor,
és még több ezer év múlva is csak a szépre gondol,
csak a dicsőre, csak a hősire.
Az első párnál még le kellett fogni.
Egy-egy ült a kezére, jólábvértes akháj hős,
a fejére egy sem, hadd lássa a soros azt a felejthetetlen arcot.
Ilyen még a vezéreknek se jut majd, az osztzkodásnál.
Hogy Meneláosz visszavitte Spártába? Ugyan már!
Ki lenne olyan ostoba, hogy elhiggye ezt?
Ez után a tíz év után? Még leköpni se volt gusztusa,
amikor kirángatták a hálóterméből. Frissen, illatosan,
vágytól csöpögősen, ruganyos bőrrel, feszes combokkal.
A közben eltelt idő se igen látszott rajta, talán csak
a kéz- és lábfején. Ennyi kellett rá. Még jól is állt neki.
Aztán persze gyorsan sokasodtak a ráncok, a szarkalábak,
szinte a szemük láttára őszült meg. Közös erővel
vették el tőle a tíz évet, amellyel megrabolta őket.
Ennyi mindnek járt. Az otthon hagyott feleségekért,
gyermekükért. És a társadalmi igazságtalanságért,
amiért ilyen nőt csak királyok hághatnak meg,
de ezrek döglenek meg érte. Most az ő ideje jött el.
Az alma a tömegek lába elé gurult, a tömegbe dobták.
Ilyen hát összgörög seregnek lenni.

Ki

Varázsdobomat ki hozza fel, az alvilágba
hogya leejtem,
varázsdobomat ki hozza fel, vissza nekem,
az alvilágból?
Az alvilág minden borzalmát,
minden förtelmét az alvilágnak
el nekem ki meséli?
Szívszagató történetére,
történetét újra és újra meghallgatni,
ki elé rogyok le?
Ki ment meg attól, hogy leejtett
varázsdobomért magam lemenjek,
ki óv meg attól,
hogy onnan nekem senki vissza ne hozza?

És most jönne az a részlet,
amelyben hős-barátom elem lép,
amelyben, dobomért maga
megy le, büszkén felajánlja.
És most jönne az a részlet,
most kellene, hogy jöjjön,
de hiányzik az a pár sor,
e sorok helyén hiány van,
e sorok helyén csak szél fúj,
e sorokat a semmi tartja
boltozatán a szürke égnek,
helyettük ez a semmi partja.

E sorokat, hogy kimondja,
és a varázsdobot visszahozni,
nem jön el ma már senki,
nem jön ma,
és holnap sem jön.
Ami lehullott, lent marad már,
amit nem mond ki senki,
befejezetlen.
Amit leejtek, hiába várnék,
amit leejtek, hiába várom.

Az alvilágba ki menne le érte?
A csonka sorokért nem megy le senki.

Pertics Gergő (1992): az ELTE BTK magyar szakján végzett, szakdolgozatát a kortárs magyar Kavafisz-hatásról írta. Jelenleg erőemeléssel foglalkozik, a győri Flex Se versenyzője. Szeret enni, a Szerdai Szalon alkotókör tagja.

Posztimperiális Eurokrém¹

História és hisztéria

Tizenpár évesen az első igazi sportcipőm egy magas szárú fehér, oldalán három kék függőleges csíkkal felszító Adidas volt. És itt máris meg kell állnom, mert ezzel az első mondatdal döntenem kellett, hogy mit írjak, *sportcipőt* vagy *patikát*. Ugyanis Magyarországon, ahol jelenleg élek, a patika szóhoz a „gyógyszertár” jelentést társítják, s hülyének néznének, ha egy sportcipőboltban gyógyszerterárat akarnék vásárolni. A Vajdaságban viszont a magyarok a szerbektől átvették a *patika* szót, a *sportcipő* pedig választékosságra utal, rosszabb esetben sznobságra, amennyiben valaki ezzel akarja bizonyítani magyarságát, anélkül, hogy tisztában lenne a kulturális hagyományával. Európa megosztottsága nemcsak a különféle nemzetek között érzékelhető, hanem egy nemzetben belül is, attól függően, melyik régióról van szó.

Amikor az első mondatban *sportcipőt* írtam, akkor egy olyan ideális olvasót képzeltem el, aki nem akad le a *patika* szón. Ezzel azonban elrejtettem a származásom vajdasági részét, identitásomat csak félig mutattam fel. Felmerül a kérdés, mennyire őszinte akkor ez a mondat, ha valamit eltitkol. Ezért szorultam magyarázkodásra. Persze, kérdés, hogy lehetséges-e magyarról magyarra fordítani, amikor a fordítás során nemcsak szavakat, hanem kultúrát is tolmácsolunk. Az újkövendi Végel Lászlónak több kiváló esszéje járja körül ezt a paradoxont, a kisebbségi tapasztalatot a *kentauro* metaforával határozza meg, az egyszerre több kultúrában való létezés értelmében. Amennyiben a *patika* szót magyarra próbálnám lefordítani, akkor érthe-

tővé kell tennem azt is az olvasóm számára, hogy milyen a magyar és a szerb kultúra kapcsolata, története, sokszínűsége és traumája. Az utóbbi a legnehezebb, mert a trauma tapasztalata egyben a nyelv hiányosságával való szembesülés is, a traumából mindig marad valami elmondhatatlan, artikulálhatatlan, elbeszélhetetlen. A *patika* szó kapcsán azt is látjuk, hogy a trauma nemcsak a különböző nemzetek találkozási pontjai esetében érvényes, hanem egy nemzetben belül is zavart kelt a hétköznapi kommunikációban. A Vajdaságban élő szerbek mit sem tudnak a velük együtt élő magyarok nyelvi traumájáról. A két kultúra között a kilencvenes évektől kezdődően elmélyültek az árkok: a *testvériség-egység* „felülről irányított multikulturalizmusát” (Losoncz Alpár) felváltotta a nemzeti kizárólagosság eszméje és gyakorlata. Természetesen, a két kultúra között nem szűntek meg a kapcsolatformák, de miután már többé nem kötelező ismerni egymást, kevesebb az erőfeszítés is a másik (meg)értésének irányában. Magyarországon pedig csak kevesen tudnak ezekről a feszültségekről, mintha ez nem lenne a magyar kultúra történetének része.

A magyarok számára a történelmi Magyarország széttűzését jelképező „Trianon” név elsősorban a pártpolitikai uszítás eszköze lett a közéletben, esetleg a nemzeti trauma tagadásának lélektani manifesztációja. A pártpolitika azonban ritkán törődik a szavazóik tényleges problémáival. A szerbek számára a Trianon nem trauma, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia alóli felszabadulás jelképe lett. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a szerbeknek kötelező volt a német mellett magyarul is tudni, ez megváltozott az első

világháború után. Ma a vajdasági magyarság számára egzisztenciális kérdés a szerb nyelvtudás, ennek ellenére nem mindenki akarja ezt tudomásul venni. A két értelmezés között nincs átjárás. A két nemzet paranoiája között nincs oldódás. A szerb politika az EU nyomására, tehát gazdasági érdekből nemrég hivatalosan is elismerte, hogy a Vajdaságban a második világháború vége előtt, 1944–1945 között a partizánok bosszút álltak a kollaboránsnak tartott svábokon, magyarokon. Ám ez továbbra sem képezi az oktatás tárgyát, ezáltal gyakorlatilag érvényben maradt a hallgatás a névtelen tömegsírok kapcsán. Nem csoda, hogy pl. Csurogon rendszerint megrongálják a kivégzett magyarok számára felállított emlékhelyeket. Ez nem általános szerb magatartás, hanem azokat a szélsőségeket tükrözi, akik csak a magyarok által elkövetett atrocitásokról, gyilkosságokról vesznek tudomást, a túlméretezett partizán bosszúról azonban hallgatnak, ahogyan arról is, hogy a horthysta magyar hadsereg nem pusztán a szerbeket, hanem a zsidókat, a cigányokat és a kommunista magyarokat is pusztította. Az átlag szerb állampolgár nem tud arról, hogy mi zajlott a Vajdaságban, emiatt, ha felmerülnek, a magyar sérelmeket egyértelműen nacionalizmusnak bélyegzi. Hasonlóan az átlag magyar állampolgárnak ugyan van némi tudása arról, hogy Magyarország a második világháborúban a fasiszta hatalmak oldalán harcolt, ám arról keveset vagy semmit sem tud, hogy például mit jelentenek az újdéki „hideg napok”, függetlenül attól, hogy a magyar történészek alaposan feldolgozták az eseményeket. Magyarul két regény is született nemrég a vajdasági véres eseményekről, melyek figyelembe veszik mind a magyar, mind a szerb nézőpontot: Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél* (2008), illetve Végel László: *Neoplanta, avagy az ígért földje* (2014) című műve.

A torzított történelemfelfogásról azonban nem az átlagpolgár tehet elsősorban, mivel a történelemképzetét felülről határozták meg. Ez a felülről uralt történelemdiskurzus a foucault-i archívum helyett az egyetlen történelmi koncepciót tartja igaznak. Az empátia kialakulását az ismerethiány csorbítja. Nietzsche arra figyelmeztetett, hogy: „A jelenkori nagy háborúk a történelem tanulmányozásának következményei.”² A szerb politikában ennek alapja a népiirtás tényéről hallgató rossz lelkiismeret, illetve a magyar nemzetállami revizionizmustól való félelem, ami a szerb nemzetállam biztonságpolitikáját tartja érvényben. Ugyanígy korántsem mellékes, hogy milyen nemzeti konstrukciót, milyen nemzeti politikát szorgalmaz az aktuális magyarországi kormány. A térség megbékélésére nézve a nemzeti trauma tagadásánál, gazdasági érdekeknek való totális alárendelésénél csak az irreális és ostoba, mitomániás és sovíniszta revizionista politika a rosszabb, mert relativizálja, vagy ami még ocsmányabb, háborús szükségletnek tartja a magyar hadsereg

bűncselekményeit. És éppen ez zajlik jelenleg a magyarországi politikában, erre a legjobb példa a Budapesten látható Szabadság téri Horthy-mellszobor, illetve a 2014-ben botrányos körülmények között felállított „A német megszállás áldozatainak emlékműve”, mely a második világháborús magyar szerepet kikozmetikázza, s Magyarországot a háború áldozatának állítja be. Az elbeszéletlen történetek, traumák megmérgezik a hétköznapiakat, a mozdulatainkat, a mássikkal és a saját magunkkal kapcsolatos reflexeinket. Hiába tagadjuk őket, a tömegsírokba, a Dunába, Tiszába lőtt holtak szelleme addig szomjazza az élők vérért, hogy általuk elmondhassák a velük megesett tragédiákat, míg egyszer s mindenkorra megfelelő helyre, a saját sírjukba nem temetjük őket. A bűncselekmények beismerése nélkül nem történhet meg a megbocsátás, ami a kiegyezés és a békés együttélés feltétele. Ez azonban nem pusztán a régióra, hanem egész Európára érvényes feltétel.

A Trianon-diskurzus és a kölcsönös bűncselekmények aktuálpolitikai felidézésében nem jelenik meg az empátia. Így néz ki tehát a Kelet-Közép- vagy Közép-Kelet-Európa (lám, még egy vitákat kavarázó elnevezési bizonytalanság) történetének egyik rétege. A megértést nem egymástól, hanem Nyugat-Európától várjuk el, s mivel ezt nem kapjuk meg, Mészöly Miklós szavával: durcaskodunk.³ Ez a sérelemdiskurzus talán a kelet-közép-európai identitás egyik alapvető közhele. Nyugat-Európa viszont nem Superman, aki megoldja helyettünk a problémáinkat. Nincs más hátra, mint egymás felé fordulni. Íme a másik közhely. Ez viszont félelmet kelt, nemzet- és országhatár féltést, függetlenül attól, hogy egy-egy ország tagja vagy sem az Európai Uniónak (vö. Szlovákia esetével, ahol a kisebbségekkel, s különösen a magyarsággal szembeni paranoiából a nacionalista politikai elit nem engedélyezi a kettős állampolgárságot, s megfosztja a szlovák állampolgárságtól azt, aki egy másikat is igényel. Paradox módon ez nemcsak a kisebbségeket, hanem a szlovák nemzetiségű állampolgárokat is károsan érinti). Az egyik nevezetes „eurológus”, Czesław Miłosz szerint: „Aligha érthető a kívülállók számára, milyen méreteket ölt a nemzetiségek közötti gyűlölködésből adódó feszültség Kelet-Európában. Minél később jelent meg valahol a nacionalizmus, annál vehemensebben próbált kapcsolódni a félig-meddig legendás időkhez.”⁴ Hasonlóan értetlenkedéssel bámulta Nyugat-Európa a jugoszláv tragédiát. Abszurd módon az egymással harcoló testvérnépnek éppen a Nyugattól várták el a nemzetállamaik elismerését. Ugyanakkor Nyugat-Európa csak akkor méltányol bármit is, ha anyagi érdeke fűzi hozzá. Miłosz például a következőt állítja a kommunizmus bukása utáni lengyel perspektívából: „A nyugati kormányok áldozatkészsége általában akkor nyilvánult meg, amikor az őket fenyege-

tő veszélyt az ilyen vagy amolyan lakosság véráldozata árán lehetett elhárítani, de békeidőben annál ritkábban. Az orosz forradalom ellen harcoló Lengyelország hadifelszerelést kapott, de később nagy nehézségekbe ütközött, hogy hitelekhez jusson. [...] Az ipari létesítmények az idegen tőke kezében voltak, amely – kihasználva az olcsó munkaerőt – csak a leggyorsabban elérhető haszonnal törődött.”⁵

Nyugat-Európától azt várjuk el, hogy értse meg és anyagi juttatásokkal méltányolja azt, hogy mi nem vagyunk hajlandók megérteni és méltányolni egymást. Vígán elmantrázzuk a globalista multikulturalista imát, csak ne kelljen a szomszédainkkal egy padosorban ülnünk. Kölcsönös utálat – a nemzeti identitás egyik alapköve lett. Ugyanakkor nem éppen ez az a sztereotípiája, mellyel hadakozik Kelet-Európa? Amikor Nyugat-Európa barbársággal vádolja, akkor máris beindul a tiltakozás. Ráadásul egy olyan Nyugat-Európától várjuk el a nemzeti büszkeségünk, sérelmeink balzsamozását, mely maga sem mentes ezekről. Kertész Imre a *Valaki más* című naplószerű könyvében ír pl. arról, hogy az európai mentalitásnak a kultúra mellett a másik alapeleme a gyűlölet, mely az osztrákokban, franciákban, németekben ugyanúgy megvan, mint a magyarokban és más nemzetekben. A szlovén Aleš Debeljak is szól erről a kitűnő és beszédes című, *Európa európaiak nélkül (Evropa brez evropejcev)* című könyvében, amikor az ausztriai, illetve a trieszti szlovénok kisebbségi problémáiról ír. Közben nem felejt el azt sem, hogy a szlovénok hogyan bánnak a kisebbségekkel a saját államukban, vagyis nem cicomázza ki a saját nemzetét a többivel szemben.

A nemzetállamokat létrehozó nacionalizmus ideális esetben átmeneti állapot, amennyiben megreked, daganattá válik, és sovinizmussá torzulva elburjánzik a nemzet testén, hogy a betolakodó ellenség után magát is elpusztítsa. William Blake az egyik próféciapoémájában, az 1794-ben keletkezett *Európa: jövődőlésben* úgy mutatja meg Európát, hogy ott a „Te nem fogsz” feliratot vésték az ajtókra, és a „Félelem” áll a kéményeken, amelyekhez hozzá vannak láncolva a városi és a falusi lakosok:

„Every house a den, every man bound: the shadows are fill'd
With spectres, and the windows wove over with curses of iron:
Over the doors 'Thou shall not', and over the chimneys 'Fear' written:
With bands of iron round their necks fasten'd into walls
The citizens, in leaden gyves the inhabitants of suburbs
Walk heavy; soft and bent are the bones of villagers.”⁶

[„Kísértetekkel telve, vas átkok minden ablakon; Kapukra írják, hogy: „Tilos”; kéményre: „Félelem”; Falból kinyúló vas nyakörv feszül a polgárokon,

Ólom-béklyóban vánszorog a külváros lakója, Meglányult görbe-csontú mind a falusi paraszt.”⁷]

Weöres Sándor a magyar változatban „Tilos”-ként fordítja a „Thou shall not” parancsát. Ez közvetlenebbül utal a törvényre, ám nem változtat azon a verses gondolaton, hogy a tulajdonhoz való görcsös ragaszkodás paranoid állapotot szül, legyen ez a tulajdon saját ház, a biztonságpolitikájába mereven kapaszkodó (nemzet) állam, de akár az önmagát negációkon keresztül meghatározó, a gazdasági határait törvényekkel és bürokráciával védő Európa-erőd. Blake látomásában ez okozza Európa vesztét, háborús katasztrófáját. És ennek elkerülésére egyezett ki a két örök ellenfél, a francia és a német nemzet. Látszólag ez lett az EU kanti értelemben vett „örök békéjének” egyik alapköve.

Nemcsak a nemzetállamok túlzott önféltése okoz problémát, ugyanígy szimptomatikus a nemzet tagadása is. A nemzet tagadásának ideológiája a kommunista internacionalizmusba torkollhat, vagy az ugyancsak internacionalis, ám a szociális érzékenység hiányában gátlástalan globalista politika eszmerendszerébe, és ugyanúgy kritikátlan fanatizmus jellemezheti, mint a nacionalizmust (a kapitalizmusról mint vallásról többek között Walter Benjamin írt egy töredékben maradt gondolatmenetet). Debeljak megállapítása szerint: „Az idegen munkások megítélése, amit a kiváltságos idegengyűlölők megengednek maguknak, miközben életük a lenézett külföldieknek köszönhetően válik kényelmesebbé, az európai képmutatás új formája választási győzelmet hoz ma és (attól tartok) a jövőben is. Annál inkább szem előtt kell ezt tartanunk, mert a baloldali és a középpártok bizonytalanul vagy idegesen reagálnak a megváltozott körülményekre. Általában füttyölnek a nemzeti identitásra, vagy búcsút intenek neki, mint valami ódivatú romantikus szeszélynek. A kiürített terepen a jobboldali pártok így tesznek szert új szavazatokra. Másrészt a liberálisoknak, a mérsékelt jobboldalnak és a baloldalnak sikerült közös ellenségképet alkotnia a szélsőjobbról. Ez azonban csak kendőzi a balsejtelmet, hogy a fő politikai áramlatnak nincs programja, mely többet is tartalmazna a Kelet-Európa »új demokráciái« – a francia diplomaták kedvenc szavajárásával *les petites pays de merde* – támogatásáról zengett szóvirágoknál.”⁸ Ugyanakkor Debeljak a „nemzet” kapcsán nem a hamis nemzeti múlt képzeihez való visszatérést szorgalmazza, hanem Habermas „alkotmányos hazafiság” eszméjéből kiindulva a nacionalizmus helyett a „hazaszeretet” fogalmát javasolja. A nemzet fogalma koronként változott az aktuális (politikai) ideológiának megfelelően, ezért akárcsak a test, a nyelv, vagyis a káosszal szembeni forma nem örök és változatlan kategória, hanem átmeneti. Ebből kiindulva az Európa-forma sem változatlan konstrukció. Ám ez koránt-

sem jelenti azt, hogy jelentéktelen az identitásformálás szempontjából. Hamvas Béla az európai nemzetfogalom kapcsán találóan fogalmaz: „Mert a nemzeti érzés kapcsolatot tud teremteni a többi nemzettel; azáltal, hogy önmagához hű, a többi hűségét is elismeri. Ez a harmonikus emberiség-érzés első feltétele.”⁹ Mindez az európai gondolkodás alapjához vezet minket, a római joghoz, miszerint a köztársaság ideális polgára az, aki etnikai származásától függetlenül egyetemes tudattal rendelkezik.

Európa töketlensége vagy tökéje?

Távol áll tőlem, hogy a kapitalizmussal szemben populista „tökét” kovácsoljak a politikai zsibvásáron. A kiváló magyar gondolkodó, Bibó István a kapitalizmust, vagyis a szabad piacgazdaságot nem az elvtelen kizsákmányolás formájában, hanem az ésszerű, a szociális egyensúlyt, a szabadságintézményeket figyelembe vévő formájában gondolja elfogadhatónak: „Ugyanígy a kapitalista, mikor már a kapitalista fejlődés kiszélesedése folytán nem a kapitalista magában a gazdaság szervezője, hanem ennél sokkal szélesebb embercsoport, amely a tulajdonban nem részesül, akkor egyszerre elősdivé válik, aki a munkások zsírjából él.”¹⁰ Bibó természetesen utópisztikus társadalmat vetít ki mintának, nem ennek a bírálata az érdekes, hanem az, hogy az európai gondolkodás szempontjából fenntart egy eszményt, ami felé haladni érdemes. Éppen ezért Bibó Európa-kritikája nem válik parttalan szkepticizmussá. És ez akkor is fontos eszmény, ha jelenleg azt látjuk (pl. a jugoszláv polgárháború, vagy újabban az ukrán–orosz konfliktus kapcsán), Európa továbbra is megosztott, nincs közös kulturális identitás, a gazdasági szempontok a legfontosabbak, s ezért hol az amerikai, hol az orosz érdekelttség érvényesül a kontinensen. Európa számára nem az a legfontosabb, hogy Amerikával vagy Oroszországgal szemben határozza meg magát, hanem, hogy egyensúlyba kerüljön a két nagyhatalommal. Winston Churchill a második világháború után, 1946-ban a zürichi egyetemen tartott beszédében az európai megbékélést szorgalmazta, a kiegyezést és az egyensúlyt tartván szem előtt. Ez azonban nemcsak Európán belül, hanem a nagyhatalmakkal szemben is járható útnak bizonyul. Egyelőre azonban a belső béke sincs meg. Ezt a folyamatot semmiféle bezárkózás nem segíti, a fennsőbbrendű Európa-tudat ugyanolyan nevetséges, mint a kizárólagos nemzetállamban való ná(r)ci(sztikus) poshadás. Hitler is egységes Európáról ábrándozott (akárcsak Napóleon), csupán faji értelemben képzelte el a közjót – a németek számára. A csöcseléket hamar felhevíti az ilyen bárgyú leegyszerűsítés, makacsul nem akarja tudomásul venni, hogy a nemzeti nyalóka édes ugyan, ám olva-

dékony és ragacos. Ugyanakkor nem árt észben tartani, hogy az európai nemzetek egymás és a nagyhatalmak közti egyensúlyra való törekvése utópia, ám a víziója nélkül Európa értelmét vesztené. Ez vajon azt jelenti, hogy az egyesült Európa eszméje egy felfújott lufihoz hasonlít, amely hamar kipukkan? Csak akkor, ha nem a folytonos változásban képzeljük el az európai identitást, ha kizárjuk belőle a konstruktív kritika lehetőségét, szerepét. Emiatt pontosabb a vízió fogalma az illúziónál az Európa-bírálat esetében. Jól tükrözi ezt a 2014-ben Berlinben elindított *Secession Europe* nevű kezdeményezés, mely afféle virtuális parlamentet működtet, s éppen a kritikának ad nagy szerepet az európai alkotmány jövőbeni megformálása érdekében (www.seua.org/secession). A kritika ilyen értelemben nemcsak rombolást jelent, hanem a jövő megalapozója is. Amennyiben lemondunk a kritika lehetőségéről, akkor csak dogmák maradnak. Cioran éles meglátása szerint: „Európa varázsa az eredetiség kritikus szellemében rejtett, harcos, támadó kételkedésben; e kételkedés ideje lejárt. A kételyeitől megfosztott értelmiségi így a dogmával kárpótolja önmagát.”¹¹ Azzal a kitételrel, hogy ez a jövő nem a tökéletes Európa megszületését szavatolja, hanem Európát *work in progress* formájában képzelet el. Az európai értékekért kiálló angol Killing Joke nevű zenekar *European Super State* dalszövegét dúdolva: „I’m in an European Super State / Every Citizen required to debate”.

A fordításnak kulcsfontosságú a szerepe ebben a konstruktív vitában. Mert miután nincs közös európai nyelv, az Európa-diskurzus folyamatos fordításnak van kiszolgáltatva. Vajon ez azt jelenti, hogy az európaiak sohasem fogják tökéletesen megérteni egymást? Ennek a közhelynek a megválaszolása helyett gyümölcsözőbb talán kihangsúlyozni, hogy az Európa-diskurzus folyamatos önreflexió lehetőségét nyújtja. Ám miként Wittgenstein egyik írásában felveti, hogy a szem képtelen látni önmagát, úgy ez az önreflexió sem tekinthető teljesnek, emiatt szorul a másik folytonos figyelmére. Ez a fordításra is érvényes: miután nincs tökéletes fordítás, inspiratív lehet a belőle fakadó elkülönböztetés nyomon követése, a félreértések megvilágítása lehetőleg nem újabb félreértésekkel. Nem árt észben tartani azt sem, hogy a fordítás nemcsak hidat ver két beszélő, két kultúra között, hanem sokszor konfliktusokat is generál. Az angol nyelv univerzalizmusa nem küszöböli ki ezt a problémát, mert az anyanyelvi szinten beszélőket leszámítva minden európai az euro-englishre fordít az egymással való kommunikáció során. Ám a fordítás nemcsak a meg nem értés traumájának nyelvi szimptomája, hanem feloldhatja azt a frusztrációt, hogy a saját nemzeti nyelvünket, nemzetállamunkat gondoljuk mindenhatónak.

Ahhoz, hogy egymást megértsük, többre van szükség, mint nyelvre, többre, mint nemzetállamra. Ez

a többlet pedig a közös kulturális eszmény, a kölcsönös empátia, szolidaritáson alapuló Európa eszménye, nélküle az európai államok csak a nagyhatalmak zsoldosai lehetnek. A gazdasági érdekeket ennek a vízióknak kell alárendelni, és nem fordítva: a víziót, vagyis Európát a piac hatalmi harcainak. Ezt a folyamatot a jelenkori gazdasági válság, rosszabb esetben (világ) háború, megakaszthatja, ám a víziót nem törölheti el. Európában bezárkózott nemzetállamhoz ragaszkodni permanens paranoiát eredményez. Viszont annak sincs értelme, hogy holnaptól kezdve mindent elveszünk, ami a nemzetállam örökségét képezi. A nemzetállamok teljes feladásával a régiók kerülnek előtérbe, ám a régiók különböző gazdasági és kulturális feltételekkel rendelkeznek. Emiatt a nemzetállamok megszüntetése után az osztálykülönbségek nem szűnnének meg a régiók között. Így előbb-utóbb a régiók is arra a szintre jutnának, mint a nemzetállamok: a külső fenyegetéstől, a régió adottságainak hígításától tartva bezárkóznának, s a jelenlegi nemzetállamok helyett a régiók versenyeznének, harcolnának egymással. Ha csak nem egy szolidaritáson, empátia, szolidaritáson alapuló, egységes szociális politika határozza meg Európa minden régióját és kultúráját. Szép, utópisztikus cél, mely, akár csak a többi eszme, kihagyja a rendszerből az embert a maga ellentmondásaival, esetlegességével. Mondjunk le az egyesült európai eszméről is? Ebben az esetben nem fognánk fel annak a fontosságát, hogy a nemzeteket egyesítő „proiectum Európa” a folyamaton alapul, az egymásra való hangolódás lassú, akár több évszázados munkáján. Európát, a műfordítás értelmében is, áthatja a többszólamú rombolás és alkotás szintézis nélküli dialektikája. Európa: az orgazmus elhazsoltása, a sóvár *jouissance* (Lacan), a kielégületlenség Kánaánja? Ám vajon nem ez szavatolja egyben a dinamizmusát is? Ez a dinamizmus parttalanul válhat, amennyiben a korlátlan, gátlástalan tőke uralja Európát, vagyis ha megfelelkezik arról a szellemi alapról, amelyet a kultúrája számára Krisztus archetípusa biztosít. Ugyanis politikai értelemben ebben az ösképen, szimbólumban gyökerezik a szociális érzékenység, illetve a felvilágosodás kori toleranciaelmélet is. Krisztus nem volt keresztény, és az archetípus szempontjából nem is az a legfontosabb, hogy nazarénus vagy más vallású volt-e. És az sem számít, hogy katolikus vagy pravoszláv rítusok alapján értelmezzük-e Krisztus szimbolikáját. A krisztusi archetípus az embert meghaladó, s ilyen értelemben posztumán univerzális ember ösképe¹², ami egyben az „európai népek családjának” (Churchill) az ősmintája. Ugyanakkor a krisztusi archetípus nem pusztán politikai tényező, hanem elsősorban az egyént szólítja meg, hogy bűnbakképzés nélkül vizsgálja felül önmagát. Ebben a mozzanatban pedig fontos a kritika szelleme, ami a görög szóból kiindulva ítéletet is jelent. Ezért radi-

kális ez az evangéliumi gondolat: „És a mint akarjátok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is akképen cselekedjétek azokkal. Mert ha csak azokat szeretik, a kik titeket szeretnek, mi jutalmatok van? Hiszen a bűnösök is szeretik azokat, a kik őket szeretik.” (Lukács 6, 31–32.)¹³ Ezen alapul a másikhoz való viszony, s tágabban, politikailag, a másik nemzethez, a másik nemhez (a homoszexualitáshoz is, Krisztus sehol sem ítéli el az evangéliumokban, míg bizonyos egyházak igen), a másik valláshoz, vagyis a másik európaihoz való viszony. Slavoj Žižek ezt így értelmezi: „a keresztény »lekapcsolódás« nem belső, kontemplatív alapállás, hanem a szeretet aktív *munkája*, mely szükségképpen egy alternatív közösség létrehozásához vezet. Sőt, szemben azzal, ahogyan a fasizmus karneváli módon, a fennálló rend törvényeinek inherens megszegésével »lekapcsolódik« az intézményesült szimbolikus szabályokról, a *valódi keresztény eloldódás nem annyira az explicit törvényeket, mint inkább az azok mélyén megbúvó kísérteties, obszcén mását helyezi hatályon kívül.*”¹⁴ Innen nézve a keresztény szeretet munkáján alapuló Európa a krisztusi archetípusra rezonáló egyének alternatív közösségeként tételeződik.

Amennyiben erről a vízióról, archetípusról lemondunk, akkor Európa a tőke rabszolgájává válik. A szabadságeszmény pedig kizárólag a tőke szabadságát fogja jelenteni, amely az európai népek számára a féktelen kapitalizmust kiszolgáló rabszolgamorált írja elő. Ezért a kommunizmusnak álcázott rendszerek bűncselekményei ellenére semmiképpen sem mondunk le Marx és Engels tőkebírálatáról, mivel igen precízen kifejtették a tőkés kizsákmányolás logikáját. A kommunizmus és a marxizmus diktatórikus formái a kelet-európaiakban undort keltettek mindaz iránt, ami Marxszal kapcsolatos, így a rendszerváltások után sajnos a kapitalizmus kritikája nélkül rohantak a megváltónak hitt kapitalizmus ölébe. Ám az életszínvonal, a szabadság fokozatainak növelése csupán a gazdasági és a politikai elitek számára vált elérhetővé. Például Magyarországon a rendszerváltás után huszonöt évvel sem zárkóztak fel a bérek az európai normához, nem is csoda, hogy – mint a többi kelet-európai állam esetében – megállíthatatlannak tűnik a kivándorlás a gazdagabb európai országokba.

Ennek ellenére távol áll tőlem, hogy a globalizációval szemben a magát kereszténynek álcázó nemzetállamba való burkolózás szócsöve legyenek. A globalizáció fogalmát a krisztusi egyetemesség archetípusával érdemes kiegészíteni. Földényi F. László a következő javasolja: „A globalizációból nem lehet visszalépni, kihátrálni; kizárólag előre menekülni lehet belőle. Európa szellemi hagyománya, történelme, két és fél évezredes kultúrája – egyik sem semmisült meg. Inkább olyan benyomást keltenek, mintha jó ideje mélyhűtőbe helyezték volna őket. Ebből a hibernált állapotból

kell kiszabadítani őket ahhoz, hogy az Európai Unió ne csak gazdasági, jogi és politikai egységet jelentsen, hanem Európa magára találását is lehetővé tegye. Ehhez pedig Európa mindkét felére szükség van. Végül is a nyugat olyan égtáj, amelyről értelmesen csak akkor lehet szólni, ha tudatosítjuk a kelet meglétét, és fordítva. Az egyesülés nem egy félen múlik.”¹⁵

Adios Adidas

Amikor megkaptam szüleimtől a magas szárú fehér Adidas „bocskoromat”, akkor az utcában úgy éreztem, magasabb rendű vagyok azokhoz képest, akiknek valami hazai, olcsóbb márkájú cipője volt. Az Adidas számomra Nyugat-Németországot jelentette, a virágzó gazdaság, a jóléti társadalom, a szabadság honát. Adidast húztam a lábamra, mert úgy éreztem, ezzel több vagyok, nemcsak vajdasági, nemcsak balkáni, hanem európai. És önző módon semmiféle együttérzést nem tápláltam magamban a szegényebbek iránt. Az utcában és az iskolában többen is megkérdezték, hol vettem a patikát, irigykedtek rá. Nem is volt kérdés, amikor kocsival elindultunk meglátogatni a svájci rokonaimat, hogy milyen cipőt húzok fel. Amikor átléptük az osztrák határt, kiszálltunk az első duty free shopban, ahol olcsóbban lehetett vásárolni, én büszkén feszítettem az Adidasomban, tudván, hogy így senki sem fogja azt hinni, hogy balkáni, jugó, vajdasági, magyar vagy szerb vagyok. Európai – erre a címre vágytam mindig is. Az általános iskolában tanult német nyelvnek köszönhetően magabiztosan szólaltam meg a boltban. Azonban amikor az eladónő osztrák németül válaszolt, egy mukkot sem fogtam fel. Az Adidas nem mentett meg, szégyenkezve gondoltam arra, hogy na tessék, nem tekintenek európainak, én is egy büdös balkáni söpredék vagyok az osztrák boltosnő szemében. Az eladónő látva a zavaromat lassabban ejtette ki a szavakat, hátha így megértem őket. A kisebbrendűségi érzésem viszont nem múlt el. Később azt is tudomásul vettem, hogy a nyugat-európai rokonaim és ismerőseik számára az Adidasom semmit sem jelentett abból, amit én társtámasztottam hozzá. Ekkor döbrentem rá, hogy Európa számomra valami elérhetetlen vágyat, a Nyugat-Európaéhoz, annak életszínvonalához, kultúrájához való tartozást jelentette. Ez pedig azt vonta maga után, hogy az azóta szétesett Jugoszláviát, Magyarországot, és más Keletre húzódó országokat nem-Európaként határoztam meg. Vagyis egy olyan világgént, amihez nem akartam tartozni, mert elmaradottnak, szegénynek, beszűkültnak hittem, egy olyan világnak, ahonnan el akartam menekülni. Hirtelen úgy éreztem, elvesztettem a talajt a lábam alól. Ezt az érzést Végel definiálta számomra a legjobban a *Nach Berlin...* című

mű esszéjében: „*Elvesztetted otthonod, mert a peremvidéken az igazi Európára vágytál, elvesztetted Európát, mert az nem ismeri saját peremvidékét.*” Ez talán az egyik közös közép-európai tapasztalat. A másik pedig az a szükséglet, hogy bűnbakot találjunk a saját nyomorúságunkra. A bűnbak pedig mindig az idegen. Legtöbbször ez a zsidó, a cigány, de bárki, aki nem a saját nemzetállam részét képezi. Gyakran szembesültem azzal a paradoxonnal, hogy a kelet-közép-európaiak nyugatibbak akarnak lenni a Nyugatnál. Valójában ez mutatkozott meg nálam is, amikor a német márkájú Adidast viseltem, azzal a részletkérdéssel pedig, hogy a cipőt már rég nem Németországban, hanem olcsóbb országokban, Kínában gyártották, nem foglalkoztam. Európaibb akartam lenni az európaiaknál – ez volt az én provincializmusom, mert közben tagadtam a saját gyökereimet. Nyugat-Európa provincializmusa pedig az öntelt gög, hogy úgy kéri számon a peremvidéki európaiak nemzeti ábrándjainak feladását, hogy közben egy percig sem mond le a sajátjairól. El tudjuk azt képzelni, hogy valamelyik nyugat-európai ország a közös európai eszme érdekében lemond egy négyzetméternyi területéről is akár a másik ország javára? Radomir Konstantinović kíméletlen pontossággal tárja fel, hogy többek között ez jellemzi a centrumban és a vidéken, a városban és a faluban egyaránt diadalmaskodó porfészek filozófiáját:

„Mogući stav palančanina je stav odobravanja ili pobune, stav svesnog konzervativizma, koji se zasniva na kritici »sveta«, na osećanju sopstvene prvorodnosti (svet je bio kao što sam ja sada, ja sam dakle prošlost sveta, njegova živa istorija; ja sam tamo gde je nekad bio svet, ja sam ostao, svet se otpadio od prvašnje svoje sudbine, on se odrodio; svet je dakle, odrod a ne ja), ili stav očajanja koje sanja uključenje u svet, negacijom palanke. Duh palanački u oba vida se javlja i u oba vida trijumfuje.”¹⁶

[„A vidéki ember lehetséges állásfoglalása a jóváhagyás vagy a lázadás; a tudatos konzervativizmus, mely a »nagyvilág« kritikáján és saját elsőszülöttségének érzésén alapszik (a világ olyan volt, mint most én, én tehát a világ múltja, eleven történelme vagyok; én ott vagyok, ahol a világ volt valaha, én megmaradtam, míg a világ odahagyta az eredendően rámért sorsot, elfajzott; a világ tehát a korcs, nem pedig én), avagy a kétségbeesés, mely megtagadja a vidéket, és a világba való bekapcsolódásról álmodik. A provinciális szellem mindkét módon megnyilvánul, és így is, úgy is diadalmaskodik.”¹⁷]

Az Adidas patikám illúziója arra volt jó, hogy elfedje a provincializmusomat. A világhoz akartam kapcsolódni, a porfészek tagadásával. A jugoszláv háború idején hasonló tudathasadt állapot jellemezte Szerbiát (akkor még a maradék Jugoszláviát): a többség által képviselt politikában divattá vált a szerb kultúrában a 18. század óta fellángoló Európa-gyűlölet, az Euró-

pával szembeni identitáskonstrukció, a pravoszláv cári birodalomhoz, a bizáncias Oroszországhoz való vonzódás. Ugyanakkor a szerbiai lakosság nem mondott le azokról a motívumokról, termékekről, amelyek az Európához, a Nyugathoz való kapcsolódást jelentették: az embargók ellenére szaporodtak a mobiltelefonok, a márkás ruhák helyi hamisítványai stb. Mindez persze jugoszláv örökség volt, mely a többi szovjet érdekeltségű kelet-európai államhoz képest hamarabb nyitott kaput a nyugati kapitalizmusnak. Ám tévedés azt hinni, hogy a kapitalizmus vetett véget Jugoszláviának, az pusztán hasznot húzott belőle, miután a háborútól legyengült országokban olcsóbb munkaerőhöz jutott.

Tito halála után a horvát és a szerb politikai vezetők fokozatosan, majd egymással versenyezve elevenítették fel a mitomániás nemzeti ideológiákat. Nem kellett különösebb „felforgatás” kívülről, Nyugatról vagy Oroszországból, hogy a legjobb szomszédok egymás torkának essenek, bebetonozván a saját politikai elitjüket a hatalmi székekbe. Az egymással szemben kijátszott, „téves csatátér”-en (vö. Domonkos István: *Kormányelőrésben*) elvérző nemzetek harcáról a jelenlegi válságban kiderült: a vágyott szabadságot a demokratikusan megszavazott politikai maffia verte bilincsbe, amely mindent megtett azért, hogy bűnbakot gyártson a másik nemzetből. Ám ezzel a korrupcióval már sokkal nehezebb lesz leszámolni, mert egyelőre viselni kell az óriási tévedés következményeit. És nem árt tudomásul venni: minden szembesülést a saját bűncselekményekkel ugyanaz a politikai mentalitás fékezi, amely a háborúkat is gátlástalanul kirobbantotta. Sokkal könnyebb a másik nemzetet, a Nyugatot, Amerikát, a kapitalizmust, Oroszországot hibáztatni, mint a saját rossz lelkiismerettel szembenézni, ugyanis az kényelmetlen, szorongást kelt. És tegyük hozzá, Srebrenica kapcsán Európának sem tiszta a lelkiismerete, miután szeme láttára követték el a szerb csapatok a második világháború után a legszörnyűbb népirtást Európában. (És ugyanez állítható a holokauszt kapcsán is: a háború alatt a szövetséges bombázók nem pusztították el azokat a vasútvonalakat, amelyeken zsidókat, cigányokat, homoszexuálisokat és kommunistákat szállítottak a náci lágerekbe.)

A délkelet-európai térség, illetve egész Európa problémáit nem fogja megmenteni sem az Adidas, sem Mickey egér, sem a barbarógeniusz, sem az euró. Egyedül Európa szellemi hagyománya képes talpra állítani a magába roskadt kontinenst. Jelenleg azonban Európa sem képviseli ezt a tradíciót, sokkal inkább egy korrupt metafizikai büntető és jutalmazó intézményre hasonlít. Ez pedig azt a veszélyt is hordozza, hogy Európa a válságos időszakban a provincializmusának legsötétebb bugyrába süppedjen bele. Ezért Európa peremvidéke lakosainak kétszeres illúzióval kell szembenézniük. A horvát filozófus, Žarko Paić szerint:

„Tko se autistički sklanja u vlastiti oklop od napuhanoga tradicionalizma, nužno stvara frustraciju i agresiju mediokriteta. Ali, tko snobovski oponaša već odavno nevjerodostojni put tzv. Europe i njezine kulture, osjeća se poput pokorne posluge u zabačenom provincijskome hotelu.”¹⁸

[Aki autisztikus módon húzódik felfújtt tradicionalizmusának páncélja mögé, szükségszerűen létrehozza a közép-szer frusztrációját és agresszióját. Ám aki sznobként utánozza az ún. Európa már régóta hiteltelenné vált útját és kultúráját, úgy érzi magát, mint egy szófogadó kiszolgált az elhagyott provinciális hotelben.]

A történelem gumibotjának melyik vége?

A kelet-európai rendszerváltások előtt az írók még úgy beszéltek Közép-Európáról, mint definiálhatatlan közös szellemi világról. Danilo Kiš ezt a különbségeket, az ellentmondásokat, a történelmi feszültségeket világaként mutatja be a *Varijacije na srednjoevropske teme* [*Variációk közép-európai témákra*] című esszéjében. Ugyanakkor azt is jelzi egy másik írásában, a *Homo poeticus, uprkos svemu* [*Homo poeticus, mindenek ellenére*] címűben, hogy az író számára a közép-európaiság bélyege sztereotip elvárásokat támaszt. Gondoljunk csak bele, hogy a legutóbbi balkáni háború milyen mértékben keltette fel a figyelmet az exjugoszláv írók művei iránt, akkor is, ha olykor háborús konjunktúra-irodalomról volt szó. Természetesen, provincializmus lenne tagadni a geokulturális környezet problémavilágát, s csak az esztétika kérdéseivel foglalkozni. Valójában le sem lehet tagadni a környezet hatásait, Losonczi Alpar azt írja az *Európa-dimenziók* című kötetének előszavában, hogy: „A béke hiányának, félháborúk, népi-írtások árnyékában élni viszonylagosan hosszabb ideig, azt jelenti, hogy bizonyos érzékek kifinomulnak, mások meg tompulnak.”¹⁹ Ám Kiš arra hívja fel a figyelmet, hogy egy kelet-közép-európai írónak mindig gyanúval kell kezelnie a ráaggatott politikai sztereotípiákat. És ez sohasem volt aktuálisabb probléma, mint most, amikor a rendszerváltások után Közép-Európa utópiája a diktatúrákkal szembeni intellektuális ellenállás múzeumi darabja lett. A már idézett Žarko Paić egy másik tanulmányában az eltűnt közép-európai utópiáról értekezve azt állítja, hogy:

„To je sudbina postpovijesne dosade. Ali ne tek Srednje Europe, nego uopće svijeta bez utopijskih vrtova nade. Sve je danas samo gola globalitarna proza. Ona je hiperrealistična zato što je globalizacija dovršen distopijski svijet. Tek sada uistinu ima mejsta za »realnu nostalgiju«. Ali one uzvišene i istodobno cinične sablasti čije prizivanje označava posljednji trenutak spasonosne katarze, koja nas oslobađa svih iluzija.”²⁰

[Ez a történelem vége utáni unalom sorsa. Ám nemcsak Közép-Európában, hanem általában az utópisztikus reménykertek nélküli világban. Mára minden csupasz globalitárius próza lett. Azért hiperrealisztikus, mert a globalizáció befejezett disztópiás világgá vált. Éppen most nyílt meg a lehetőség a „reális nosztalgia” számára. Ám ez egyszerre fenséges és cinikus kísértet, melynek megidézése a megváltó katarzisz utolsó pillanatát jelzi, hogy felszabadítson minden illúziótól.]

Kérdéses, a terrorháború, az „illiberális demokráciák” és az orosz–ukrán válság árnyékában valóban beszélhetünk-e a fukuyamai történelem végéről? Az nem pusztán egy újabb intellektuális illúzió, amire rácsap a történelem gumibotja?

Az egykori Jugoszláviában szubverzív csoportosulás, mára a piaclet ellentmondásaiból élő Laibach legutóbbi lemezén a széthulló Európát vizionálta. Beszédes a zeneszám dalszövege:

„In the absence of war
We are questioning peace
In the absence of God
We all pray to police
Oceans of people
Oceans of souls
[...]
Europe is falling apart”
(*Eurovision*)

Ehhez a sötét látomáshoz annyit tennék hozzá, hogy az európai széthullást egy újralétesülés, újraépülés követte mindig is. Nietzsche szerint abba, ami pusztul, bele kell rúgni. A magam részéről különbséget tennék Európa szellemi tartaléka és az elvtelen neoliborális kapitalizmus pestise között. Addig, amíg ott az Európa egyetemes archetípusa, nem kérdés, mit kell mértékletességhez szoktatni. Ám az korántsem mindegy, hogy a mi életünkben minek az elsorvadását fogjuk megtapasztalni. Mert Európa nem a jövőnk, hanem a jelenünk – ezzel a slágeres közhellyel zárjuk a gondolatmenetünket. ■ ■ ■

Orcsik Roland: 1975-ben született Óbecsén. 1992 óta Szegeden él. Kötetei a Kalligramnál: *Mahler letöltve* (2011), *Harmadolás* (2015).

JEGYZETEK

- 1 Jelen írás a Szerbiai PEN Központ, a Vajdasági Kulturális Intézet és az Újvidéki Egyetem Bölcsészka által szervezett *Europe: a story (un)told* című konferencián elhangzott előadás írott változata.
- 2 Friedrich Nietzsche: *Virradat. Gondolatok az erkölcsi előítéletekről*, Ford. Romhányi Török Gábor, Holnap, Bp., 2000, 164.
- 3 Vö. Mészöly Miklós: *Pattern és izoláció*, In: M. M.: *A pille magánya*, Jelenkor, Pécs, 2006, 67.
- 4 Czesław Miłosz: *Családias Európa*, a részlet Mihályi Zsuzsa fordítása, Kalligram, Pozsony, 2011, 28.
- 5 Bojtár Endre fordítása, Miłosz: i. m. 64.
- 6 William Blake: *Europe: a prophecy*, In: *The Works of William Blake*, Wordsworth edition Ltd., 1994, 227.
- 7 *Európa: jövődőlés*, In: *William Blake versei*, a prófécia Weöres Sándor fordítása, Vál. és a jegyzeteket összeállította: Senczi Miklós, Európa, Bp., 1977, 184.
- 8 Aleš Debeljak: *Európa európaiak nélkül*, Ford. Gállos Orsolya, Napkút, Bp., 2006, 179.
- 9 Hamvas Béla: *Politika helyett misztika*, In: *Hamvas Béla művei 15.*, Medio, Bp., é. n., 245.
- 10 Bibó István: *Az európai társadalomfejlődés értelme*, In: B. I.: *Válogatott tanulmányok*, Vál. Huszár Tibor, Corvina, Bp., 2004, 186.
- 11 E. M. Cioran: *Egy kifulladás civilizációról*, In: E. M. C.: *A létezés kísértése*, Ford. Fázsy Anikó, Nagyvilág, Bp., 2008, 28.
- 12 A krisztusi archetípusról bővebben lásd: C. G. Jung: *Aión*, Ford. Viola József, Akadémiai, Bp., 1993, 41–69.
- 13 *Szent Biblia. Új Testamentum*, Ford. Károli Gáspár, Magyar Biblia-Tanács, Bp., 1991, 77.
- 14 Slavoj Žižek: *A törekény abszolútum*, Ford. Hogyinszky Éva, Molnár D. Tamás, Typotex, Bp., 2011, 225.
- 15 Földényi F. László: *Európa belső hídjai*, In: F. F. L.: *Az ész álma*, Kalligram, Pozsony, 2008, 21.
- 16 Radomir Konstantinović: *Filosofija palanke*, Nolit, Beograd, 1991, 9.
- 17 Radomir Konstantinović: *A vidék filozófiája*, Ford. Radics Viktória, Forum–Kijarat, Újvidék–Bp., 2001, 8.
- 18 Žarko Paić: *Mi, s rubova Europe. Sumorni jezik i „slavenska duša”*, Tema 2014/1–2., 25.
- 19 Losonczi Alpár: *Európa-dimenziók*, Forum, Újvidék, 2002, 9.
- 20 Žarko Paić: *Kad sablast više nema zavičaja. Nestanak Srednje Europe kao utopije*, In: Ž. P.: *Traume razlika*, Meandar, Zagreb, 2007, 179.

Nádas Péter

II. LEÍRÁS (1979)

korai elbeszélései

Míg Nádas Péter hatvanas években keletkezett kisepikai műveiben (*A Biblia* [1967] és a *Kulcskereső játék* [1969] című kötetek rövidebb-hosszabb íásaiban) csak módjával vannak jelen az elbeszélés cselekedetének változataira és lehetőségeire vonatkozó, közegtudatos eszmefuttatások, addig a *Leírás* szövegei, kisebb-nagyobb mértékben, már éppen e technikai kérdés körül forognak. És nem véletlenül. Hiszen az 1979-es kötet darabjai azokban az években keletkeztek, amikor az epikus Nádas végérvényesen elmozdult az elbeszélés műfajától a regény felé. Az időszak csúcsteljesítménye: az 1972-ben befejezett, de csak 1977-ben megjelent *Egy családregény vége*. A rá két évre napvilágot látott elbeszéléskötet elsősorban kultúrpolitikai eredetű megkérdőjelezése felerősítheti az értelmezők, így például a monográfus Balassa Péter érzetét, miszerint ezek a művek „egyelőre az újítás válságáról, kezdeti kudarcairól, sikerületlenségeiről és megoldatlanságairól adnak hírt”; következésképpen az lesz a legfőbb értékük, hogy sajátos látószögű betekintés nyújtanak Nádas regényírói műhelyébe: „A tíz darabból álló könyv az *Egy családregény vége* írása közben és az *Emlékiratok könyve* előkészületeként keletkezett.” (Kiemelések: BS) Ráadásul, a korszak talán legfontosabb nem-hivatalos művészeti jelenségével számoló Balassa szerint, a neo-avantgárd írásmóddal érintkező szövegtechnika ellenére Nádas – a kísérletező kedvű Mészölyvel együtt – „nem lehet(ett) avantgárd író”, amennyiben „művészetében, éppen a szóban forgó kötet körül vagy után, végtére is egyfajta klasszikus modern fordulat mellett döntött”. A „próza önreflexiójáról” értekező, az elbeszéléskötetet nyomatékosan a francia új regénnyel rokonító Thomka

Beáta is úgy látja, hogy „mintha ugyanennek az alkotói [regényírói] periódusnak az összes dilemmái, kételeyei, szellemi vívódásai és töprengései a *Leírás*ba felvett szövegekben csapódtak volna le”. És valóban: az 1972-ig írt művek (*Élveboncolás*; *Homokpad*; *Leírás*; *Minotaurus*; *Fehér*; *Szerelem*; *Út*) valamelyest az *Egy családregény vége*vel állnak poétikai rokonságban; a később keletkezett írások (*Berlini szürke*; *Ma*; *Családi kép*, *lila alkonyatban*) meg némiképpen előrevetítik az *Emlékiratok könyve* egy-két tematikus sajátosságát.

Az epikus önértelmezés hatásos felütéseként fogadhatjuk a kötetnyitó *Élveboncolást*, amely egy női festőmodell műtermi vetkőzésének aprólékos „leírását” adja (eredeti címe: *Két leírás I*), és amelyben egyfelől látványosan megnyilvánul az elbeszélő megkérdőjelezhetetlen szabadságigénye, netán túlzó önkénye, másfelől meg, éppen ezért, bátran szóba hozhatjuk vele (és az általa bevezetett kötetrel) kapcsolatban az elbeszélői arányosság, sőt felelősség szempontját, azaz olvasóként végigkövethetjük a szöveg önmagát olvasó szolamát, annak fokozatait. Mondhatni a korábbi elbeszélések némelyikében (leginkább talán *A pincében*) megszólaló elbeszélői tudálékosság fogalmazza itt újra magát – immár bármiféle kedélyeskedés vagy kelemkedés nélkül, egyfajta elbeszéléstechnikai eszkézés formájában, amely eszünkbe idézheti Mészöly éppen ez idő tájt keletkezett munkáit (*Térkép*, *repedésekkel*; *Térkép Aliscáról*; *Alakulások*...), és ugyanakkor felveti bizonyos elbeszélésetikai, vagyis az élvezhető olvashatóság tárgykörébe tartozó kételeyeket is.

A rövid „leírást” már a legelejétől meghatározza Nádas fényképész (gyakorlatból fakadó) látásmódja:

„A szórt fény nem ad kontrasztokat; minden jól látszik a testen.” (M, 280.) A látvány körülményeinek, a láthatóság keretfeltételeinek tudatosítása természetesen nem vezethet a „leírás” önfeladásához, sokkal inkább a megváltoztatott címben (*Élveboncolás*) jelölt, klinikai jellegű szenvtelenséghez – és annak úgy-mond ismeretkritikai következményeihez: „Ha kellő szigorral figyelem saját észleléseimet, s ha ezt a viszonylag tág értelmi-érzelmi tartományt összevetem a leírt részlettel, kiderül a leírás esetlegessége – a *torzítás*.” (M, 281.) Jókor a feszültségtér nyílik tehát az érzéki tárgy egvedisége és az elemző nyelv általánosabb belátásokra törő igénye között: „Leírásom tehát nem más, mint a vetkőzés folyamatának hiányos ismereteken alapuló szűkkeblű általánosítása.” (M, 281.) Ugyanakkor a látvány közvetlen érzékiségének hiányát pótolhatja a „leírás” közvetett érzékiségének kalandja; ahogyan a nyelv követi a valósághoz viszonyuló tudat mozgását – sőt olykor egyenesen irányítja: „Stiláris okokból változtattam a valóságon. Úgy gondoltam, hogy a *kilép, átbújik, leveti, lehúzza* állítványokkal – a cselekvés azonosságaira és különbségeire utaló ritmust kölcsönzők a mondatnak. A második mondat ritmusáról lévén szó, ez nagyon fontosnak tűnt.” (M, 281.) A tárgy „leírása” során eltűnik maga a tárgy, és ami marad helyette: a külső valóságot elfedő nyelv belső valósága, a nyelvben kifejezhető és egyúttal nyelvi lehetőségek öntörvényű világa. A nyelvhasználatban megnyilvánuló tudatesemények kényszeres színrevitele időnként (tudatos) paródiává fajul: „A meztelen test sebezhetősége, tragédiája a szabad természeti környezetben talán nem lenne feltűnő. Csak itt, az íróasztal és a hintaszék között. A hintaszéket tehát szimbólumnak szántam – a stabil íróasztal labilis párjának.” (M, 282.) Vagy: „A két bütyköt a *sarkára*: kitaláltam. Ő tyúkszemmet mondott, de a lábujja bütökös volt. (...) azért toltam a lábujjáról a *sarkára* azokat a bütököket, mert el akartam kerülni a (láb, lábujj) szóismétlést. Az átlátszó finomkodás (nála) és a görcsös ragaszkodás egyfajta konzervatívnak nevezhető stíluseszmenyhez (nálam) az igazság rovására ment.” (M, 283.) És így tovább, a tárgy- és önelemzés zezugain át, egészen a zárlat szemléletváltó fordulatáig, az ironikus helyi értékű búcsúpoénig, amikor is a modoros elbeszélő immár bármiféle elemzői szándék vagy érdek nélkül, a modell látványára vonatkozó ismétlésalakzat végső (nek bizonyuló) változatának tiszta egyértelműségével tekint a „leírás” voltaképpeni tárgyára: „A modell ismét megjelent az ajtóban. Kulcs van a kezében, karikán.” (M, 286.) És mintha a kötetbeli „leírások” rafinált nyelvi műveletei éppen e végső tisztaság és egyszerűség felé mutatnának: modell, ajtó, kulcs, karika. Ahogyan majd a szerkezeti és elbeszéléstechnikai összetettségéről nevezetes *Emlékiratok könyve* legutolsó – egyúttal legkoráb-

ban megírt – mondatában áll: „Ilyen egyszerű, igen, ilyen egyszerű volt minden.” (EK II, 463.) A bonyolulttól az egyszerű felé vezető úton vagyunk tehát; az egyszerűség ígéretével, a bonyolultság sűrű tapasztalatában. Ott, ahol egyelőre még jóval fontosabbnak tűnik a „leírás” folyamata, mint a tárgy. Nem véletlenül választja a saját alkotói műhelyébe bepillantást engedő Nádas a kötetnyitó elbeszélés helyszínéül éppen a műtermet.

A „leírás” tárgyi vonatkozását elfedő alanyi oldal féktelen tudatmozgásai és nyelvjátékai jelölik ki a *Homokpad* és a *Leírás* (eredeti címe: *Két leírás 2*) szövegterét is. Az előbbiben például felbukkan a pálya későbbi szakaszaiban (elsősorban az *Emlékiratok könyvében* és *Az égi és a földi szerelemlről* című esszéjében) vissza-visszatérő mitológiai Nárcisz-motívum, mégpedig kellőképpen elidegenített formában, tudálékosan öntüköröző szótáridézetként (M, 294.) – ami természetesen felfogható egyfajta önleírásként is, Balassa szavaival: „ön- és kötetkritikaként akár”. Az önmaguk létezés- és működésmódjáról mindent tudó, ráadásul ezt a mindentudást narcisztikusan színre is vivő elbeszélések leggyakoribb alakzatai: az igeidők és -módok változtatásai (jelenből a múltba, és vissza; kijelentő módból feltételesbe, és vissza...); a nézőpontváltások (az elbeszélőéről a szereplőére, és vissza; az egyik szereplőéről a másikéra, és vissza...); a beszédmód átváltásai (jelölt idézetről függő beszédre, és vissza; függő beszédről szabad függő beszédre, és vissza...); a hangnemszúskálások (leíróból értekezőbe, és vissza; semlegesből szenvedélyesbe, és vissza...).

Az elbeszéléstechnikai kísérletezés kiugró darabjának tűnik a *Minotaurus* (az *Életrajzi vázlatát* író Nádas szerint: „...életem első olyan novellája, melyet költői műnek nevezhetek...”), amelyben a bonyolított beszédmód már nem is annyira önmagáról szól, önnön működéséről vagy működtethetőségéről, mint inkább a működésmód fokozatosságában kibomló – és éppen ebben a kibomlásban ábrázolt – helyzet összetettségéről. Nádas a bibliai Szent Család hármását rajzolja át hétköznapi házmestercsaláddá, vagy ha tesszük, egy hétköznapi házmestercsalád változik át a „leírás” során bibliai Szent Családdá, mégpedig olyanra, amelyben az evangéliumi neveket viselő József és Mária gyereke a mitológiai Minotaurus névre hallgat, és – ennek megfelelően – szerető apja biztatására kiöntja az eleven csirke vérét: „Belédőfheted a szarvadat, érezheded a vér szagát, érdes nyelveddel felnyalhatod a szétfreccsenő csöppeket. A vért. Hiszen szereted!” (M, 333.) Szakrális és hétköznapi, keresztény és pogány, születés és halál, karácsony és húsvét valóságíkjai csúsznak egymásra a bibliai retorikát és témakört újrhangszerelő elbeszélésben. Hallgassuk például az éjszakai hazatérőket munkaköri kötelességből beengedő házmester szolamát:

„Édes Istenem! Köszönöm, hogy felébresztettél ezen a késő éjszakai órán. Hatalmas Isten! Add meg nekem a nyugalmat, békét, és add meg mindenkinek, aki ebben a házban... és add meg nekem az erőt, ha csengetnek, föl tudjak kelní. És vezérelj útkon a hazatérőket, akik majd csöngetnek, s adj erőt, hogy én szeretettel fogadhassam a megtért bárányokat. Isten báránya, könyörülj rajtam! Istenem, Atyám, szabadíts meg a gonosztól. Bűneimtől.”

(M, 318.)

A hétköznapi, a mitikus és a szakrális érzéki együttállásából fakad a *Minotaurus* szokatlan tágassága, amelyben így kölcsönösen erősítik egymást a „leírás” alanyi és tárgyi oldalai, következképpen mérsékelt helyzetszerűvé és cselekményessé válik a kötet egészére jellemző elbeszéléstechnikai tudatosság és játékoság.

A *Fehér* nyelvi játéka során például egy buszmegálló-jelenettől jutunk el a címben megjelölt színig. A *Berlini szürke* (eredeti címe: *Szürke*) meg az alábbi, egyszerre helyzetkijelölő és távlatnyitó mondatból indul: „Itt, a *Stargarder utca* sarkán, végre sok minden elképzelhető.” (M, 449.) És ami „elképzelhető”, az meg is írható, azaz tárgya lehet az éppen adott „leírásnak”, például a zárlat fényképleírásának, amely megelőlegezi az *Emlékiratok könyve* egyik berlini fejezetének második világháborús szerelmi történetét (ott Melchior, itt Leni szüleiről). Mint ahogyan a *Ma* és a *Családi kép, lila alkonyatban* című elbeszélések nyitószavai is azzal kecsegtetnek, hogy a *tárgyi* határozatlanság („Valami...”) és feltételeesség („Ha...”) átfordulhat egyfajta *nyelvi* határozottságba és feltétlenségbe. (M, 455, 474.) Hogy tehát a körülményes fogalmazásmód zárójelében ábrázolt valóságot érvényesen helyettesítheti a feltételes létmódú, ámde teljességgel anyagszerű szövegvalóság. Az *itt és most és így* nyelvi valósága. Tömörségében meggyőző példája lehet ennek a poétikai eljárásnak a szintén „Ha...” fordulatból induló *Út*, amely nem is annyira egy út leírásáról szól (a Rákóczi út és a Klauzál utca sarkától a Kertész utca és a Majakovszkij utca sarkáig), hanem inkább magáról az útleírásról, az útleírás nyelvi folyamatáról, önmagáról mint „leírás”-folyamatról. Nem véletlenül tulajdonít kiemelt fontosságot Balassa éppen ennek az alig egyoldalas, egyetlenegy mondatból álló novellának – miközben felvillantja az életművön belüli távlatát: „Ez a mondat önmagában a kötet klasszikus darabjának számít, a stilizáció természetességét mutatja be, igazi kiindulópont az *Emlékiratokhoz*, megtalálja a későbbi nagy, sétáló fejezetek és látomások visszafogott, feszültséget, robbanást előkészítő tempóját.”

Jókora bizonytalansággal, a bizonytalanság nyomatékositott bizonyosságával, a tárgy nélküliség éles érzetével indul a *Ma* című darab: „*Valami* elmúlt, és nem akar helyette jönni más. *Valami* teljesen, végleg.” (M, 455. – kiemelések: BS) Azonban a második és a har-

madik bekezdés fordulópontján a „valami elmúlásáról” tépelődő, nagyanyjával közös lakásban élő diák céltalan álldogálása egyszer csak átváltozik módszeres nézelődéssé, amelyből azután nem kevésbé módszeres „leírás” lesz – immár az elbeszélő részéről:

Valamit kitalálni, amiről még nem tud. (...) Pedig csak azért áll itt az ablaknál, mert képtelen kitalálni azt. Ha kitalálná, akkor nem állna itt megint, és akkor ez az álldogálás is elmúlna.

Kinn, az udvaron, már sötétedett. És hullott a hó...

(M, 455–456.)

A váratlan tavaszi hóesésbe révedő fiú tekintetét és tudatmozgását követő „leírás” működtetője rendszeresen változtatja a nézőpontját: hol az unoka felől látjuk a nagymamát, hol a nagymama felől az unokát, hol meg az ablakon kinéző fiú felől a szemközti lakásban élő asszonyt. Mindeközben kitágul az elbeszélés tere és ideje, sőt szimbolikus léptékvé válik, amennyiben a hógolyózás során kapott véres fejseb látványával párhuzamosan elhangzik egy bizonyos „Béla bácsi” gondolata (egy idézetben belüli idézet szabad függő módjában): „... tudod, ettől az egész furcsa hóeséstől arra gondolok, ez nem más, mint jel, figyelmeztetés. Mert ettől a jeltől bennünk a húsvét és a karácsony teljesen összekeveredik. És ezért arra kell gondolnom, hogy a születés és a kereszthalál ugyanaz a pillanat és egy dolog.” (M, 465.) A lakásból az utcára vágyakozó unoka (vagy a lakásból az utcára kilépő nagymama) érzékleteiben és gondolatfutamaiban rendszeresen egymásra csúsznak a tér, az idő, a valóság, a lehetőség és a képzelet síkjai – mint például az alábbi mondat elentétre és fokozásra épülő szerkezetében:

Azt szerette volna érezni, hogy mégsem benn, nem a szobában, a sarokban áll, hanem itt, kinn, és ha nem történt volna valami, ha mégsem történt volna meg, akkor azt a sarkot nem hagyhatta volna el, akkor még mindig a sarokban állna, lehunyt szemmel, s nem lenne itt. Vagy ha itt lenne, az csak képzelet lenne, csak képzeletben lenne itt, de a képzelet nem érezheti ilyen mélyen az utca, a kapualj, a hó szagát.

(M, 469. – kiemelések: BS)

Nem tudhatjuk biztosan, hogy a fiú végül kimegy-e a havas utcára, vagy csak képzelet, hogy kimegy. Vagy csak vágyik rá, hogy kimenjen. Talán leginkább annak kellene örülnünk, hogy olvashatunk a kimenetel nehézségeiről, hogy tehát léteznek olyan mondatok, amelyek a kimenetel nehézségeiről szólnak. (Ami, ha úgy tetszik, már egyfajta kimenetel volna, a kimenetel sajátos nyelvi változata.) Mindenesetre, az elbeszélés zárómondataiban a fiút egyszerre látjuk a szobában és az utcán; jobban mondva a szobát és az utcát párhuzamosan megjelenítő mondatokban látjuk – mert csakis itt láthatjuk – őt: „... és a fényben, a szoba fa-

lán a hóhullás árnyai. De most megint! Ez nem az a hang, ami tévedés lehetne, mert ez nem a szoba. Az átkelőhelyen a közlekedési lámpa ismét pirosra vált. És *itt áll.*” (M, 473. – kiemelés: BS) Az „itt”: hangsúlyosan az elbeszélést lezáró mondat „itt”-je. Hiszen tényleg „itt” van a fiú, és „itt” vagyunk mi, olvasók is: a *Ma* című „leírás” szövegterében, annak legutolsó mondatában.

A *Családi kép, lila alkonyatban* egyes szám első személyben megnyilvánuló hőse úgy közelíti meg (szereplőként) fokozatosan a nagynénje lakását, hogy közben (elbeszélőként) fokozatokat használ a megfogalmazásban is. A nyitány – *Útban* is alkalmazott – feltételes módját („Ha az autóbusról leszálok...”) először csak színezi („...jól körül kell nézmem.”), majd felváltja a kényszerítő mód („De mindig át kell menem az utca túlfelére...”), amely azután végleg átadja a teret a helyzetrögzítés kijelentő módjának („A lépcsőházban két idős férfi díványt cipel...”). (M, 474.) Így tehát olvasóként egyszerre érkezünk meg az ábrázolandó lakástérbe és a jórészt kijelentő mondatokból álló „leírás” szövegterébe. A kettős behatolás folyamatát ráadásul végigkíséri a címben is jelölt látáseseemény, vagyis a fények, árnyékok, színek, látványok, képkivágások, anyagok és helyzetek észleléstörténete (amelynek egy-egy pontján még a fényképész Nádas néhány műve is eszünkbe idéződhet): „A bordó karosszék puha bársonyában, közvetlenül a nagynéném...” – „Az ellenfény borúsabb napokon halványabban, derűsebb napokon erőteljesebben világítja át a nagynéném...” – „...dacolva az ellenfény erejével, a fej önárnyékában...” – „A szemközti ház harmadik emeletén széthúzódik a csipkefüggöny az ablak mögött...” – „Láthatjuk egymást, a hó lilás visszfénytől minden élesebb.” – „Amikor az utcán felgyuladnak a lámpák, és kék fényük kitölti a bútorok közt, felállok.” (M, 475, 476, 483, 484.) És persze az észleléstörténet során kibontakozó lakástérben zajlik – mintegy ráadásképpen – a szereplők (az elbeszélő hő, a nagynéni és a szomszédnő) közötti, feszültségekkel terhelt beszélgetéstörténet, amelynek peremén felsejlik még a testi erőszak lehetősége is („Ha most a mankót megragadnám, és a fejére sújtanék! Nézem a nagynéném kezét.”). (M, 477.) A címben említett, az elbeszélés végén felbukkanó „családi kép” szerepéről viszont nem tudunk meg túl sokat – mint ahogyan az ekkortájt keletkezett *Egy családregény vége* sem bizonyul hagyományos családregénynek. Meg mint ahogyan a *Leírás* kisregény méretű elbeszélése, a *Szerелеm* sem csak a címével keltett tematikus elvárások fényében válik igazán érdekessé.

Noha tényleg ízig-veéig érzéki szöveget kapunk kézhez – nemcsak a tárgy, de a tárgyalásmód tekintetében is; nemcsak a betépett szerelmespár férfitagjának ábrázolása, de a betépettség nyelvi párhuzamának kidolgo-

zottsága miatt is. Mert ahogyan a közvetlen valóságábrázolás helyett többnyire a valóságra vonatkozó vagy attól elvonatkoztató érzékletek „leírásáról” olvasunk, úgy esetenként a mondatjelentésnél is fontosabbnak tűnhet a mondat szerkezet. A *Szerелеm* én-elbeszélője az elszívott fünek köszönheti felfokozott érzékelését, amelynek egyenes meghosszabbítása lesz a szöveg zaklatott gondolat- és mondatfűzése. A „szabad létérzékelés dimenziójáról” értekező Juhász Erzsébet szerint Nádas „írásmódjának köszönhetően (...) a narkotizáltság ténye elveszíti eredeti jelentését”, és „mint műviség világteremtő eszközzé minősül át”. A csaknem mindvégig egyetlen szobában játszódó esemény elbeszélője egy helyütt a „saját lendülete negatívjaként” érzékeli a helyszínt, a „mozdulattól belendülő szobát”. (M, 371.) A szobateret elfoglaló tárgyak és testek feloldódnak az érzékelés látáson és halláson túli (vagy ineni) alapformáiban – a mozdulatban: „Nem a test kell, hanem a mozdulat...”; (M, 351.) a ritmusban: „De hiába tudom, amit látok: a megállíthatatlan ritmust érzem, s mintha a ritmus volna a valódi...”; (M, 366.) a fényben és árnyékban: „Fény és sötét, fény és visszazuhanás a sötétbe.”; (M, 361.) a színben: „...sötétből derengő szürkébe! gyorsabban, gyorsabban...” (M, 389.) És a Nádas-olvasónak itt nem tud nem eszébe jutni a több mint három évtizeddel később megjelent *Párhuzamos történetek* hosszú szeretkezésfejezetének (*Az ész csöndes érvei*) érzékelésprózája. Vagy nézzük a tiszta észlelés alábbi „leírásait”, amelyek sajátosan előrevetítik a 2001-es *Saját halál* születés- és klinikai halálvízióit (vagy éppen az 1977-es *Burok* című esszé metaforáját):

...most már nem félelmetes ez a nevetés, csak jó; könnyű emelkedés, burok, körülfog áradó, vidám, puha melegével, s azt is tudom, hogy itt fekszem ennek a buroknak a közepében...

(M, 354.)

...mintha egy fölfelé tekeredő spirál végpontjára érkeznék a mélyből; egy olyan távolságból, amely nem kívülem, hanem bennem van: megmenekültem; érzem saját lélegzetvételemet; egy szoba levegőjét szívom, egy olyan szobában, amit láthatok.

(M, 363.)

A narkotizált szerelmi együttlét éles érzékletei (a történés mögött érzékelhető testi-lelki viszonylatok) tükröződnek a ziháló mondat szerkezetekben és a szaggatott szövegtördelésben.

Mindeközben a „leírás” tárgyaül választott valóság alapviszonyai megkérdőjeleződnek – az érzékelés folyamatát leképező „leírás” saját valóságában: „...de éppen azt a pontot vesztettem el, ahonnét bármiféle irány meghatározható lenne: elveszítettem a bejáratot, ami még valóságnak nevezhető, s ezért nem találom a kijáratot.” (M, 385.) Felfüggesztődik – töb-

bek között – a hétköznapi tér- és időbeliség: „A tér dobál engem, ahogy az idő is ragaszkodik saját hatalmához.” (M, 405.) a valóság és a képzelet közötti háttér: „...pedig ha valóban mozognék, és nemcsak képzelném, hogy mozgok...” (M, 395.) az én és a másik megkülönböztetésének szokásos rendje: „...nem tudhatom sem azt, ami Én valóságosan vagyok, sem azt, ami Ő.” (M, 375.) az élet és a halál köreinek szétválasztása: „Vagy élek, és csak elképzelttem, hogy meghaltam? És akkor folytatódik. Nem bírom!” (M, 441.) az érzékelés és a gondolkodás elkülönítése: „...ha megszűnnek a képek, akkor a gondolkodás utóvédje marad a lét terepének.” (M, 387.) Az érzékleti hálóra összpontosuló szoba vagy ágy *bentjéhez* képest minden más *kint* van: az ágyon túl, a lakás egyéb helyiségeiben vagy az erkélyen túli városban. Mindamelllett a *Szerelem* én-elbeszélője ugyanúgy a *bent* és a *kint* szorításában létezik, mint a *Ma* fiú szereplője – mindketten *valami* pontosan meg nem határozható „valami” (M, 455.) miatt érzik azt, amit éreznek.

További változatok a „valamire”, a „valami” körülírásának nehézségeire: „Az ismeretlen. A rés. A mozgató. A résben a réstelen. Ahová *törekszem lenni*.” (M, 407. – kiemelés: BS) És ezen a ponton megelőlegeződik a *Saját halál* (anyanyelven is túlra nyúló) nyelvkérésének „átbillenni” („*umkippen*”/„*basculer*”) (SH, 209.) kifejezése: „De úgy látszik, csak akkor sikerülhet *átfordulnom* abba a létbe, ha előbb visszatérhetek oda, ahonnan elindultam.” (M, 407. – kiemelés: BS) És noha az „átfordulás” *tulmutat* a gondolkodáson és a nyelvhasználaton, a „leírás” mégiscsak az *innenben* kénytelen berendezkedni, a gondolkodás határát ostromló érzéki nyelvben, amely ugyanakkor – lévén fontosabb az örökké elérhetetlen cél, mint az átmeneti eszköz – nem tartózkodik az alkalmi fogalmiságtól sem: „...hogyan feltámassza bennem az elhalt, *szexualitássá* züllött szerelmet.” (M, 419. – kiemelés: BS) „...képzelt borzalmaimból átcúsztam a *megváltás* képzetébe.” (M, 421. – kiemelés: BS) „...de ezt – a *másik rendszer logikájából irreálisnak tűnő tény* – kénytelen vagyok elfogadni valóságnak...” (M, 425. – kiemelés: BS) „Életem a *szimbolikus motívumok* ismétlődése...” (M, 428. – kiemelés: BS) A „leírás” poétikai értékeit olykor hatványozó, olykor veszélyeztető nyelvi vágy az „átfordulásra” végül visszavezet – egyrészt a valóságérzékelés megszokott rendjébe, másrészt a valóságmagyarázatok bevett fogalmi körébe:

Meddig kell ismételnem a lábaknak ezt a szakaszos mozgását? Ez az ismétlés, ez a járásdolog, újabb stáció? Stáció. Ez egy fogalom. Isten. Krisztus. Stáció. Szépen visszatértem a gondolkodásnak ebbe a régi, keresztény fogalmakkal meghatározott világába, és most egészen addig kell ismételnem a lábaimmal ezt a járásnak nevezett szakaszos mozgást, amíg el nem érek addig az eszpresszóig, ahol...

(M, 446.)

Nem véletlenül következik a kötetben a kisregény méretű *Szerelemre* éppen az egyoldalas-egymondatnyi *Út*, amely teljes egészében ott játszódik, ahová a megelőző „leírás” énje végül nagy nehezen kijutott: a pesti utca térképészeti bizonyosságú valóságában. Nézzük a két elbeszélés (stafétabot-átadásra emlékeztető) szövegérintkezését: „...mielőtt buszra szálltam volna az Engels téren.” (M, 447.) – „Ha valaki befordul egy téli éjjel a Rákóczi útról a Klauzál utcába...” (M, 448.)

Az 1979-es kötet végére került *Útról* természetesen eszünkbe juthat a szerző által megtett elbeszélés-poétikai „út” is, amelyet ekképpen summáz (a Nádas-próza „etikai-filozófiai” kérdéseit tárgyaló) Boros Gábor: „A *Leírás* című kötet elbeszéléseinek alapja egy redukció, amelynek kiindulópontját az *Élveboncolás*, végpontját az *Út* című írásban találhatjuk meg, nyugvópontjához pedig a *Szerelem* című hosszabb elbeszélésben érhetünk el.” A záró darab „érzelmes sétájának” hőse „nem megy lassan”, mint ahogyan „sietnie sem kell” ahhoz, hogy eljusson az „út” végére, amely lehetne akár egy másik „út” kezdőpontja is. A novellabeli utcasarok („a Kertész utca és a Majakovszkij utca kereszteződése”) még akár a műfajváltás pillanatát is jelképezheti a pálya értelmezőjének tudatában; azt, hogy az epikus Nádas figyelme a hetvenes években már egyértelműen a regény műfaja felé fordult.

NÁDAS PÉTER HIVATKOZOTT KÖTETEI

M – *Minotaurus*, Pécs, 1997.

SH – *Saját halál*, Pécs, 2002.

EK II – Emlékiratok könyve 2 (1986), javított kiadás, Pécs, 1998.

HIVATKOZOTT NÁDAS-SZAKIRODALOM

Balassa Péter: *Mindnyájan benne vagyunk. Nádas Péter művei*, Budapest, 2007.

Baranyai György, Pécsi Gabriella (szerk.): *Nádas Péter bibliográfia. 1961–1994*, Pécs, 1994.

Boros Gábor: *A szabadság íze. Etikai-filozófiai tanulmány Nádas Péter prózájáról*, in: *Doxa 10*, Budapest, 1987.

Juhász Erzsébet: *A szabad létérzékelés dimenziójában*, in: *Állomáskeresésben*, Pécs, 1993.

Nádas Péter: *Életrajzi vázlat*, in: Baranyai, Pécsi.

Thomka Beáta: *A próza önreflexiója*, in: *Narráció és reflexió*, Újvidék, 1980.

Bazsányi Sándor: irodalomkritikus; a PPKE BTK Művészettudományi Intézetének oktatója; legutóbbi kötete a Kalligramnál: „Ez tréfa?” Kosztolányi Dezső Esti Kornéljáról (2015). Az itt közölt szöveg egy készülő hosszabb munka részlete.

Remegés, mozgás, repedés

Esterházy Péter és az intertextualitás a szlovák befogadói közegben

„(E)lég keveset gondolok a leendő befogadástörténetre, az esélyekre, egyáltalán, senkire nem gondolok igazán, csak a könyvre. A lefordított könyv arca mindig kicsit más, mint az eredeti. Kezdetben ez egyáltalán nem érdekelt, csak a magyar történetet gondoltam fontosnak, és persze ez így is van, ez a legfontosabb, de ahogy szaporodtak a fordítások, és lettek a könyveimnek valódi, nem magyar olvasói, akkor ez a másik arc is valóságos lett, olyannyira, hogy most azt a nagyon szép költői elképzelést favorizálom, hogy egy könyv igazi arca ezekből a különböző nyelveken keletkezett arcokból áll össze, és ez azért is volna jó kép, mert nincsen olyan olvasó, aki az összes létező (és persze nem létező) nyelven tudna, tehát hogy ez az arc, az igazi arca a könyvnek elvileg se megismerhető.”¹

A tény, hogy Esterházy Péter ilyen jelentős szerepet tulajdonít művei fordításainak, indokolhatja az extramurális hungarológia érdeklődését a szerző lefordított művei iránt. Írásomban egy méretében viszonylag kicsi befogadói közeg, a szlovák vizsgálatára fókuszálok, vagyis arra, hogy az Esterházy-prózáról megjelent szlovák nyelvű publikációk szerzői miképpen viszonyulnak tárgyukhoz, ezen belül pedig az intertextualitáshoz mint e művek egyik legjellemzőbb aspektusához.

Renáta Deáková és Juliana Szolnokiová műfordítóknak köszönhetően hét Esterházy-alkotás jelent meg

szlovák nyelven, valamennyi a Kalligram Kiadónál.² A fordításkötetek keletkezése a recepció első lépéseként is értelmezhető, amely a második lépés, a szekundáris irodalom befogadói közegben történő publikálásának előfeltétele. Ezek az írások elsősorban irodalmi folyóiratokban, valamint napilapokban és konferenciakötetekben jelentek meg, műfajuk szerint interjúk, recenziók, tanulmányok, esszék és egyéb informáló jellegű írások. Kutatásomban kizárólag a tanulmányokra, a recenziókra és az esszékre fókuszáltam.

A fordításkötetek nagy száma ellenére Esterházy Péter munkásságának csupán egy szűk szegmense érhető el a szlovák olvasó számára, mégpedig elsősorban a 2000 után keletkezett művei. Mint ismeretes, Esterházy pályakezdése a múlt század hetvenes éveire tehető, amely időszakban a Magyarországon uralkodó kultúrpolitikai légkör lehetővé tette akár a radikálisan kísérletező szerzői hang alkalmazását is. Az akkori Csehszlovákiában a posztmodern fordulat magyar irodalmának fordítása-kiadása elképzelhetetlen volt. Ezzel magyarázható, hogy a prózaforulat kulcsszereplőjének tekinthető Esterházy ismeretlen maradt a szlovák kulturális közegben – az akkoriban keletkezett legjelentősebb művei máig nem olvashatók szlovák fordításban. A napjainkban alkotó Esterházyról azonban ez már nem mondható el – legutóbbi két regénye közvetlenül az eredeti kiadása után elsőként szlovák nyelven jelent meg.

A szlovák és magyar Esterházy-kép tehát több okból kifolyólag is különböző: nem minden EP-mű jelent meg szlovák fordításban, fontos szerepet játszik az eredeti és a fordítás keletkezése közt eltelt idő, valamint a két kulturális közeg mint két különböző kontextus, amelyek a hasonlóságok mellett természetesen eltéréseket is mutatnak.

A szlovák recepció reflektál arra, hogy Esterházy Péter műveinek egyik meghatározó ismérve, hogy más szövegekre/mások szövegeire épít, ez pedig az intertextualitás szempontjából a nyelvek közti átmenet jelentősebb veszteségek nélküli megvalósulására utalhat. Amennyiben tehát a szövegköziségre fókuszálunk a szlovák nyelvű szekundáris irodalom vizsgálatakor, megállapíthatjuk, hogy ezen írások szerzői vagy egy konkrét, nemzetközileg elismert elméletre hivatkoznak, vagy a szövegük implicit módon tartalmazza annak bizonyos téziseit. Sok esetben azonban nem egyértelmű, melyik értelmezés jelenti a kiindulópontot.

A nemzetközi elméletek mellett a szlovák recepció Esterházy Péter azon gondolatait is tükrözi, amelyek egy, a *Romboid* című irodalmi folyóiratban megjelent interjúból³ ismerhetők meg (magyar fordításban a ROVART honlapján). Ebben az interjúban egy olyan elképzelés körvonalazódik, amely a szerző tudattalanul alkalmazott módszerei és elméleti tudása szintézisének tekinthető:

„Rögtön, amikor elkezdtem írni, anélkül, hogy bármit tudtam volna az intertextualitásról, használtam. (...) Az eljárás abból a tapasztalatból eredt, hogy egy nyelvi térben élünk, amelyben különböző státuszú mondatok vannak, és ezekkel a mondatokkal dolgozunk. Az átvett idézetek legerősebb effektusa az idegenség. Bekerül egy idegen mondat a szövegbe, miközben a szöveg magáévá teszi ezt a mondatot, tehát olyan, mintha hozzá tartoznék, de mégis megmarad valami idegenség benne. Ez okoz a szövegen – hogy metaforikusan fejezzem ki magam – valamiféle remegést, valami kis mozgást, akár repedést.”⁴

Ezzel a szemlélettel mutat hasonlóságot Peter Michalovičnak *A szív segédigéiről* és a *Semmi művészet*ről szóló írása. Michalovič szerint Esterházy „meggyőződése, hogy minden szó valakié, minden szót vagy mondatot még mielőtt az ő szövegének részévé vált volna, más időben és más helyen már kimondtak vagy leírtak”.⁵

EP művei közül a *Harmonia caelestis* tekinthető az egyik legellentmondásosabbnak – úgy gondolom, éppen a fent vázolt módszer miatt. A szerző ebben a művében a más időben és más helyen kimondott mondatokat és szavakat annyira közvetlenül használja, hogy az eredeti szöveg nem tartalmaz lábjegyzeteket, sem hivatkozásjegyzéket, annak ellenére, hogy az első része nagyrészt különböző alkotók különböző műveiből származó idézetekből áll. Ezt az ellent-

mondásosságot leginkább a világnyelvekre való fordítások váltották ki, amelyekhez emiatt – meglehetősen hiányos – irodalomlistát is csatoltak. A későbbiekben a *Harmonia caelestis* magyar nyelvű digitalizált verziója is bővült ezzel a listával, amely a német fordítás alapján készült. Esterházy a szövegbe építette többek közt Danilo Kiš *Mily dicő a hazáért halni* című teljes novelláját, de a regény címe önmagában is allúzió, ugyanis Esterházy Pálnak – a szerző 17–18. század fordulóján élt elődjének tulajdonítanak egy ugyanezen a címen komponált zeneművet. Ezekre a tényekre mutat rá Ľuboš Svetoň is, amikor azt írja, a szerző „nem tart attól, hogy szövegrészeket vagy ötleteket kölcsönözzön más művekből a forrás megjelölése nélkül”.⁶ Szélsőséges példaként megemlíthetjük, hogy Esterházy értelmezésében az igen módosító is intertextusnak számít, hiszen saját bevallása szerint valahányszor leírja, annyiszor James Joyce *Ulysses*ének igenjére gondol.

Michalovič írásai azonban jelentős elméletirók értelmezési stratégiáira is reflektálnak. Az egyikben ezek közül egy interjúra utal, ahol Esterházy az írásról mint eszközzől beszél, amely segítségével a hamis mondatokból igaz lesz, és ahol az írásnak egyúttal gyönyörjelletet is tulajdonít. Ennek alapján Michalovič arra a következtetésre jut, miszerint Esterházy „nyíltan és programszerűen Roland Barthes követőjének tartja magát”.⁷ Továbbá hangsúlyozza a kontextus jelentőségét és annak változékonyságát, amely visszamenőleg befolyásolhatja az adott mű jelentését. Ez történt például a *Javított kiadás* publikálása esetében is, ugyanis Michalovič szerint ez a szöveg „a *Harmonia* nem kívánt kontextusaként”⁸ értelmezhető, akárcsak szupplementumként vagy metatextusként. A kötet referenciális alapokon nyugszik: közvetlenül a *Harmonia* kiadása után, amelyben szétíródik az apa karaktere, kiderült, hogy a valós szerző valós apja az Államvédelmi Osztály (ÁVO) szervezett ügynöke volt. (Az ilyen jellegű dokumentumokat Szlovákiában nyilvánosan kezelik, míg Magyarországon máig nem létezik egy teljes, nyilvános ügynöklista.)

Barthes-nak a szerző halálával kapcsolatos megállapításaival összefüggésben Michalovič úgy fogalmaz, hogy „Esterházy a szövegeiben gyakorlatilag megvalósítja” a „referens meggyilkolását”⁹, amelyet Barthes nyíltan vallott. Michalovič tehát elsősorban Barthes elméletére hivatkozik, amelyben két sajátosságot emel ki Esterházyval kapcsolatban: az örömet és a szerző halálát.

Etela Farkašová szerint, aki *A szív segédigéivel* és a *Semmi művészet*t foglalkozik írásában, Esterházy szövegei „látszólag véletlenszerűen összeválogatott anyagdarabokból, látszólag véletlenszerű mintát követve”¹⁰ készülő textíliához viszonyíthatóak, ez

a hasonlat pedig, akárcsak a szintén hivatkozott hálózati, ismét Barthes-ra utalhat. Az idézett szövegrész, amely korábban keletkezett, mint az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat*, véleményem szerint tökéletesen jellemzi a mű kompozícióját. Az egyes fejezetek – oldalak – első ránézésre véletlenszerűen követik egymást, a történetek fonalai azonban fokozatosan kirajzolódnak, hogy végül mégiscsak szétessenek. A történet tehát nem lehet egyszerű, sem végigmondható. Farkašová a textília és a hálóhasonlat mellett továbbiakkal is él. Szerinte az Esterházy-szövegek labirintusokkal, mozaikokkal, folyamatokkal és sebes patakokkal állíthatók párhuzamba. A tudatfolyam analógiájára, amely Virginia Woolf és James Joyce művei elemzése révén vált irodalomelméleti fogalommal, Farkašová megalkotja az emlékezetfolyam kifejezést, amely szerint „a »megjegyzett« különböző időkbe, terekbe, körülményekbe, sőt különböző szereplőkbe helyeződik; amelyek nem egyszer ellentmondanak egymásnak, ám éppen ezáltal meggyőzőek»¹¹ Ezt a terminust motívumként értelmezi, és további kettőt említ – az öntovábbírást és az anya–fiú kapcsolatot –, amelyek által a szerző kötetei megszólították őt.

A további recenziókban EP műveivel összefüggésben az intertextualitás általános felfogásával találkozhatunk. Silvester Lavrík például azt írja a *Harmonia caelestis*ről, hogy „az egyik leitmotívuma az állandóság a mulandóságban. Szüntelenül visszatér, végtelen változatban, variációban és permutációban ismétlődik.”¹² Vladimír Balla számára a *Harmonia* szórakoztató olvasmányt jelent, leginkább a rejtett idézetek kutatása miatt, majd hozzáteszi: „a szerző, mint a posztmodern tehetséges napszámosa, akármilyen belevont a szövegbe, és semmit nem kellett dekonstruálnia, sem szétvernie, mert az egész sosem létezett”.¹³ Marek Mitka szintén a *Harmoniáról* ír, és így ragadja meg: „szépirodalmi krónika az Esterházyakról, egyúttal az intertextualitás posztmodern forgószele és egy hiteles dinasztia történetének szórakoztató hamisítványa”.¹⁴ Pavel Vilikovský a *Javított kiadásról* szóló személyes hangvételű szövegében többek között a szerzővel való találkozásairól mesél, valamint arról, hogyan viszonyul a könyvben feldolgozottakhoz. A jelentős szlovák író úgy látja, Esterházy fokozatosan megbékélt az apja múltjával, a *Javított kiadást* éppen ezért végtelen számú javított kiadásnak kellene követnie, legalábbis a szerzőben, ez pedig az intertextualitás megnyilvánulásaként is értelmezhető. Peter Macsovszky jellemzésében Esterházy prózájáról elmondható, hogy „szinte minden irányban nyitott, akárhol és akármi-kor átjárható, szinte bárhol beleléphetünk, bármilyen irányban mozoghatunk, visszalépegethetünk benne, újraértelmezhetjük, az értelmezést visszatárhathatjuk, pontosíthatjuk, élesíthetjük”.¹⁵ Végezetül Eva Fričová

különböző idézetekből összeálló esszéjét említeném, aki Esterházy stílusában játssza az intertextuális játékát. A befejezésben felsorolja forrásait, többek közt Bahtyint, Barthes-ot, Wittgensteint, de magát Esterházyt is, akitől szépirodalmi töredékeket kölcsönöz.

A kutatásom szempontjából releváns intertextualitás-elméletek Görözdí Judit hungarológus két szlovák nyelven íródott tanulmányában is megjelennek hivatkozásként. Ezen tanulmányok központi témája ugyan a történetiség és a referencialitás Esterházy munkásságában, ám elsősorban Linda Hutcheon és Renate Lachmann koncepcióin alapulnak. Hutcheonnál hangsúlyozódik a historiográfiai metafikció fogalma, amelynek Görözdí szerint egyes Esterházy-művek is megfeleltethetők. Ilyen lehet például a történetiséggel foglalkozó tanulmányban elemzett *Harmonia caelestis* és az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat*. A két tanulmányt a következő idézet köti össze intertextuálisan: „az intertextualitás a szöveg emlékezetével való munkaként is értelmezhető, amely kifejezi a kulturális (textuális) örökséggel kapcsolatos állásfoglalást, azt átírhatja, szétírhatja, törölheti. Esterházy esetében a szétírás újabb stratégiájáról beszélhetünk, mégpedig a textuális vagy tapasztalati alapon elsajátított múlt hatáiraival összefüggésben feltehető kérdésekről.”¹⁶ A referencialitással foglalkozó tanulmányra adott válasz a történetiséggel foglalkozóba épül. A fenti idézet azonban Hutcheon és Lachmann elméleteinek vegyülését is jelenti. Az egyik legutóbbi szlovák nyelven publikált Esterházy-mű, az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozös változat* Lachmann intertextualitás-felfogásának példája is lehet. Amint Görözdí fogalmaz, a „főszövege néhány töredékes történet hordozója, amelyet kiegészítenek, javítanak, helyenként helyettesítenek a lábjegyzetek, teret adva a hangok, a vélemények és a megközelítések polifóniájának. Ebben a polifóniában a történelem elbeszélése másodlagos szerepet kap, az előtérbe a regény által konstruált történetiségmodell kerül.”¹⁷ Ebből következik, hogy a metatextuális elemek jelentősége sem elhanyagolható, dialógusba lépnek a főszöveggel, sőt bizonyos esetekben átveszik a funkcióját. A regény szlovák változata az íróval együttműködésben egy további intertextuális olvasattal bővült, mégpedig a fordító, Deák Renáta lábjegyzeteivel, kommentárjaival, amelyeket nevének zárójelzett kezdőbetűivel jelölt. A megjegyzések révén a szlovák olvasó közelebb kerülhet a szöveghez, ugyanis azok olyan, a szlovák irodalmi-kulturális közegre vonatkozó utalásokat tartalmaznak, amelyek segítségével áthidalható a magyar hivatkozások esetleges idegensége.

Végezetül két szövegre hívnám fel a figyelmet, amelyek ugyan folyóiratbeli publikációk, ám a szlovák recepció különös eseteinek tekinthetők, ugyanis magyar nyelven jelentek meg. Esterházy Péter 65.

születésnapja alkalmából a Kalligram egy tematikus számmal jelentkezett (2015/4), ehhez pedig két szlovák teoretikus is hozzájárult az ünnepeltnek ajánlott egy-egy esszéjével.

Peter Michalovič áttekintést nyújt azokról a szlovák nyelven publikált regényekről, amelyekben az apa (*Harmonia caelestis*, *Javított kiadás*) vagy az anya (*A szív segédigéi*, *Semmi művészet*) alakja tölti be a központi szerepet. A szöveg lényegében Michalovičnak a szlovák nyelven megjelent írásaiból készült montázs, ezért a feljebb részletezett intertextualitás-felfogás mutatkozik meg benne.

Miroslav Marcelli még nem közölt szlovák nyelvű írást Esterházy szlovákra fordított műveiről (a *Hrách na zed*¹⁸ című cseh kötetéről írt korábban recenziót,¹⁹ amely a szerző 1988 és 1996 között megjelent publicisztikájából – tárcáiból, glosszáiból és esszéiből – ad válogatást), és ez a szöveg sem jelent e tekintetben kivételt. Esszéjében Marcelli a *Semmi művészet*ből kiemelt három idézetre fókuszálva – amelyek közül egy a textuális anya és a les viszonyára vonatkozik, a másik ugyancsak a lessel kapcsolatos, a harmadik pedig Pascal valószínűségszámítására utal – a les sokat vitatott szabályát érvényes ontológiai kérdésekkel állítja párhuzamba, metaforaként kezeli. Nem az intertextualitás kérdéskörére fókuszál, tartalmaz viszont eh-

hez implicit módon köthető felvetéseket. Mint írja, „egy jól ismert és általánosan elfogadott igazság ki-mondásának aktusa bizonyos helyzetekben új jelen-tést nyerhet, s új hatásokat is kiválthat”.²⁰

Esterházy Pétert a szlovák recepció a legjelentősebb európai szerzők közé sorolja. Többen foglalkoznak műveivel összefüggésben az intertextualitás megjelenésének kérdéseivel, leginkább pedig Barthes-ra, Hutcheonra és Lachmannra hivatkoznak – mint Esterházy szövegeinek elméleti alapjára –, sok esetben azonban nem rekonstruálható az írások szerzői által választott irodalomelméleti forrás. ■ ■ ■

Pasz Már Lívia (1986): a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének PhD-hallgatója. Eddig néhány kritikája, tanulmánya és esszéfordítása jelent meg.

JEGYZETEK

- 1 D. Birnbaum, Marianna, Esterházy Péter: *Az évek iskolása*. Magvető, Budapest, 2015, 102–103.
- 2 *Harmonia caelestis* (Renáta Deáková, 2005), *Opravené vydanie* (*Javított kiadás*, Renáta Deáková, 2006), *Pomocné slovesá srdca* (*A szív segédigéi*, Juliana Szolnokiová, 2009), *Žiadne umenie* (*Semmi művészet*, Juliana Szolnokiová, 2009), *Egy nő* (*Jedna žena*, Renáta Deáková, 2011), *Jednoduchý príbeh čiarka sto strán – šermovacia verzia* (*Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat*, Renáta Deáková, 2013), *Jednoduchý príbeh čiarka sto strán – verzia podľa Marka* (*Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat*, Renáta Deáková, 2014).
- 3 Görözdí Judit: *Citovať nie je jednoduché – rozhovor s Péterom Esterházym*. In: *Romboid* 2012/1, 19–25.
- 4 Görözdí Judit: „*Valamit idézni, az nem olyan köny-*

nyű” – interjú Esterházy Péterrel. http://www.rovart.com/hu/valamit-idezni-az-nem-olyan-konyi-interju-esterhazy-peterrel_2513

- 5 Michalovič, Peter: *Dublety – Dve knihy o matke*. In: *OS* 2009/4, 151–161., 160.
- 6 Svetoň, Ľuboš: *Taje a inotaje postmoderny – Péter Esterházy: Harmonia caelestis*. In: *Knižná revue*, 2005/11, 3.
- 7 Michalovič, Peter: *Dejiny človeka vždy dobehnú*. In: *OS* 2007/1, 150–155., 151.
- 8 Uo.
- 9 Michalovič, Peter: *Dublety – Dve knihy o matke*. 160.
- 10 Farkašová, Etela: Péter Esterházy: *Pomocné slovesá srdca*/Úvod do krásnej literatúry, *Žiadne umenie*. In: *Knižná revue*, 2010/1, 3.
- 11 Farkašová, Etela: Péter Esterházy: *Pomocné slovesá srdca*/Úvod do krásnej literatúry, *Žiadne umenie*.

- 12 Lavrík, Silvester: *Údený ostriež na striebornom podnose*. In: *OS* 2005/7–8, 149–151., 150.
- 13 Balla, Vladimír: *Toto je také zlé?* In: *RAK*, 2005/9, 41–44.
- 14 Mitka, Marek: *Červený a čierny*. In: *RAK*, 2009/1, 44–45.
- 15 Macsovszky, Peter: Péter Esterházy: *Pomocné slovesá srdca*. In: *Revue svetovej literatúry*, 2010/2, 153–157.
- 16 Görözdí, Judit: *Dejinnosť v románoch Pétera Esterházyho*. In: *World Literature Studies* 2014/2, 36–52., 44.
- 17 Uo. 47.
- 18 Esterházy, Péter: *Hrách na zed*. Alois Hynek, Praha 1999, Ford. Dana Gálová.
- 19 Marcelli, Miroslav: *Budne bdel!*. In: *OS* 1999/6, 89.
- 20 Marcelli, Miroslav: *A lesszabály. Pascal fogadása és az anya igazsága*. In: *Kalligram* 2015/4, 66–69., 68–69.

Nothing new under the sun!

Finoman fogalmazva nem sikk a népkán mitikus hőssé hízott betyárok történeteit újraírni, betyárregényt írni a kortárs magyar irodalomban. Gyomorforgató kegyetlenkedésről parolázni, vagy lötyögő zenei kulisszák előtt borzongató gyilkosságokat színre és vászonra vinni már jóval közelebb van a kor „elbeszélő” szellemeihez.

A kegyetlenkedés színes skáláját vonultatja fel Cserna-Szabó András újrakomponált (újrakompilált) betyártörténete, és valószínűleg e gátlástalan szabadszájúság és a szemérmetlen nyelvhasználat szülte humor lesz a – kárhoztatott vagy magasztalt – védjegye *Sömmi*. című kisregényének.

A fülszöveg azt ígéri, hogy az „ördögi easternben... nemcsak a szegénylegényekről hullik le a lepel, de magáról a történelemtől is”. Az első fülon Veszeka Imrének, Rózsa Sándor cimborájának, „a legsőbb parasztnak” a portréja, a hátsón Cserna-Szabó Andrásé. A beszédes borító azt sugallja, hogy az elbeszélésben, ha nem is egyenlő hatalom, legalábbis ugyanolyan fontos szerep jut Veszeka Imrének és Cserna-Szabó Andrásnak. A borító hátoldalán, vérvörös alapon Rózsa Sándor alakja feketedik, mint egy sötét kísértet. Rózsa maga az ördög, a nagykarimájú betyárkalap sem takarja el a vöröslő ördögszarvakat. A vérben úszó pusztaságot ábrázoló borító nem vezeti félre az olvasót, egy szabad szájú szemtanú kendőzetlenül meséli el Rózsa Sándor kegyetlenségeit, s hitelességet szemérmatlensége alapozza meg.

Cserna-Szabó narrátora igazoltan mindentudó, hiszen szemtanúja volt Rózsa Sándor vérengzéseinek, és a szegedi Páva Vendéglővel szemben egy szuszra beszéli el ámokfutását, meg-hozzá a „maga valóságában”. A Monarchia idejéből beszél, a fogadó ablakai fellobogózva az öt főváros, Budapest, Kolozsvár, Belgrád, Zágráb és

Cserna-Szabó András: *Sömmi*.
Magvető, Budapest, 2015

Bécs zászlóival. Veszeka Imre puritán, naturalista meséje a nosztalgia írmagját sem tartalmazza – nagyon hitelesen egy valamikori betyártól –, mivel az elbeszélő jelenidejére kevés a közvetlen utalás. Viszont az anekdotázást végigkíséri a mesélő önigazolásának gesztusa: „míg én egyet léptem, a többi hármat”, és állandó panaszkodása a betyárélet kimerítő testiségéről, miszerint a Rózsával háló nők is hozzá loptak ki éjszaka.

Cserna-Szabó elkerüli, hogy végig kelljen ő-znie a dél-alföldi betyár sztoriját. Veszeka beszédhibás, pestiül beszél: „...azt mondta, mondjam szépen, hogy »Szöged«, és én mondtam is szépen, hogy »Szeged« ... és a doktor báatosan rázta a fejét, és tanácstalanul tárta szét karját, majd azt mondta, ilyet még soha a praxisa alatt nem látott ... ez a gyermek beszédhibás, és ráadásul gyógyíthatatlan, mert aki a balástyai pusztában nem tanul meg rendesen szólni, az sehol...” Veszeka anekdotáinak és önmaga hitelességének igazolása a mese részévé válik, például: „...setétbarna ruhásszekrény ajtajai vágódtak ki hirtelen (gyanús lehetett volna a Sándornak, hiszen mit keres egy dolgozósobában ruhásszekrény?), és a szekrényből egy középkorú, egyszerűre öszülő és kopaszodó ... reverendás pap ugrott ki...” (187.). Hogy a 19. századi betyár adomája ne legyen ciki a 2010-es évek közepén, jó arányérzékkel meghúzott jelenetekre, és a történetet kellő öniróniával és reflexióval mesélő narrátorra van szükség. Cserna-Szabó prózájában legenda és irodalom keveredik, a szövegmondás a populáris kultúra elemeiből építkezik. A mese olvastatja magát. Az már más kérdés, hogy a szövegalkotási eljárások le-

nyomozhatóak, és megint másik, hogy ez probléma-e.

A filmes hatás nem csak a Tarantino-film plakátját idéző borítónak köszönhető. A felelevenítés módja a tabudöntögetésében olyan jó kedélyű, a story és a storytelling olyan vérbő, és a mesélőkedv úgy sodor, hogy a súlyos történeteket egy hordószónok kocsmái fecsegésének érezni, és a mese igazságtartalma hamar érdektelen lesz. A központosítás is az adomázást segíti, a lezáratlan mondatok egyszerű tagmondatai, a vesszőnyi szünetek éppen csak arra elegendőek, hogy a beszélő levegőért kapjon. Hrabal *Táncórák idősebbeknek és haladóknak* című művének el nem fogyó tagmondatai vagy Pepin bácsi verkleiként fújtató szóáradata rokonságban áll a *Sömmi*. adomázó elbeszélsmódjával. Bár ha a beszédmódon kívül a nagyotmondó, félbold történetmesélő személyének előképét keressük, inkább Hrabal mesterének, Hašeknek a *Švejkje* volna felelevenítendő.

A novellaszerű történetvezetésbe a legkülönbözőbb területekről kerültek vendégszövegek. A kompiláció nagy részét az irodalmi előzmények és a népköltészeti kincsnek tekinthető anekdoták és nyelvi lelemények teszik ki. Ebbe a műfaji habarcsba keveredik még gasztronómiai értekezés, gengszterfilmes, westernes, magyar betyárfilmes közhely, Schopenhauer-vendég-szöveg vagy pornográf részleteket megmutató leírás.

A népi kultúra, az irodalmi és a filmes hagyomány megújuló variánsokkal mitizálta Rózsa alakját, a *Sömmi*. gondosan felhasználja a kultikus elemeket – például Rózsa Sándort tudvalevőleg nem fogja a golyó, mert burokban született. Szomjas György filmjére, a *Tálpuk alatt fűtyül a széke* a 6., 7. fejezetek címe játszanak rá. A gyilkolás előtt elhangzott Biblia-idézet, a falra felkenődött agyvelő szappanos kefével történő eltávolítása pedig olyan közös filmes ismeretet mozgat a kilencvenes és a kétezres évekből, amelynek eszközrendszeréért érezhetően rajong a szerző, és epikája fő motívumaivá emeli. A műfaji elemek, szubkulturális utalások keverése-kavarása Cserna-Szabó korábbi prózáját is meghatározta. A fő kérdés már akkor is az volt,

hogy a filmnyelv elemeinek ilyen közvetlen igénybe vétele jól állhat-e az epikának, hiszen amellet, hogy a poénok ülnék, sőt stílusosan ülnék, egészében mégiscsak úgy tűnik, mintha céltalanul, magukban üldögnének.

A 2013-as, *Szíved helyén épül már a halálcsillag* című Cserna-Szabó-regényt szubkulturális utalások szövik át. Vendégszövegei esetlen western-történetek, amelyeket a regény főhőse, Emlék Bundás ír. Ezek a főszereplő villanó, paródiaszámba vehető westernregény-törödékek a végletekig önironikusak, és jobbra a befogadói türelem határán sem lépnek túl. A *Halálcsillag* helytel kínálta a legkülönbözőbb szubkulturából származó vendégszövegeket, parafrázisokat, s úgy tűnik, Cserna-Szabó hasonlóan járt el *Sömmi* című művében. Korábbi prózájában sem éreztem „belterjességet” a szubjektíven mozgatott utalásrendszer, akkor inkább a vendégszövegek esetleges céltalanságát lehetne bírál. De ha a kritika a „belterjességet” kéri ki magának, akkor az érv a kortárs és nem kortárs világirodalom jelentős hányadával szemben felhozható volna. (Vö. Svébis Bence: *Szindbád a vadnyugaton* <http://magyararancs.hu/konyv/szindbad-a-vadnyugaton-cserna-szabo-83686> és Takács Éva ellenvéleménye: „*Semmi szédítő magasság, semmi rémisztő mélység*” <http://ujnautilus.info/semmi-szedito-magassag-semmi-remiszto-melyseg>).

A *Sömmi*. olyan akciódús zsánerek elemeit használja fel, mint a western vagy a gengsterfilm, olyan módon próbál újraértelmezni, ahogy a spagetti-westernt használja, értelmezi át az amerikai független film. Nem kinevetni akarja, hiszen tiszteli, hanem a saját szája íze szerint elmesélni. A kompiláció eredménye a *Sömmi*. esetében egy szubjektív és szórakoztató Rózsa Sándor-történet. Az már messzebbre vezető kérdés, hogy a szöveg nyomot hagy, nyomot hagyhat-e a Rózsa-mítosz. Ahogy az is kérdéses, egyáltalán él-e még, és ha igen, milyen erősen él a mítosz a kollektív tudatalattiban, és azt mennyiben éltették az irodalmi vagy filmes feldolgozások. Cserna-Szabó hangsúlyai erősek és polgárpukkasztóak, de a felelevenített téma kimerül a szórakoztatásban. A második olva-

sás után úgy gondolom, hogy inkább a szerző saját életművén belül van szerepe az újraírt történetnek. A recepció-történet alakulását érdekes lehet nyomon követni, már csak azért is, mert a kortárs hazai irodalomban ritkán látott példa egy 19. századi legenda formanyelvének aktualizálása.

A *Sömmi*.-nek valamiképpen pozicionálni kell magát a Rózsa-történetek irodalmi és filmes adaptációinak sorában. Érdekes, hogy miközben a kritika általában nagyon elismerően beszélt a könyvről (pl. Barna Péter: *Nem Sömmi!*, *ÉS*, 2015. október 30., http://www.es.hu/barna_peter/nem_sommi;2015-10-29.html), az újramesélt történet hagyományba illeszkedésének lehetőségeire és a humoros, ugyanakkor *non-pc* beszédmód elemzésére ez idáig kevés figyelmet fordított. Hlavacska András *Egy Rózsa a Rózsák között* című kritikájában úgy gondolja, hogy Cserna-Szabó regényét valószínűleg elkerüli majd a Rózsa Sándor-regények közös végzete, az elfeledés, méghozzá elsősorban nyelvi megalkotottságának, valamint a feldolgozott néprajzi és irodalmi tudásanyagának köszönhetően (<http://kulter.hu/2016/03/egy-ruzsza-a-rozsak-kozott/>). Ha elkerüli, valóban a jó arányérzékű és stílusos kompilációnak köszönhetően, mindezzel együtt úgy gondolom, a kegyetlen történetek *non-pc* elbeszélsmódja az adomázó történetmeséléssel keverve legalább olyan fontos eleme sikerének.

A túlírt jelenetek nem hatnak paródiaként, hiszen az olvasót nem foglalkoztatja túlságosan az elbeszélő szavahihetősége, alkalmasint már az első oldalakon semmibe veszi. Cserna-Szabó, előző regényéhez hasonlóan, a *Sömmi*.-ben is olyan feltételeket teremtet beszélnének, ahol a szöveg hasznára válnak a jól adagolt túlírások, a szövegtől idegen műfaji jellegzetességek felnagyításai. A túlírtaságára és az önreflexív stílusparódiára jó példa Rózsa és a rác találkozásának jelenete (170–176.). A kiadó honlapján megtekinthető népszerűsítő kisfilm is az elpusztíthatatlan óriásokként ábrázolt Rózsa és Pekár küzdelméből készült. Népszerűsítő funkcióját tekintve valószínűleg beváltotta, beváltja a kisfilm a hozzá fűzött reményeket, de a kiválasztott jelenet túlzá-

sai okán félő, hogy el is riasztja a potenciális olvasókat.

Az irodalmi Rózsa-kép egy-egy megalkotója személyesen is belép Veszélka történetébe. Eötvös, Jókai, Tömörkény, Mikszáth, Krúdy, Móricz, Móra (stb.) történetei hol parafrázisai, hol közvetlenül idézett elemei az anekdotázásnak. Jókai és Mikszáth viszont személyesen jelennek meg a regényben. Jókai („olyan városi ábrázolja volt, hogy abból mindjárt látszott, hogy nem látott ez még szélkiáltó madarat se barázdába futni” [150.]) Kossuth levelét kézbesíti Rózsának, Veszélkát pedig személyesen Mikszáth Kálmán ajánlja be pincérnek a pesti Fiume kávéházba. Mikszáth kedvenc ételeit felidézve vagy a Jókai bablevés születésének történetét felhasználva Cserna-Szabó kapva kap a gasztronómiai értekezés lehetősége után.

A *kisromán* egyik fő fordulópontja Rózsa az ördöggel kötött szövetsége. Sándor (nevét, ahogy Isten nevét, nem lehet kimondani) születésekor az ördög alkudozott a fiú lelkéért Rózsa apjával. Rózsa András kisvártatva agyonütötte az antikrisztust és a kútba dobta. Az ördög keresztelte Sándornak a betyárvezért, és később ismét visszatért Rózsa Sándor lelkéért. Cserna-Szabó kompilációja a negatív üdvtörténetre játszik rá. A *Sömmi*. története olyan elemekkel színezett, mint a keresztén karóba húzás, a végletekig túlzott akció- és csatajelenetek (pl. 168–170). Rózsa Sándor rácvért iszik, agyvelőt

eszik, terhes anyából vágja ki a magzatot, hogy levághassa két mutatóujját és talizmánként használhassa „A vérrel pingált pusztán, ahol addig kútgémre lógatott férfiakról, felmetszett hasú aszszonyokról, megtaposott juhászokról, megrabolt kereskedőkről, halálra vert gyermekekről, öszvevarrt szájú papok-ról, fejbőlött ebekről és elkötött marhákról suttoztak...” (143.) Cserna-Szabó főhőse pokoli ámokfutást hajt végre, és a lelki üdv elvesztése, az ördögi paktum és a bosszútematika remekül megvilágítja Cserna-Szabó fikatív Rózsa-alakjának indítékait.

Veszélka olykor Rózsa Sándor szájába adja a szót, és Rózsa maga mesél motivációiról, hogy miképpen erőszakolták meg az anyját, mielőtt megölték; így válik érthetővé, miért szomjazza a rácvért. Az elbeszélő(k) karakterábrázolása szem előtt tartja az indítékokat, soha nem a semmiből lett bűnözőkről beszél: Keserű Énok, Muha

Teréz, Franz Tschala (Csala Franc) a volt Schopenhauer-tanítvány vagy Zsiga-Zsiga múltjáról, indítékairól minden esetben tájékoztatva van az olvasó, sőt a regény végén a szereplők sorsának hollywoodi, happy end-ízű összefoglalóját kapja.

Veszélka meséje emberi arcot rajzol a brutális gyilkosoknak, és az adomázó történetmondás elemeként mindig magát tünteti fel jó színben. Cserna-Szabó akasztófahumorról, meglepő stílisztikáiról, vendégszövegek használatával hígítja fel történetét, és a gyilkolás kendőzetlen meséi szórakoztatva olvastatják magukat. A fesztelen elbeszélői hang és a feltevés, hogy a vak koldusnak jó eséllyel egy szava sem igaz, jóformán közömbössé teszi az olvasót a gyilkos tetteivel kapcsolatban. Pedig a vérengző Rózsa Sándor alakja közelebb van a történelmi Rózsához, mint a „szegények védelmezője”-kép. Cserna-Szabó kisregénye jól példázza,

hogyan lesz humorforrás a kegyetlenkedésből, az adomázó elbeszélésmód és a *non-pc* nyelvhasználat által. Azzal kezdtem, hogy manapság nem sikk betyárregényt írni, átírni, vagy talán azt is hozzá kellene tenni, hogy nehéz és merész vállalkozás. A pörére csupaszított 19. századi történet az irodalmi áthallásokkal és a kilencvenes, kétezres évek amerikai független filmes eszköztárából kölcsönzött fogásokkal átértelmeződik, és a *Sömmi*-ben szórakoztató hangon szólal meg.

■ **Mészáros Gábor:** 1990-ben született Csurgón. Jelenleg Budapesten él, zenél, fordít. 2015-től az ELTE BTK doktori hallgatója, 18–19. századi irodalommal foglalkozik. Az ELTE-n, Berlinben a Humboldtton, a Heidelbergi és a Marburgi Egyetemen hallgatott irodalmat és filozófiát. Irodalomkritikái eddig a *litera.hu*-n és a *spanyolnatha.hu*-n jelentek meg.

POLGÁR ANIKÓ

Kígyózó köldökzsinór, szélnek eresztett nevek

A titokzatos tengeráramok, az elzárt szigetek, a ködös célok felé igyekvő hajók mint az emberélet és a történelmi folyamatok alapmetaforái Bánki Éva regényében új jelentésekkel telítődnek meg. Úgy nyílnak és csukódnak itt az ajtók, hogy néha csak a lég-huzatot érezzük, amely mozgatja őket, s nem látjuk az alakot, aki be- és kilép rajtuk. A tenger nemcsak az emberéletnek, hanem a kora középkori nyüzsgő Európának is a metaforája, mely az állandó trónviszályok és háborúskodások révén „kavarog és hullámozik”, s éppen azért nem tud megnyugodni, mert „annyi lény akarja a halált elkerülni benne” (ahogy a regényben többször idézett költő, a rejtélyes N. herceg írja, 146.).

A regény szereplői könnyen vagy nehezen megfogható, várt és nem várt

Bánki Éva: *Fordított idő.*
A mély tenger névtelenjei
Jelenkor, Pécs, 2015

gyerekek, másokat szolgáló és másoknak kiszolgáltatott nők, tehetős vagy tehetetlen apák, uralkodócsaládok gyanús vagy gyanútlan tagjai. Egymásba mosódik az emberek és az emberszerű lények világa, tündérek vajúdnak és szülnek, akár az emberek feleségei, az embereket pedig állatias sorban tartott, ruhátlan, beszédképtelen lények, a szorgok szolgálják. A középpontban Riolda, a tenyerén különös, körkörös barázdákat viselő, bizonytalan származású királylány áll, de hasonlóan bizarr Illighaen, a normann történelmi alakja is, akit nem a múlt érdekel, ha-

nem a jövő. Illighaen vallja, hogy „csak azt érdekli a múlt, akinek van jövője” (145.), s mivel ő a jövő zálogát az Európába betört mókák uralmában látja, elárulva övét átáll a kalifához. Mikor Riolda arról faggatja Illighaent, mi lett a feleségével, a könyveivel, a gyerekeivel, a krónikás N. hercegnek a történelem és a költészet összefonódását példázó verssoraival válaszol. A villódzni, osztódni akaró erő egy olyan sodrással kerül szembe, mely a mélyből árad „hidegen, számítón”: a regényben ez a mélyből jövő hidegség fokozatosan visszaszorul, s „a mély tenger névtelenjei”-nek élni akarása kerekedik felül.

Az elbeszélésmód krónikás jellege nem válik megmerevedett pózzá, hanem olyannyira dinamizálódik, hogy a történet máris, a szemünk előtt íródik át (talán örökké feledésbe merülő) krónikává, ugyanakkor minden esemény előképe meg van már írva a csak kevesek által hozzáférhető könyvekben. A mesélés képessége kiváltság, s források nélkül könnyen el is apadhat, ezért az ismereteket nem árt tartalékolni: a titkos tudás bespájirolása misztikus aurát áraszt. A narrátor gyakran él a termékeny célzás módszerével: egy-egy megjegyzés néha ugyan-

olyan sokatmondó, mint a középkori források sommás, velős megállapításai, melyek néha kontextusukból kiragadva maradtak ránk. Mikor az első fejezetben a katona beront vajúdo feleségéhez, látja, hogy a köldökszínór ott kígyózik a halott asszony lábánál, de sem élő, sem halott gyermeket nem talál. Ez a kígyózó magzatszínű a szövegvezetés metaforája is lehetne: hasonlóképpen szakadnak félbe az egymástól elvágtott epizódok, miközben a folytatás ugyanígy megsejthető.

Az örömteli mesélés mögött filozófiai és kultúrtörténeti problémák rejlenek. A legfontosabb az idő linearitásának megkérdőjelezése. Visszafordítható-e az idő? Lehet-e a folyása körkörös? Akár a jövő felől közeledünk a múlthoz, akár a múlt felől a jövőhöz, ugyanazokba a falakba ütközünk. A *Fordított idő* azonban, ha nem is tünteti el teljesen ezeket a falakat, bizonyos pontokon áttetszővé teszi őket. „Ugyan miért ne lehetne a jövőre is emlékezni, Illighaen?” (52.) – kérdezi Bandemag király, mikor a krónikairó a világtól elzárt szigeten az épp aktuális eseményekről talál ősrégi feljegyzéseket. Hasonló jelenséggel szembesül az ír Gundur király is, aki egy olyan könyvre bukkan, melyben a távoli jövő felől olvasódik a múlt. Mi más lehetne ez a távoli jövő, ha nem a mi korunk? A könyv, melyet Gundur olvas, olyan, mint egy mai történelemkönyv, mely az ő korát elintézi egy tömör megjegyzéssel: „A békétlenkedő ír törzsekkel ellentétben Skóciában...” (152.).

A narráció szempontjából ez a megjegyzés alapozó jellegű, hiszen a narrátor, akit akár a jövőbe látó vagy egyenesen abban élő Illighaennel is azonosíthatunk (hiszen miért is ne épülhetne be saját elbeszélésébe ő maga is szereplőként, s mért ne beszélhetne saját magáról is egyes szám harmadik személyben, mint feljegyzéseiben Julius Caesar?) hasonló félmondatokból, megjegyzésekből, sejtésekből kelekíti ki a múltat. Ezek után azon sem kell csodálkoznunk, hogy az általános összefüggéseket átlátó Illighaen miért nincs minden esetben tisztában a részletekkel.

Az idő problémájával függ össze az eredet kérdése, a kiindulópont, az origó elbizonytalanítása. Egy latin

mondás szerint az anya mindig biztos, az apa személye viszont bizonytalan (*mater semper certa, pater incertus*): Riolda esetében azonban még az anya személye is bizonytalan. A két lábbal a földön álló antik gnóma ebben a középkori misztikus közegeben elhomályosul. A középkor legsötétebbnek tartott századaiban vagyunk (az utószó is utal a 7–10. század kutatásának bizonytalanságaira, illetve Heribert Illig elméletére a kitalált középkorról), ám a háttérmentázatokban mégis ott van az antikvitás elérhetetlen mintaként.

A normann Vilmos herceg a mórak betörésekor Dánföldre menekülő feleségétől és gyerekeitől úgy szeretne búcsúzni, olyan méltósággal, mint a halálba menő trójai Hektór Andromakhétól és kisfiától az Íliászban (a témáról persze nyilván középkori áthangolásban hallott). „De ezeknek a régieknek könnyebb volt!” – sóhajt föl az elérhetetlen antikvitás bővületében Vilmos, és hektóri szóvirágok helyett nyers gyakorlatiassággal ad tanácsot a feleségének: „Csak olyat, aki baszni szeret, olyat válassz! [...] Egy igazi férfi megelégszik *azzal*, és nem tör a fiaim életére.”

Keleten ugyanebben a korszakban a Bizánci Birodalom a Római Birodalom továbbvivőjének álmodja magát, költöik a görög nyelv átalakulása ellenére ragaszkodnak az antik metrikához, holott az már csak írásban hat, kizárólag a szemnek szól, a más kiejtéshez szokott fül már nem tudja érzékelni. Bánki Éva regényében Bizánc ugyanúgy az idő megrekedését példázza, mint Bandemag király szigete, mely Riolda hazatalálása után a Nyugati szél szigete elnevezést kapja. A történetet azonban, mely szerint „egy Bizánc nevű rejtélyes helyen, talán az idő valamilyen balesete folytán megmaradt a római császárok uralma”, a visszajáró halottakban, a valós és irreális világ átjárhatóságában hívő normannok csacska mesének tartják.

A római és középkori világot ütközteti a Tiszta nyelv, tiszta ország című fejezet, melyben a Vilmos udvarában megjelent római költő, Maximus az igazi latin költészetet és a tiszta latinságot állítja szembe a népnyelven született irodalmakkal. A normannok világában a szavaknak mágikus erejük van: „Talán azokból az ötven éve betiltott

szavakból lettek a betegségek, rémálmok, az áskálódások, a sérelmek”, véli Vilmos, aki, mint minden valamire való uralkodó, „a nyelvben próbál megkapaszkodni” (110.).

Mágikus szerepük van a neveknek is. Egy normann hiedelem szerint ha valaki nem árulja el a nevét, azt nem viszik el rabszolgának. Riolda a halott anya után kapja a nevét, s a név továbbvitele a halott nő iránti tartozás törlesztéseként hat. A normannok hajói női neveket viselnek, s a hajók elnevezése kapcsán egy névhierarchia is megfogalmazódik a regényben. Minden hajónak három neve van, egy közönséges név, egy félig titkos név és egy különleges név, amelyet készítői csak Vilmosnak árultak el. Jelképes gesztus, ahogy Vilmos a menekülőkkal együtt a hajók neveit is szélnek eresztí.

A névadás vagy a név nélküliség a kollektívum és az individuum viszonylatában is meghatározó. A kollektívumban elveszik az egyén, ugyanúgy, ahogy a térben elvesznek a nagy kiterjedésű helyek (akár egész országok) is, ha változik a perspektíva: például a magasból nézve vagy a térképen Írország csak egy pont. Az idő rengetege is így nyeli be az egyén számára fontos eseményeket (gondoljunk a történelemkönyvek tömör megjegyzéseire). A Nyugati szél szigete, Riolda királysága azért is különleges, mert nem bolyok vagy rajok élnek benne, hanem egyedek, akiknek külön nevük van, s nemcsak az embereknek, hanem az állatoknak, sőt, még a szörnyszülött szorgoknak is.

Riolda kalandos útjának viszont épp az a fő célja, hogy megtalálja azt a bolyt vagy rajt, amelybe tartozik. Ez a bolyba vagy rajba tömörülés az embernek tulajdonképpen az állatokéval rokon törekvése, Riolda is sáska- vagy hangyatestvérekről álmodozik. A szerzetesi közösségben élő öregek úgy mozognak, mintha egy állat végtagjai lennének, s Riolda azt gondolja, talán nekünk sincs, hiszen miért is kellene a kezeket és a lábakat külön is elnevezni? A bekötött szemű, bekötött kezű menekültek is állatokhoz, farkashoz, madárhoz, gyíkhöz, szitakötőhöz hasonlítottak, mintha Illighaen állatokkal teli képeskönyve kelt volna életre.

A középkori menekültekkel kapcsolatban a kortárs eseményekkel vont párhuzam önkéntelenül is felmerül az olvasóban (annak ellenére, hogy nem

közvetlen utalásról van szó, hiszen a tavaly megjelent regény írását az író még 2013-ban elkezdte). A mai muzulmán áradattal szemben Bánki Éva regényében a mórak elől menekülő európaiak képe ironikusnak hat, különösen a menekültek reményeinek hangoztatása, akik arra várnak, hogy a dánok vagy a norvégok majd kiűssék értük hajókat. Ez a fajta előzékenység a túlélésre berendezkedett középkorra nem jellemző: a korunk európai gondolkodását megalapozó kommunikatív cselekvés eszménye helyett a középkor minden szakralitás és irracionálisérzék mellett praktikusabb és ebből adódóan ridegebb. Az emberéletnek sincs (talán a természetfölötti erők hitéből adódóan) akkora értéke, mint ma: „az edényeket el-mossák, a halottakat eltemetik” (150.).

A színeknek, a mintáknak az emberéletet befolyásoló misztikus jelentésére azonban nem árt odafigyelni. A normann hercegnő megölésével vádolt ír királyfi kivégzése előtt egy kék lazúrkövet csúsztat a herceg markába. A kő színe nem véletlen: a kék a halhatatlanság jele, ahogy korábban Bandemag király szeretője, a tündér hangsúlyozta. Az élet és halál találkozási pontjai ugyan drasztikusak, de a folyamatok nem olyan lezártak és visszafordíthatatlanok, mint ahogy ma képzeljük.

■ **Polgár Anikó** (1975, Vágsellye): költő, műfordító, irodalomtörténész. Dunaszerdahelyen él. Legutóbbi kötetei: *Régész nő körömcipőben* (versek, 2009), *Ráfogások Ovidiusra* (tanulmányok, 2011), *Illatos kenőcsök háza* (műfordítás, Cseh Zoltánnal, 2013).

SAKÁL KATA

A Nagy Torzó

„Kedves Alberto, azért küldöm e kéziratot, hogy a tanácsod kérjem. Egy regényről van szó, de nem olyanról, amilyenek az *igazi* regények. A nyelvezete inkább az értekező prózáé, az újságírásé, a recenzióké, magánleveleké vagy a költeményeké; kevés olyan részlet van, amit elbeszélő prózának nevezhetünk, azok pedig annyira lecsupaszítottak ('de térjünk a tényekre', 'Carlo sétált...' stb., [...] hogy stílusuk sokkal inkább hasonlít a filmnovellára vagy a forgatókönyvére, mint a klasszikus regényére; olyan 'valóságos' narratív részek ezek, melyek a regényt hivatottak megidézni.”¹ A fentebb idézett rész Pier Paolo Pasolini Alberto Moravianak írt leveléből származik, melyben az *Olaj*ról ír.

Pasolini kultikus-ikonikus alak nemcsak az olasz, hanem a teljes európai kultúrában: filmrendező, forgatókönyvíró, költő, író, kritikus, amely szerepeket munkáiban nehéz elkülöníteni egymástól. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a magyar közönség inkább

Pier Paolo Pasolini: *Olaj*
Kalligram, Pozsony, 2015

filmrendezőként tartja számon, azonban a Kalligram Pasolini-sorozatának köszönhetően (eddig megjelent kötetek: *Amado mio*, *Tisztátalan cselekedetek*, *Utcakölykök*, *Egy erőszakos élet*, *Forgatókönyvek – Mamma Róma*, *Máté evangéliuma*, *Médeia – Korom vallása*) a magyar olvasók is közelebb kerülhetnek az íróhoz. Ennek a sorozatnak hatodik köteteként jelent meg 2015-ben az *Olaj* (Puskás István fordításában), amely már-már kultikus utat járt be Olaszországban.

A Nagy Műnek szánt alkotást Pasolini 1972-ben kezdte el írni, hogy összefoglalja egy monumentális írásban mindazt, amit a kultúráról, társadalomról, a világról tud. Azonban ez a nagy vállalkozás erőszakos és máig tisztázatlan 1975-ben bekövetkezett halála miatt befejezetlen maradt.

A művet 1995-ben posztumuszként adták közre töredékes formában. A regény kultuszát az is növeli, hogy sokan úgy vélik, Pasolini rejtélyes halála és a szöveg között valamilyen kapcsolat áll fenn. Többek között ezt használta ki 2010-ben Marcello Dell'Ultri (az olasz felsőház akkori szenátora), amikor a *La Stampa* hasábjain bejelentette, hogy saját szemével látta Pasolini *Olaj* című regényének elvesztett részeit, melyek az 1960-as és '70-es évek politikai és gazdasági ügyeiről rántják le a leplet. Ekkor azt ígérte, hogy hamarosan olvashatóak lesznek, ám a kézirat a mai napig nem került elő, sőt Ultri azóta börtönben ül szervezett bűnözésben való részvétel miatt.² Ugyanakkor a kortárs olasz írók és értelmiségiek többsége egyfajta referenciapontként tekint az *Olaj*ra, igaz, koránt sincsenek egyedül, hiszen különösképpen Róma, de a többi nagyváros utcáin is gyakran találkozhatunk Pasolinit ábrázoló falrajzokkal. Ezekből is látható, hogy az olasz kultúrában és közéletben Pasolini a mai napig elevenen él. Éppen ezért, mint ahogy Puskás István is megjegyzi az utószóban, „sokkal többen nyilvánítanak róla véleményt, mint ahányan valóban megbirkóznak a huszadik századi olasz irodalom egyik legsúlyosabb alkotásával”. Érdekes módon a regény Magyarországra csak húsz évvel később

érkezett meg, szinte visszhang nélkül. Az *Olaj* Pasolini halálának 40. évfordulójára jelent meg, ez is erősíti a költődést a szerzőhöz és a kultuszhoz is. Érdekes módon ugyanebben az évben szintén a Kalligram gondozásában megjelent még egy, a szerzőhöz köthető mű, Emanuele Trevi *Valami írás* című regénye (Lukácsi Margit fordításában). A cím az *Olaj* 37. jegyzetét idézi, és a szerző állítása szerint két főszereplője van: Pasolini Nagy Műve és egy harmincas éveiben járó író.

Az 1970-es években az olasz társadalmi és irodalmi életben jelentős változások érzékelhetőek, ebbe a vonulatba illeszkedik bele Pasolini műve is. Az *Olaj* éles panoráma a világ változására, és egyben új irodalmi formák iránt való érzékenység a modernizmus értékeivel egybeöntve. A műben feltűnőek a posztmodern jegyek, mint például az olvasó zavarba ejtése, az idő végételenítése, vagy az, hogy olyan narráció, poétikai eszközöket alkalmaz, mint az intertextualitás, a műfajok ötvözése, az idézetek. A jegyzetekből felépülő írás struktúrája is a mű ideiglenességére és hiányosságára hívja fel a figyelmet. Azonban a magyar kiadás érdekessége, hogy az olasz kiadáshoz képest jobban körvonalazta a művet (hiszen kihagyták azokat a feljegyzéseket, amik az olasz változatban a szöveg után olvashatóak, illetve a kiadói kommentárokat), azonban teljesebb is, mivel kihasználva a modern technika nyújtotta lehetőségeket létrehoztak egy internetes oldalt www.pasolini.blog.hu címen, amely azt a célt szolgálja, hogy kaspaszkodókat, kiegészítéseket, érdekességeket közöljenek a könyvvel kapcsolatban, a magyar olvasók eligazodását segítve. Itt található például az ENI-ről egy összefoglaló, meg lehet tekinteni Pasolini kéziratát, vagy akár magyarul olvasni a Moraviának írt levelét is.

Az *Olaj* főhőse Carlo, 1932-ben született mérnök, aki az ENI-nek, az olasz Agip cégből kialakított olajtársaságnak dolgozik, politikailag baloldali katolikus. Azonban ez a személyiség a főszereplő skizofréniája következtében megkettőződik, Carlo 2-ként, Karlként, vagyis Carlóból Carlo di Polis és Carlo di Tetis lesz. Karl éppen Carlo ellentéte, annak rossz énje. „Karlban koncentrálódnak Carlo

rossz tulajdonságai, miközben Carlóban koncentrálódnak Karl jó tulajdonságai. Karl a szolga, Carlo az úr. Ám, mint arról majd mesémben szó lesz, Karl, (talán) szabad, Carlo viszont biztosan nem az.” (44.) Ezt a megkettőződést, skizofréniát erősíti a pszichoanalízis állandó jelenléte és szóhasználat a regényben. Sőt, Karl átalakul nővé, és meg is tesz mindent, hogy megélje nőiségét. Ennek a legszebben kidagozott jelenete – amelyet sokan az olasz próza kiemelkedő alkotásának tartanak – az 55. jegyzet, a „Mező a Casilinán”, ami akár valamely Pasolini-filmbe is beleillene. A jelenetben Karl húsz fiút vesz magának, hogy egy hatalmas szakrális orgiában kiszolgáltatva, alávetve és passzívan tapasztalhassa meg női identitását és testét. Ezeket a metamorfózisokon keresztül nem csupán a test változását mutatja be, hanem ezek egyúttal a nemi átalakulás allegóriájává is válnak. Az első metamorfózis a transzszexualitásra, míg a másik a hermafroditizmusra irányítja a figyelmet.³ Sőt, megfigyelhető, hogy a regényben jelenlévő szexualitás sokszor a mártírsággal, áldozati szereppel karöltve jelenik meg.

A regény játékként, viccként is értelmezhető, ami a megkettőződést használja fel egy folyamatban lévő mechanizmus kifejezésére. Minden írói eljárás azt erősíti, hogy a regény a saját modelljeiből újraalkotja, újraépíti önmagát. Ennek köszönhetően végtelen és olvashatatlanul válik az alkotás. Ugyanakkor bármennyire is posztmodernnek tűnik ez a gondosan felépített kártyavár, a művön keresztül az egyik legembertelenebb lázadást tapasztaljuk az akkori társadalommal szemben. Az *Olaj* egyszerre tekinthető politikai, történelmi, szociológiai, antropológiai és pszichoanalitikus műnek, mindazonáltal ezen rétegeken belül a testi (el)változás, a szexualitás és a korszak politikája, ideológiája – mint ahogy Pasolini korábbi munkáiban is – kerülnek középpontba. A politikai rétegen belül a fő mozgatóelem a Hatalom és a Gonosz. Bár Pasolini korán szakított a baloldali pártpolitizálással, mindvégig a marxista elvek alapján gondolkodott. Mint ahogy Puskás István írja az utószóban, hitt a Szép Új Világ gramscianus alapokon való meg-

teremthetőségében. Pasolini meglátása szerint, a „konzumtársadalomban létrejött a hatalomgyakorlás minden korábbinál hatékonyabb és totálisabb módja, amikor is az uralkodó elitnek sikerül valóban a maga érdekei, értékei szerint átformálnia az alávetett csoportokat. Ekként, ahogy ő fogalmaz, sikerül megvalósítani az igazi fasizmust, hiszen a hatalom megszünteti a kulturális sokszínűséget, az identitások változatos szokása helyett egyetlen identitást hoz létre, amelyek pedig még a modernitás legkeményebb kezű diktatúráiban is képesek a túlélésre. Az új rend emblematisztikus találmánya, a hatalomgyakorlás emblematisztikus eszköze a televízió, melynek döntő szerepe van az új értékek, az új életforma propagálásában, elfogadtatásában.”⁴ Ezek a gondolatok erősen visszatükröződnek az *Olaj*-ban, hol csak vázlat formájában, hol a főszereplő fogalmaz meg társadalomkritikát a környezetével szemben.

Legfőképpen az ENI ügyei kerülnek „reflektorfénybe”, azonban az 1960-as és ’70-es évek különböző eseményeire is találunk utalásokat, például Giangiacomo Feltrinelli, az egyik legnagyobb olasz kiadó alapítójának halála. Ahogy a címből is sejthető, a regény egyik téje az ENI nagyvállalat kapcsolatrendszerének és ügyleteinek felfedése lett volna, amely abban az időszakban kihatással volt egész Olaszországra, illetve kapcsolatban állt a szervezett bűnözéssel és különböző érdekcsoportokkal is. Ugyanakkor a regény összetettségének követ-

keztében hiába szól különböző politikai, társadalmi tevékenységekről, nem engedi olyan könnyen lerántani a leplet az igazságról, hanem az olvasónak nyomozóvá kell válnia a mű befogadása közben. Mindezen posztmodern jegyek mellett azonban a szerző írásmódján érzékelhető, hogy retorikája, stílusa, filozófia- és értékrendszere inkább a modernben gyökerezik. Az irodalom szinte minden korszakából mérít: megtaláljuk a szövegben a görög mitológiát, a Bibliát, Dantét, Shakespeare-t, Villont, Flaubert-et, Dosztojevszkijt és a sor még folytatható. Sőt a műfajokban is ilyen változatosságot fedezhetünk fel.

A szerző eredetileg a regényt kritikai kiadás formájában szándékozott megjelentetni, vagyis ha elkészült volna a Nagy Mű, akkor jegyzetekkel és különböző változatokkal kiegészítve olvashattuk volna. A posztumusz kiadásban találhatunk egy-egy teljesen kidolgozott regényfejezetet, parabolát, újságcikket, kritikát, olyan írást, ami inkább forgatókönyvre hasonlít, sőt, a regény helyzetéből kiindulva rengeteg vázlatot is. Ezekből sejthető, hogy hogyan is nézett volna ki a monumentális mű. Éppen ezért is olyan izgalmas az *Olajat* olvasni: sok helyen az olvasó maga rakhatja össze fejben a regényt, mint egy „puzzle”-t, Pasolini által szépen és aprólékosan kidolgozott részekkel. Ki tudja, ha elkészült volna, talán az olasz *Ulysses*t tarthattuk volna a kezünkben. Vagy még így is?

JEGYZETEK

- 1 Pier Paolo Pasolini: *Petrolio*. Oscar Mondadori, Milano, 2012, 579. (ford. Puskás István), a levél elérhetősége magyarul: http://pasolini.blog.hu/2015/10/08/level_alberto_moraviahoz#more7950258
- 2 http://pasolini.blog.hu/2016/01/30/villamfeny_az_eni_felett#more8332156
- 3 Raffaele Donnarumma: *Metamorfosi e nascondimenti*. Pasolini e l'omosessualita' in *Petrolio*. In: *Inquietudini queer. Desiderio, performance, scrittura*, Il Paligrafo, Padova, 2012, 293–321. hivatkozott rész: 294–295.
- 4 Puskás István: Utószó az *Olajhoz*. In: Pier Paolo Pasolini: *Olaj*. Kalligram, Pozsony, 2015. 655.

■ **Szakál Kata** a Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója. Fő kutatási területe az olasz terrorizmus irodalmi reprezentációja.

„Alszik bennem a sóhaj”

A könyv 57. oldalán a sötét (de nem teljesen fekete) háttérből világító fehér tolakszik előre, amely egy kislány ujjatlan, hosszú szoknyás egyberuháját formázza. A ruha felső részét szinte glóriaszerűen öleli körbe egy világosabb barna-szürke színfolt, amelyet természetsszerűleg a kislány hajkoronájaként ismerünk föl. Ebből indul ki és lóg bele a fehér ruhába a két sötétbarna kar, a nyakrész és a fej, amelyet félbevág a felső lapszél, s az arc homogén barnáját csak az ajkak apró vörös foltja töri meg. A ruha alsó részében olvashatjuk sajátos (kép)versként tördelve a (most nem érzékeltethető módon) váltakozó betűméretű szöveget: „Álmos vagyok. / Fonnyadt árnyak / eszik a fal foltjait. / Egy gondolat leng / körbe és körbe. / Apa, emlékszel még rám? / Van időd rám gondolni a felhőkön ülve?” A gyász vizuális költeményeként is látható-olvasható oldal a *Kinőtt szív* című kötet két központi témakörét integrálja: az apa halálát egy kislány szemszögéből, valamint – asszociatív a könyv második meséjéhez, egy másik kislány énelbeszéléséhez kapcsolódva – a vak-ságét is. Szabó Imola Julianna és Maros Krisztina e két, a gyermeki világban hatványozottan kritikusnak tűnő, de a valamiként érintettek számára minden korosztályban egyaránt nagy nehézkedéssel bíró tapasztalat művészi újáteremtését célozta meg e nagyszerű koncept-műben.

Maros Krisztina rendkívül tehetséges illusztrátor, és aligha kockáztatunk nagyot azzal a kijelentéssel, hogy még (messze) nem érte el pályája zenitjét, azt hiszem, egyre izgalmasabb anyagokat várhatunk tőle a jövőben. Ezzel együtt a gyerek-könyvek területén jártasabb olvasónak a név hallatán minden bizonnyal Varró Dániel verses-könyvei jutnak azonnal eszébe, a kis kopasz-kunkori tincses lurkó, akinek a lába eleinte hatos, kijön a foga, végül (?) meglehetősen dacossá válik a kedve. Pedig a művész ennél jóval több kö-

Szabó Imola Julianna:

Kinőtt szív. Felnőttmesekönyv.

Maros Krisztina illusztrációival.

L'Harmattan, Budapest, 2015

tet illusztrálását végezte, köztük a kedvencem, a *Manó Könyvek* között megjelent *Tűcsök a Holdon* című kiadványt vagy a Csimota kiadó Tolerancia sorozatában megjelent *Az Illatok és Hangok Őrzője* című nagyon szép könyvet, melyeknek a szövegét is maga jegyzi. (Utóbbi mű témája – a világból kivesző színek újjáérezkítése – ráadásul a most recenzeált kötettől sem áll túlságosan távol.) A repertoárból kiderül, hogy Maros Krisztina markáns, felismerhető stílussal rendelkezik, de az adott könyvek, valamint a megcélzott korcsoportok függvényében remekül képes dinamizálni eszköztárát, s ezáltal az adott könyvtárgyakat (s a bennük létrejövő világokat) jelentősen egyedíteni.

Szabó Imola Julianna – aki egyébként maga is jó barátságban van a vizuális médiumokkal – újonnan befejeződött (ám hosszú évekre visszanyúló) projektumához grafikusként, borító- és könyvtervezőként csatlakozott Maros Krisztina, s ezáltal erőteljes nyomot hagyott az alkotás milyenségén. A *Kinőtt szív* nem „túlillusztrált” kötet, kifejezetten dominálnak benne az olyan oldalak, amelyek fehér alapon fekete betűket közölnek (de kisebb számban ennek inverze, a fekete alapú fehér írás is megtalálható). Azonban semmiképpen sem valamiféle sematikus, steril írás-oldalakra gondoljunk: a szövegrészek változatos elhelyezése, ezek helyenként (mint már említettem) versszerű, ingadozó betűméretű tördelése, a lapszámozás sajátos tipográfiai megoldása, a fekete-fehér és fehér-fekete párok tükörrjátéka a kép-oldalakkal váltakozva karakteres és kreatív könyv-teret alkotnak. Az izgalmas, külön-külön is elgondolkodta-

tó (és elemezhető) rajzok egyszer-egyszer a szövegekkel elegyített szerkezetben jelennek meg (ahogyan ezt a fölvezető sorokban egy példán keresztül igyekeztem bemutatni).

Nagyon különös világba toppanunk be. Kezdjük azzal, hogy a (L'Harmattan kiadótól egyébként megszokott módon) ízléses kiadású, vékony gerincű, de strapabíró, fényes lapokkal bíró, négyzetes vágatú könyv külső borítója alapvetően sötét tónusokkal dolgozik – nyilvánvalóan a már fentebb említett tematikus vonzás – gyász és vakság – jegyében, az ezek által meghatározott világot érzékeltetve és vetítve előre. A fekete-szürke borítóképen egy kislány lábai lógnak le egy székről, elé élénkpiros színű szirmok hullanak. (Önmagában a borító ezen megoldását a durván kiugró pöttynyi pirosakkal – a figurális elrendezés szép arányai és vonalirányai, valamint a különböző elemek arcszerű konstellációja ellenére – nem tartottam volna különösebben elegánsnak, ám árnyaltabb a megítélése úgy, hogy a kötet belső motívumaival és színrendszerével lép erőteljesen párbeszédbe. S be kell vallanom, hogy abban, hogy az egész könyvből épp a borítót tartom a legkevésbé sikerültnek, nem kis szerepet játszanak az alulra zsúfolt, három különbözőféle betűtípussal szedett, a képet lélegezni nem hagyó szövegek – szerzők, cím, alcím, kiadó –, melyek közül a főcímnek a könyv alapbetűtípusához diszharmonikusan viszonyuló szedését kifejezetten kedvezőtlen választásnak érzem. Azért sem értem teljesen a címhányad illetően létrehozását, mert mindenhol máshol a vizuális kialakítás lényegében tökéletes. Benyomásaim rögzítésekor ugyanakkor szükséges jeleznem, hogy nem vagyok a vizuális művészetek szakértője.) A könyvet kinyitva, ha benézünk a Kiss Ottó remek ajánlóját tartalmazó fül mögé, többáryalattú, a teljes oldalt betöltő piros felületet kapunk; a borító apró szirmainak pirosa válik itt uralkodóvá.

A címdalakat követően viszont az első mese – *Szélkislány firkantásai* – kétoldalas nyitóképe szinte lehengerel minket, a könyvben unikális módon világos dominanciájú színvilágával, óriási tulipánjaival. Bizsergetően izgalmas ellenpontot képez a bal olda-

lon a barnásfehér tulipánok között felbukkanó hatalmas vörös virágtölcsér az átellenes oldal jobb alsó sarkában lévő apró lányalakkal, aki, mintha csak erdőben lenne, ölel át egy szárat és kukucska ki mögüle. A figura ruhájában a piros, hajában a szürkés virágok színe köszön vissza, karjai a háttér és a száraz fehérés tónusaival találkoznak. A kép szinte örvényszerűen szippant be a kötet személyes, gyereknézőpontú versfirkákat és töredékeket sorjáztató csoda-rengetegébe, úgy, hogy csak majd a végén keveredünk ki belőle – mondanom sem kell, távolról sem ugyanúgy, ahogyan belépünk. Már önmagában az varázslatos, ahogyan Maros Krisztina a színeket egymásban tükrözteti: nem dolgozik túlzottan sok árnyalattal, hogy ezek jól fölismerhetők legyenek a különböző kontúrok, formák között, s ezáltal jelöljenek ki kölcsönhatásokat, viszonyokat (poétikai műszót segítségül hívva, bár tisztában vagyok ennek paradox és szakszerűtlen voltával: afféle szín-paronomáziákat hozva létre). A következő oldalon olvasható első meseszövegrészekben egyes szám első személyben szólal meg valaki, akit a látott kislánnyal azonosíthatunk. Az egyelőre nehezen megfogható, faltól falig írt mondatok sajátja az erőteljes érzékiség: „Citromszagú angyalok tekergetik ceruzájuk és a ruha lassan megfeszül. Ahogy nővök, mintha változna a testem. Változom. De mi lesz azzal, amit elhagyok? Azt megkapja valaki?” (9.) A betűk színeket, formákat is leírnak, azon túl, hogy az én saját magára mint változóra reflektál (úgy, hogy a testi változásból vezet le az én változását). Még ugyanezen az oldalon, lejjebb, egy variált kis és nagy betűtípussal egymás alá tördelt szövegrészt is olvashatunk: „Firkantgatok. / Szép a papíron / a betű lába / karja és haja. / Jó kívül / ami belül / már nem bírja.” A versszerűség hatását a ritmus és az asszonáncok is megtámogatják, s fontos az a mellérendelés, amely az írásképp vizuális hatása (éppen a nagyobb szedett sorokban) és a lélekállapot tértmetaforákkal történő kifejezése között létesül. (S izgalmas adalék, ahogyan a záró sorok József Attila *Eszméletére* is rájátszanak a költőelőd versén átvonuló kint-

bent/kívül-belük motívumhoz való kapcsolódáson keresztül; elsősorban az „Im itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat” sorpárral történő párbeszédre lépésre gondolhatunk.)

Nincs mód arra, hogy e helyütt szorosán végigkövessük a könyv textuális-vizuális útját, pedig van mit mondani az érzékeny, hol a prózai, hol a lírai megszólalásmódhoz közelítő szövegdarabokról, az ezeket kísérő, illetve közéjük ékelődő, (finoman, de jól észlelhetően) szimbolikus töltetű illusztrációkról, a kettő szüntelen kölcsönviszonyáról. A reflektívabb prózai részek azok, amelyek többé-kevésbé elnarrálják (a kislány hangján, szemszögéből) azt, hogy elhunyt az édesapja, és hogyan dolgozza föl ezt a helyzetet, a líraibb jellegű futamok pedig zaklatottabb, gyorsabb tempóban haladnak, rövidebb és költőibb sorokban, sűrítettebb képekben. De a kétféle típus között igazán lényeg-

gi retorikai különbség nincsen (inkább csak hangsúlyeltolódás), leginkább a sortördelés és a kiugratott tipográfia az, ami elkülöníti őket, és áthangolja a befogadást. Mindkétféle szöveg több ízben él a (sorjázó) kérdésekkel (pl. „Sziromágyon alszanak az angyalok? / Vagy nem alszanak sosem? / Milyen az illatuk / ha van nekik, milyen?” 13.; „A festő az, aki tud szagot festeni?” 44.), bár ahogy haladunk előre, úgy tűnik el ez a modalitás, s adja át végképp terét a kijelentő módusznak. A 14–15. oldalpár balfelén (két piros lánytopánka előtt) egy gesztenyelevélből és termésből formázott arc látható. Az eres levelek átlógnak a másik, fehér hátterű

oldalra, s a mellettük olvasható próza-szöveg mondja először ki egyértelműen, miről is van szó: „Apa tegnap meghalt.” A szövegrész ezek után (bár kisé talán esetlenül) a gyermeknyelv és -logika útjain bolyong, majd az alábbi, egyszerűségükben gyönyörű passzussal rímel az imént ecsetelt illusztrációra: „Pedig apának olyan szép barna szeme volt, mint a csillogó gesztenyének. Tele van ilyen gesztenyékkel a játszótér. A fáról leesnek és fekszenek a földön. Sok-sok csillogó gesztenyeszem. De egyik sem apáé.” Ezzel megindul az a kontempláló, az élet és halál dolgain gyermeki bölcsességgel elmerengő, kérdéseket megfogalmazó, a hiánynak és veszteségnek újra és újra nekifeszülő szólam, amely radikalizálja a svéd gyermekverstípus retorikáját és poétikáját.

Párhuzamok vonása (például a fákkal, vagy: „A felhők is sírnak / csak nekik ott van apa / hogy megvigasztalja őket.” 47.) és hasonlítás („Apa halála / olyan volt, mint a reszelt alma.” 18.), már-már szarkasztikus bölcselkedés („Ha így kezdődik ez az élet nevű valami, akkor nem csoda, hogy utána is sokszor a fejük tetejére állnak a dolgok.” 17.), költőien sűrített kijelentések („Apa elaludt. / Éjszaka lett / a szeme helyén.” 21.), emlékfelidézések (vagy a feledés regisztrálása), jelképvé érő motívumok (például a szél) azok a főbb eszközök, amelyek a tapasztalatok feldolgozását és – ha pszichológiailag közelítjük meg – a gyázmunkát végigkísérik. Mindeközben mindennapi jelenségek (a hajléktalanságtól a bepisülésig), megfigyelések, élmények sajátos és meglepő nézőpontú, olykor szellemes, máskor poétikus rögzítései követik egymást, melyek közül a mával kapcsolatos reflexiók a legérzékenyebbek. („Egy ideje a mama mindent múlt időben mond. Csupa két té az életünk. Míg más az autójával, mi az idővel tatunk.” 32.; „Mama néha ideges. Menekülnek a bogarak a szemében. Olyankor csak beszél, és beszél, na meg beszél. De azt hiszem, nem hozzám. Apához, akire emlékeztem.” 65.) Szélkislány történetének vége nagyon szép momentumokkal telített (az anyuka haját szellő képében cirógató apa; a gyermek ragaszkodása a még az apuka tüdejéből származó levegővel teli gumikacsához stb.), s az

utolsó bejegyzés már áttételesen az elengedése: egy léggömbbel fölengedi „Mandulát” (egyszerre kabala és képzeletbeli barát) az égbe, „hogyan ne legyen egyedül” (78.).

A második rész, a *Zsilike kabátja* egy látását elvesztő kislány meséje. Nem tudjuk, hogy hívták korábban, de Zsilike az, akivé vált: vakká. „Egy másik kislány, ugyanabban a pizsamában.” (83.) Szépségében is megrázó a látható világtól való megfosztást leíró folyamat, amelynek elbeszélésébe időről időre a címszereplőre vonatkozó (s ekképp az identitással kapcsolatba hozható) mantraszerű rövid kijelentések vagy kérdések (írásképileg egymás mellé-mögé szerkesztett) montázsá ékelődik. (Pl. „Zsilike alagút. Zsilike repceszál. Zsilike kicsike légy. Zsilike repül és rajzol. Zsilike szemében csillagpornyi réz. [...] Nagymamának a szeme fénye. Én.” 85.) Ezek azok a költői betétek, amelyekben egy pont után egyre gyakrabban tűnnek fel a madarak (ahogyan az előző elbeszélésben a „szél” vált összetett módon az önteremtés részévé, úgy vannak itt hasonló szerepben a „varjak”). A narratívában végigkövethetjük, ahogy a látás dominanciáját fokozatosan más érzékszervek (tapintás, szaglás, hallás) használatba vétele veszi át, jöllehet, a kislány megtanulja ráérzés által „látni” a környezetét, így be tud számolni a családtagok cselekvéseiről. („Tanulom, hogyan lehet börrrel látni.” 100.; „Szag-térkép.” 104.) A beszédmód érzelemmel dús, de alapvetően regisztráló, majd egy idő után tüskés és ironikus, önsajnálattól mentes lesz. („Utálom a sajnálatot. Olyan, mint a takony. Nyúlós-ragadós.” 90.) A 92. oldali, piros színárnyalatoktól uralt illusztráció – a szöveggel párhuzamosan – megjeleníti azt, ahogyan a fénytől megfosztva az agy virágba borul. A „nézés”-t az „elképzelés” váltja föl, s a szöveg ezen részének különös erejét és szubverzív jellegét a vakságélménytől megbolygott gyermeki tudat nyelviesítése adja („Mit lát a vaj? Mit a pulóver?” 93.), valamint az a lassú folyamatábrázolás, ahogyan a látáshiány majdhogynem megszokott közeggé válik, s ezzel a természetességgel itatódik át egyre jobban az elbeszélés (ami ránk annál különlegesebben hat). A *Zsilike kabát-*

ja részben szintén a veszteség története, de a hangsúly sokkal inkább a megváltozott, idegen „új” világ és az „én” megértésén és narratív előállításán van – s ezzel együtt a megváltozott érzékelésben a környezet más fontos szereplői (a családtagok, barátok, s – egy kis szerelmi szál részeként – Bence) is szinte újrateremtődnek, de úgy, hogy a folytonosság a korábbi tapasztalatokkal, emlékekkel nincs eltörölve. Sajátos módon a „mese” zárata a világ idegenségének illanásával s a dolgok újra kézhezállásával jár együtt (s így tulajdonképpen újra felidézi a veszteséget is). „Én terítettem meg az asztalt egyedül. Kezdek hétköznapi lenni.” Majd: „És nem jött több madár. Csak én tartam ki a karom.” (131.) Ha Kiss Ottó a fülszövegben találóan „az ismeretlen letapogatása”-ként nevezi meg a folyamatot, akkor azt mondhatjuk, hogy az egyre inkább ismerőssé (otthonossá?) válással az elbeszélés mögötti hajtóerő is kialszik.

A könyv csatlakozik ahhoz az üdvözlendő újabb tendenciához, amelynek szellemében a kiadványok a kevésbé kibeszélt (s már-már tabunak számító) témákat a gyermeki világ kontextusában mutatják be – adott esetben abból a célból is, hogy (erre való igény esetén, s ha a szülő úgy ítéli meg), segítségképpen is szolgáljon valamely probléma feldolgozásához, megbeszéléséhez, megértéshez. (Fontos tudni, hogy a kiadványhoz Braille-írással melléklet készült a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének támogatásával.) Azzal együtt, hogy – közelmúltbéli más példákat említve, Szabó T. Anna *Senki madara* vagy Sun Mi Hwang *Rügy – A tyúk, aki a repülésről álmodott* című műveihez hasonlóan – Szabó Imola Julianna munkája sem célzottan gyerekkönyv, s jobbára nem is akként márkázzák.

A *Kinőtt szív* kísérletező jellegű, több szempontból is kissé köztes pozícióban lévő könyv, s az olvasóközönség megtalálása szempontjából talán ez jelenti a legnagyobb veszélyt. Pedig izgalmas és fontos munkáról van szó, s bár egy-egy részletet elképzelhetően érdemes lett volna kigyomlálni (néhány oldallal rövidebben még masszívabb, koncentráltabb lenne az anyag), alapvetően megbízhatóan teljesít a szö-

veg, alig van benne üresjárat vagy lap-szus, és képes egyre újabb apró meglepetésekkel szolgálni az olvasóknak. Abban ugyan nem vagyok biztos, hogy a „mese” műfajmegjelölés igazán találó volna, ám ennyi művészi szabadság engedtessek meg a szerzőnek. Ráadásul tökéletesen érthető, hogy mi

a „felnőttmesekönyv” alcím funkciója: a határ elasztikusságának jelzése, s annak rögzítése, hogy ha vannak is elkülönülő tapasztalati világok, azok e könyv befogadása során találkozhatnak, egymásra vetülhetnek – időszakosan átváltozhatnak. Hogy ez a tiszta érzésű, remek szellemiségű, humort

sem nélkülöző, gazdag könyv megszületett, a világ hétköznapi, apró kis csodáinak egyike.

■ **Lapis József** 1981-ben született Sárospatakon, jelenleg Debrecenben él. Kritikus, irodalomtörténész, az *Alföld* és a *Prae* szerkesztője.

STEINMACHER KORNÉLIA

A vigasztalhatatlanság dalai

Bödecs László első verseskötetében egymásnak feszül két ellentétes akarat: a hagyományra, gyökerekre való rátalálás, a valahova tartozás és a hagyományok általi nyomasztó kötöttségek és meghatározottság alóli felszabadulás, a függetlenedés vágya. E kibékíthetetlen kettősség és az ezt átható örökös kudarc és kiábrándultság érzete adja a kötet erős atmoszféráját, melybe a szerző azért belecsempész némi fekete humort, játékoságot is. A kötet versei különböző, az identitást meghatározó hagyományokat próbálnak értelmezni, törekszenek felmérni azok szerepét, hatását az egyén vonatkozásában, és igyekszenek „helyre tenni azokat”, eközben minduntalan szembesülve a tér, az idő és a kommunikáció adta lehetőségek korlátaival:

„nem sikerült máig sem
se tömegnek se magánynak
folyóba lőtt tényekről
beszélni az apánknak.”
máig sem, részlet = Kilakoltatás, 7.

„Üres ma minden megint.
A jelen a jövőbe tekint.
A jövő a múltra legyint.
A múlt a jövőnek beint.”
Három perspektíva = Nem lesz tavasz, 41.

Az utóbbi négysoros akár a kötet motója is lehetne, a múlthoz, a jelenhez

Bödecs László: *Semmi zsoltár*
FiSz-könyvek, Budapest, 2015

és a jövőhöz való viszonyból a mű egészére vonatkozólag igaz, hogy a lírai én úgy érzi, nem tud ettől a nézőponttól szabadulni, a létezés ilyen irányú meghatározottságától elvonatkoztatni.

A lehetséges társadalmi státuszok, a közösségi és a személyes kapcsolatok tekintetében az azok megszerzésére és beteljesülésére való törekvés, valamint az azoktól való félelem, a tartózkodó és elhárító gesztusok közötti vergődés meghatározó érzete az otthontalanság, ami különböző formákban ölt testet a versekben. A lepusztult, romos házak, „előregedő környékek” terében Odüsszeuszként bolyongó lírai én képtől kezdve (Lapszélütés, II. Szelek = Nem lesz tavasz, 49–52.) a családi körben való idegenség és elvagyódás érzetén át (Ereklyék = Kilakoltatás, 18–19.) a hontalanság, hazátlanság versebe oltott gondolatáig.

„Kéne egy otthon,
de valahol távol,
és akit magammal viszek,
de inkább jön magától.

Ebben már nem hiszek.
elég volt a talánból,
hagyok hátra cetliket,
elbúcsúzom anyámtól.”

Kiút = Kilakoltatás, 27.

Az otthontalanság víziója mellett a kötet címében is jelen lévő deszakralizációs folyamatok hatják át a mű egészét. A kereszténységnek mint hitvallásnak és mint kultúrtörténetnek az elemei a hétköznapi események (Munkások Jézusa = Kilakoltatás, 10.), a személyes tragédiák (Nem lesz tavasz = Nem lesz tavasz, 53.), a kétségek és a vágyak (Et resurrexit = Kilakoltatás, 21–22.) kifejezőjévé válnak. Sajátos áhítat jellemzi a kötetben felsorakozó szerelmeket is.

„Én nem hiszek a csodákban.
Végignézttem, ahogy előttem
leszállnak az agyagba álmaim,
egy angyal ölt testet benned,
égő csipkebokorként szikrázott
a hajad
a párás lámpafényben.”

Eljövétel = Kilakoltatás, 14.

Az áhítat a kudarc keretei közt, a már letűnt szerelem visszfényében, az emlékezésben ölt csak „testet”, és veszteséggént aposztrofálódik.

E versuniverzumban metaforaként, szimbólumként, allegóriaként vagy ha-

sonlatként lesznek az illúzió, a kudarc, a tragédia által egy pusztuló, reményvesztett világ megjelenítőivé a szentség kifejezői. A szentség terén itt visszajára fordulnak a dolgok, mindenféle tagadás vagy blaszfémia, durvaság nélkül, egész egyszerűen csak annak a ki nem mondott teológiai tételnek a leképézése kapcsán, hogy Isten a saját képére teremtette a világot: az ebből meginduló, szabadjára eresztett asszociatív hajlam és értelmezési kísérletek aztán elvégzik a dolgukat, aminek tetőpontját a kötet címadó verse előtti, a Píetára rájátszó szöveg adja:

„Mit mondhatnék most,
amikor ránk borult
az ég elnéző némasága.

Hallgatásba kéne temesselek,
mint szerető anya gyermekét,
miután leszédtek a keresztről,
hogy megtörténjék a holtnak azonosítása.

Vér a véremből,
most, hogy már csak test vagy,
semmit nem kell cipelned,
látod, elmúlt minden, ami fájt,
és senki se hámozza ki már,
hiába, hogy boncasztalra tesznek.

Apád megvert,
de nem az, amelyikre gondolsz,
ő csak csípős hajnalként figyelt,
a másiktól, amelyiktől
a homlokod örökölted,
nem tudtalak megvédeni,
ez bántott úgy, drága szentem

sajnálom, hogy kurva voltam,
bevallom, hogy hazudtam,
hogy otthonról a pusztába,
tudom, ezzel űztelek,
kerestél és hittél
máshol apát magadnak,

kéül az égben néma kis száz,
bocsáss meg,
nem voltunk mi,
csak emberek.”

*Elhallgatott = Megbocsáthatatlan
dolgok, 85–86.*

A kötet a feltámadás nélküli „Nagy Péntekkel” ér véget, pontosabban ezek

a könyörgéssé váló verssorok a *Semmi zsoltár* című vers által egy omladozó, üres templom csendjében némulnak el. A halál feldolgozhatatlannak és feloldhatatlannak mutatkozik, és a megbocsátás reménye is függőben, visszhang nélkül marad. A magányosság és a magárahagyatottság érzete kiteljesedik. Ami a keresztény hagyományt illeti, egyedül ebben a nagypénteki helyzetben tükröződik vissza a „teremtett világ” és a lírai én életérzése. A feltámadás nélkül azonban megcáfolódik, hogy ez a világ az Isten képére teremtett világ lenne, még ha kimondatlanul is: míg a keresztény hagyományban ez a kudarc látszólagos, addig a versben a gyermekét sirató anya kudarca végleges és valóságos.

Az irodalmi hagyományok keresése terén sincs jelen a belesimulás, a megnyugvás érzete, ráadásul a hagyományok labirintusában bolyongó lírai én által érzékelt, negatív irányba változó nyelvi folyamatok is ráterhelődnek az útkeresésre. A fekete humor elsősorban a nyelvi romlás, idegen behatás (Ekezet = Nem lesz tavasz, 43.) kapcsán jelenik meg, amely ötvöződik a klasszikus hagyományok újragondolásával, vagyis inkább annak karinthys paródiájával válik a nyelvi állapotok tükröképévé.

„Milyen vót a szőke segge, nem tudom má,
de olyan lehetett, mint a többi nők,
és ha este rám jön a ~~baszhatnak~~
magány,

ő jut még eszembe a többiek előtt.”

Milyen vót, részlet = Megbocsáthatatlan dolgok, 72.

Figyelemreméltó a kibontakozó, teremtett versnyelv ereje, az egyedi látásmódban, hangba beágyazott intertextuális elemekkel való bánásmódban rejlő érzékenység, ízlés, arányérzés. Ahhoz, hogy ennyire sokféle, különböző, egyben gyakran elcsépeletnek tekinthető elem szimbiózisba kerüljön egy új hanggal, kell, hogy a költőnek valahol „légtornász-természete” legyen. A cirkuszi világot megjelenítő versben (A cirkusz bezár = Nem lesz tavasz, 31–33.) az akrobata bizonytalan egyensúlyozása emlékeztet az élet-

ben bizonytalanul egyensúlyozó lírai én életérzetéhez, ezzel szemben a szerző nagyon is magabiztosan lavírozik a versteremtés rengetegében. A bal esetet szenvedő, talán a megsemmisülést választó légtornász vagy az öngyilkos mentor alakjával kapcsolatban (Baráti kör = Megbocsáthatatlan dolgok, 68–69.) a „mi történhetett?” és a „mi lett volna, ha?” kényszerű gondolatsora teljeseedik ki egy-egy verssé. A ki nem mondott halál körüli kétségek a cirkuszban tett apró megfigyelések, a látható és érthető pontos leírásaiban vannak beoltva, amelyek azonban részlet mivoltukban szintén a teljes megértés és megismerés problematikusságát jelzik.

Az ismeretlen artistához és az ismerős művészhez való viszonyban is felfedezhetjük a kritika felütésében jelzett kettőséget. Az ő alakjukban sűrűsödik össze a művészetet és a magánszférát is átható ellentét: e példaképek, ideálok kapcsán a lázadás a soha fel nem adásban van, annak ellenére is, ha állandósul és véglegesnek tűnik a vigasztalhatatlanság érzete. De bármennyire is a kudarc fogalmazódik meg a végső, összegző, a kötetet átfogó címadó versben is, maga a szerzői vállalkozás, a kivitelezés nagyon is ígéretesnek és sikeresnek mondható. A nyelvi bravúron túl a verseknek egy másféle ereje is van: a belőlük áradó érzékeny szomorúságban, leplezetlen és kíméletlen őszinteségben a befogadó fájdalma is magára találhat – a vigasztalhatatlanság dalai így valóban a vigasztalás szövegei.

■ **Steinmacher Kornélia** (1987): az ELTE-BTK Késő romantikus és kora modern magyar irodalom doktori program végzős hallgatója. Kutatási területek: néprajz, társadalom és irodalomtörténet határterületei, népi hiedelmek, népmeseekutatás, koraújkori kultúrtörténet. Kortárs irodalommal foglalkozó kritikái jelentek meg a *Literán*, az *Irodalmi Szemlében*, a *Korunkban* és az *Apokrifben*.

gép terem benn

1.

A kötet első versének címe *A gépteremben*, egyféle történet, amelyet valaki nyolc számozott szakaszban, egyes szám első személyben mond el. Így kezd: „Kockaköves utakon mentem előre”, a föld színe alá. A környezet fantasztikus: „Szürke, hosszú fülű manók bányásszák / az áramot a régi vezetékekből”. Erős félelmek fogják el, kényszeresen sorolja őket; az utolsó félelem: „ha mozog a szád és más beszél belőled”. Kialszik a fény, a hegy gyomrában sötét van, saját keze fel-emelkedik, „mintha a tenyerem nézné az arcom, / s hogy jobban lásson, világít a szeme. / Így álltam ott, míg éreztem, mostantól emelkedni fog az út.”

A második részben bemegy egy gépterembe, ahol kék fényben furcsa, egyáltalán nem gépszerűnek tűnő gépek, „súlyos tömbök”, alszanak, és mint ha kék anyag szívárogná belőlük. Az egyik tövében elvackolódik: „leterítem vidrabőr kabátom, / mélyen alszom én is velük együtt.” A következő négy rész mindegyike az „Álmomban” szóval kezdődik, tehát az álmát meséli el. A gépterem és mindaz, ami benne történik, rejtélyes. Az ötödik részben belép az egyik gép megnyíló kék testébe, „eltűnt minden kiterjedés, / belső fény ragyogott be mindent”, nem érzel semmit, de aztán mégis: „Felismertem a kék anyag lakóit, / érzékeltem sötét körvonalaikat. / Hívtak, költöztem be hozzájuk. / Nem met mondtam végül, de hangjukat rögzítettem, / valami kezdetleges, régi készülékkel.” A hatodik részben lakásban találja magát, az egyik szobában lány ül félig telt pohárral, „Halott a lány vagy alszik.” A hetedik rész egésze egyetlen párbeszéd, nem tudni, kivel, arról, hogy hogyan lehet felébreszteni azt, aki alszik. Ez mintha a lányra vonatkozna, ugyanakkor az utolsó válasz mintha a kérdezőre: „Suttogj a saját füledbe, / vagy várj, amíg megtalál

Balázs Imre József:

Jung a gépteremben

Sétatér Kulturális Egyesület,

Kolozsvár, 2014

a suttogás”. A nyolcadik és utolsó rész meglepően kezdődik:

Fogason lógok, oda akasztottak.

Érzem a gépterem-padló érintését,
a föld alatti páraktól még súlyos va-
gyok és állott szagú.

Az ágy sarka látszik csupán innen,
estig, tudom, nincsen dolgom,
fürdök a természetes homályban
és fényben.

Ez lehet végig álom, de inkább álmomból ébredés. A gépterem-padló érintését érezheti a fogason lógva, bár ez valószínűtlen, viszont, ha „a föld alatti páraktól még súlyos vagyok s állott szagú”, már biztosan nincs a gépteremben. Lóghat persze a lakásban, vagyis még álmában, az ágy sarka lehet a szobában is, ahol a lány ül. Lehet azonban már saját szobája is: az „estig, tudom, nincsen semmi dolgom” nem úgy hangzik, mintha álmában mondaná. Az utolsó sor ezt megerősíti. A „természetes fény” ébrenlétre utal, hiszen álmában sötétet, „kék fényt” és „belső fényt” látott. Az utolsó sor nagyszerűen érezteti, hogy valamit csinál, aminek nincs tárgya, és ezúttal jól esik. Furcsa, bizarr, fenyegető események után a vers eleven nyugalommal végződik. És, a kötetcímmel ellentétben, nincsen benne Jung.

A második vers címe: *Számozottak*, alcíme: *Asszociációk C. G. Jung nyomán*, és tíz számozott részből áll. Kiderül, miért került Jung neve a kötet címébe, az viszont kérdés, miért nem a kötetnyitót *A gépteremben* című versbe is. Egyik lehetőség, hogy a kötet cím az egész kötetre vonatkozik, az asszociációk viszont csak a második versre. És

valóban, a versek többsége nem tűnik asszociációnak, még a 15 számozott részből álló „Álomablakok” című harmadik vers sem, ha különbség van álmok és asszociációk között. A kötet címe talán azt jelzi, hogy az egész kötetet Jung szelleme járja át, és ebben az esetben maga a kötet is gépház, Jung is egy gépterem produktuma. Vagy mégsem?

Olvasható a kötet anélkül, hogy az ember eltöprengene erről, viszont érdekes, hogy Jung neve belekerült.

2.

Érdekes az is, hogy aki elvackolódik az egyik gép tövében, vidrabőr kabátján alszik el. A kötet záróverse ugyanis: *Az eltűnt vidra*, és a kötetben több vidra-vers található. BIJ – hadd rövidítsem így – egy egész kötet verset írt már a vidráról, a *Vidrakönyvet*, és a rákövetkező *Fogak nyoma* kötet első ciklusa is vidra-versekből áll, egyiküké a kötet címe is. Megkockáztatok hát egy értelmezést erről a BIJ-féle vidráról a gépterem, Jung és persze a szerző vonatkozásában, ugyanis a vidra szóba került egyszer Jungnál, és egy nemrégiben megjelent tanulmány szerint ez a Jung értelmezte vidra hatott Ted Hughes-ra, vidra-versére, amit BIJ lefordított, beletett a *Vidrakönyv*be, és rendkívüli ötlettel és elgondolással, persze ráérzéssel is, egy tizen négy versből álló ciklust írt hozzá, Hughes verséből vett kifejezések apropójára.

Hughesnál az állat-vers olyasmiről, mint Rilkenél (pl. *A párduc*), de naturalizálódik. Rilke párduca állatkereti ketrecben jár fel-alá: ketrecben-párduc, Hughes viszont az állat természetes jellegét természetes környezetekben sugallja, értelmezi, és mitizálja is. Érdemesnek tartom a hivatkozást Ted Hughes vidrájára, ha már BIJ is megtette. Az összehasonlításból tűnik ki, milyen BIJ vidrája. Engem ez érdekel, hogy ugyanis hogyan kerül a vidrabőrkabát, amin olyan érdekesekeket lehet álmodni, a gépterembe, és vidraként Jung társaságában a verskötetbe.

Hughes vidrája kétféleképpen (a fordítás-törmelék tőlem származik: szöveg-hűnek szántam, nem vers-hűnek): „se hal, se állat a vidra”, „se vízből van, se földből”, „olvadással lép vissza a vízbe”, „tengerből tengerbe kel át, három éjszaka alatt, mint egy rejtőzkö-

dó király. Kiáltozva a csillagfényes föld öreg alakjához, elszüllyedt tanyák fölött, ahol denevérek köröznék, válasz nélkül.” A denevérek, ugye, szintén kétlénnyűek: emlősök és madarak (repülnek), ezzel megerősítik a vidra kétlénnyűségét, aminek miéértjére nincsen válasz, és amiből nem képes visszatérni egy ősz-eredeti egylénnyűséghez: „Keres valami világot, elveszett, amikor először ugrott a vízbe”.

BIJ vidrája szintén kétlénnyű, egyaránt él vízben és szárazon, viszont annyira egységes, egylénnyű, hogy kétfélesége már a természete, jól megvan vele, nem keres ősi egységet: ő kétlénnyűségével egylénnyű. Egyik lényé átmegegy a másikba, és viszont. Ez a vidra játékosan merkurialis, higanyyszerű – erre a *Jung a gépteremben* egyik verse céloz –; a higanynak nincs saját alakja, mindegyik alakban saját maga marad. Természeti lény, természetéből fakadóan illeszkedik ahhoz a környezet-höz, amelyekben találja magát, és jól érzi magát. „És mindig visszatérő kérdés, / hogy vízben vagy szárazon. ... / szóval menedék a víz / és vad kaland a száraz / (vagy tán fordítva) – / mindkettő kell tehát” (*A tévévidra*, a *Fogak nyoma* kötetből).

Jung egy mese-interpretációjában említi a vidrát.¹ Aki víz fölé néz, mondja, saját tükörképét látja, aki viszont mélyebbre néz, halakat vesz észre a mélyben. A víz a tudattalan eleven vize, és aki belenéz, annak nem szabad elfelejtenie a földet, ahova horgonyozódik; tudatosan kell tennie, amit tesz. Ilyen ember réges-régi jelképe a halász, aki kifogja a mély kincseit. Az viszont, aki ösztönös marad, megreked és vidra lesz.²

BIJ vidrája minden bizonnyal nem megrekedt ember, nem szárazföldhöz horgonyozódva halászik ösztönösen, bár ösztönösen halászik, az a természete. Az embertől, az emberi lénytől természete szerint különbözik, és, úgy gondolom, (a költő) BIJ számára a vidra-természet természetessége vonzó, problémátlanul illeszkedik saját környezetéhez. Például nem ír verseket. BIJ verseiben az ember is természeti lény, és nem kevésbé „kétlénnyű”, csak máshogyan. Kétlénnyű egylénnyűsége azzal adódik, hogy nyelvisege van és szerszámokat, gépeket készít.

A két lábon járás szükséges a nyelvisege-hez, a kéz pedig a szerszám a gép készítéséhez, hiszen az a fajta lény, ami az emberi, azóta létezik, amióta beszél – ezen nyelvi és nyelvű beszédet értek, nem kommunikálást – és szerszámot készít; ami feltételezi az eleven fiziológiai testet, bár eleven fiziológiai teste a majomnak és a vidrának is van. Kétlénnyűségéhez meghatározóan hozzátartozik a nyelv, hiszen csak ébren és nyelvvel gondolkozva tudja, hogy álmodott, az „álom” szó maga is szó. És azok az archaikus népek, amelyek álmaikat valósnak hiszik és tudják, ébren szintén beszéddel hivatkoznak rájuk, megtörténtnek *mondják*. Mégis egylénnyű élőlény, akkor is, ha Fausttal úgy érzi, hogy „két lélek lakik ebben a kebelben”.

Félrevezető, hogy a tudat nemcsak a tudattalan, hanem az ájulata, az eszméletvesztés ellentéte is, vagyis figyelmen kívül maradhat, hogy nem a tudat, hanem a tudatos a tudattalan ellentéte („a tudatos” olyan grammatikai forma, főnévként használt melléknév, mint „a tudattalan”).³ A vidra is tudatánál van, amikor a környezetében teszi, amit tesz. Tudja, mit tesz, amikor halat fog, és ha úgy gondoljuk, hogy nem *tudja*, azért gondoljuk, mert nem tudja, azaz nem képes megnevezni, beszéddel kifejezni, megmondani (magának és másnak).

Az embernek egyaránt természetes a teste, és a vele adott „természetes nyelve”, vagyis ember-elméje és ember-pszichéje illik ember-testéhez. Akkor is, ha pusztán képeket – szürreális filmeket – álmodik, az álomra ébren szavakkal, beszéddel emlékezik. A vidra viszont: „Titkokat cipel magával könnyedén, / amelyeket ha kérdezik se fejt meg; / ott születnek benne mindahányan készen, / ott találja őket teste belsejében.” (*A tévévidra*) Az ember, ahogyan ez a vers is példázza, amikor teste belsejében, akkor elméjében és pszichéjében, és ezért, mintegy mindezekből-mindezekbe kivetítve, magán kívül is van, amikor magán belül.

Az ember kétféleképpen érzékel, álomban és ébren, bentről és kintről. Az álomban érzékelt és megélt eseményből csak ébredéskor, már ébren emlékezve a megtörténtekre lesz álom, nyelvileg is gondolva bizonyos nem-

nyelvekre: „álmodtam”, „azt álmodtam, hogy”, de ez nemcsak az álomra jellemző, hanem minden megéltre.⁴ Az emberi lény ezért kétlénnyű, az egyik a nem-nyelvi, és ez olyasmi, mint a vidráé ébren, a másik, a nyelviseggel élő, ugyanegy lényé, hiszen a nyelvvel élőknek szüksége van arra is, hogy nem-nyelvileg, fiziológiailag éljen, érezzen és emlékezzen adott környezetekben. A nem-nyelviseggel élő vidra is képes emlékezni és szándékolni: ha nem is magát irányítani, mindenképpen irányulni. Ha álmodik is, feltételezem, nem tud gondolni rá és gondolkodni róla később. Az ember kétlénnyűségét szokás kint és bent élésre, illetve megélésre egyszerűsíteni, ez rendben is van, csak gondolni kell az említett bonyodalmaakra. A *Marseille-napló* című versben olvasható: „S mindegy is, hogy mi történt s hogy kint vagy benn zajlott le minden, hirtelen rátalálsz városodra / – előbb egy íz, aztán egy kéziratot levélköteg szüli / meg [...] S mindegy is, hogy kint nem történt semmi, bent végre ráismersz arra, ahova készülőd-tél.” Mondjuk ugyan, hogy az étel jóízű, az íz azonban a szájban történik, az érzésben, nem az ételben.

A nyelviseghez kapcsolódik a gép, amennyiben mindkettő művi, de hát a művi is természetes, ha másról, mint természetről, nincs szó. A gép meglepően gyakran fordul elő BIJ verseiben, és nemcsak a *Jung a gépteremben* című kötetben. Olykor meglepően bukkan fel, mint „A tudatgép megtisztítása” című versben. „Bár látszólag nem használja semmire, / szüksége van a semmire / [...] „lecsatlakozik a tudatáramról, / kikapcsolja a tudatgépet / bekapcsolja a semmit, / megtisztogatja a tudatcsatlakozókat.” Olykor kevésbé feltűnő a gép, mint amikor a gépteremben „rég készülővel” rögzíti a kék lények hívogatását. Olykor humoros, mint a már idézett „A tévévidra” esetében. Ugyancsak a *Fogak nyoma* kötetben olvasható *A múzsa a kullisszák mögöl* című vers elején: „A múzsa az, hogy ellebeg / egy ing a nyári égen”, és a végén: „A múzsa az egy alibi, / csavar a gépezetben, / bármi jó ráfogható / legalább képzeletben.” És ha szintén ebben a kötetben „A mítoszgépezet beindul”, feltehetően meg is lehet állítani, ki lehet kapcsolni, de

ehhez tudni kell, hogy gépezet. BIJ verseiben ki lehet kapcsolni a testet is, például a *Számozottak* utolsó darabjában: „lemondok az érzékszervekről, / kikapcsolom a húst, / elfelejtek mindent, ami elfelejthető”.

„A gépteremben” az, aki mondja, hogy mi történik, műszerfel előtt áll, billentyűzet előtt, az egyik jel ismerős a kezének, lenyomja, mire csapóajtó nyílik fel, és ő egy lakásban találja magát, ahol egy lány alszik vagy halott. Ez az álom-folyamat azt sugallja, az embernek meg kell tanulnia játszani a gépen, a kintin és a bentieken, nyitottnak kell lennie ahhoz, hogy oda nyúljon, ahova kell, figyelnie és vigyáznia kell(ene), hova vonzódik a keze. A Jungra hivatkozás alapmotivációja talán éppen ez is: hogyan kell bent játszani, bent, vonzásoknak engedve, megnyomni billentyűket, hogy történjék valami bent és bentről kint. És miért is lehet egy ember arra ösztökélve, hogy a kollektivitás általánosságából kiszakadva individualizálódjon, önmagává váljon. Jungot sokan támadták a „kollektív tudattalan” hipotézise miatt, figyelmen kívül hagyva a „személyes tudattalan” attól megkülönböztetett hipotézisét, és a szerinte annyira szükséges individuációt, kilépő differenciálódást a kollektív tudattalamból (amiről például Hesse *Demian* című regénye szól).

BIJ verseiben a gép nemcsak ellenfél, vagy külső eszköz, hanem sugallat, hogy az emberi lény gépies folyamatokból is tevődik össze, ő maga eszköze is magának; természetiként művi is, míg a vidra nem tud gépről, így a saját magában lévő gépezetéről sem. Pedig a természet magában foglalja a gépit-gépiest, például a naprendszert és az emésztést, a metabolizmust, és a szintaxist, aminek a szürrealista automatikus írás is engedelmesskedett, és amitől Jung szó-asszociációs módszere éppen a szintaxis hiánya miatt szabad volt. Az emberi lénynek egyebek közt azért is vannak problémái, ötlük fel BIJ verseit olvasva, mert gépekből is tevődik össze; gépezetek is csinálják, nemcsak gépeket csinál, és ami gépeket csinál, nemcsak gép. Akkor sem, amikor játszani engedi a véletlent, amit Mallarmé szerint nem szünt meg a kockadobás.

3.

BIJ egyik versében, éppen a *Számozottak*ban, olvasható, hogy „eltűnsz, visszatérsz és eltűnsz, visszafogad az egyes szám és többes személy”, amit egész kötetével kapcsolatban érdekesnek, jellegzetesnek és fontosnak vélek. Ez ugyanis egy mind szintaktikailag, mind szemantikailag helytelen, agrammatikus kifejezés, illetve grammatikailag hibás, szemantikailag pedig értelmetlennek tűnik. Ha nem az, és szerintem biztosan nem az, hiszen a vers szövegében kurzívval van kiemelve, akkor egy olyan asszociáció, aminek éppen azért van értelme, mert szintaktikailag helytelen. Szemantikai értelme

abból adódik, hogy ellentmond a szintaxis logikájának, a hagyományos logika szerinti gondolkodásnak. BIJ versei olykor, sőt gyakran szürrealistának tűnnek, de például „A gépteremben” és a „Számozottak” egyaránt nem készíthetett sem szürrealista automatikus írással, sem Jung szó-asszociációival. A tudatkontrollt mindkét esetben valami fölülírja, amit tudatos kontroll se nem alkot, se nem korrigál, hanem csak elfogad.

A „Számozottak” első darabjából idézett kifejezés az ott adott összefüggésben a következő: „gyorsan illansz el és porlasz szét, de mindent átítatsz, / megpihensz a belső rétegekben, / nem években számolod az időt, / eltűnsz, visszatérsz és eltűnsz, / visszafogad az egyes szám és többes személy.” Ezt a ki-

fejezést ebben az összefüggésben kétféleképpen tudom érteni.

Az egyik összefüggés az, hogy „az egyes szám” egy ember, egy individuum, de ez az egy lehet én, te, ő (ezért sem használom az egyén szót). Az idézett sorokban én beszél, tehez szól, aki saját maga, és a visszafogad pedig egy olyan ő, aki ugyanaz az ember. Az én-te viszony, mint egy ember viszonya saját magához, jól ismert, például: „Tudod, hogy nincs bocsánat, / hiába hát a bánat” (József Attila), aminél az is felmerül, hogy az úgynevezett „lírai Én” egybeeshet az életrajzíval. Az én-ő viszony szokatlan, bár Rimbaudtól jól ismert a kijelentés: „Én, az egy másik.” Ilyet viszont nemcsak gyakran találni BIJ verseiben, de, ahogyan az előbb idézettekben megtapasztható, aki megszólal, egyszerre is lehet mind a három személy. A *tudatgép megtisztítása* című versben az, akinek szüksége van a semmire, ugyanaz, mint aki mondja róla. Lehetne mindezt egyes szám első személyben is írni, de akkor mást jelentene, azt, hogy én tisztogatom meg a tudatcsatlakozóimat (tudatosan), nem egy ő és azzal, hogy bekapcsolja a semmit, amit én nem kapcsolhat ki.

Egy másik összefüggésben „a többes személy” ugyanannak az embernek, az egyes számnak időbeli más-másága, aki BIJ kötetében egy ismerkedés érdekében kikapcsolja az érzékszerveit és az emlékezését, mint a „Számozottak” utolsó darabjában: „Megérkeztem a másikba, / váratlanul toppant elém az utcán. / Ajkát nézem, ott kell elindulnom, / fogát nézem, ott az első akadály.” A vers végén: „lemondok az érzékszervekről, kikapcsolom a húst, / elfelejtek mindent, ami elfelejthető, / ismerkedem az akadállyal.” És ide illik „A levegő anyaga” vers második fele:

Üzenetben érkeznek a szükségtelen dolgok
traktátust olvasol az akadályokról,
s közben beszél a test, a legfőbb akadály
és legfőbb lehetőség,
éjjel felkel, tudtod nélkül mozdul,
ő maga az üzenet ilyenkor,
az akadályt te hozod létre, ezt mondja,
kapcsold ki, ha nincs szükséged rá.

Felvetődhet a kérdés, költői, vagy gondolkodói szöveg-e ez. Jung gondolkodása szerint a pszichében összetartozik intellektus és érzés, ami költészetre vonatkoztatva megfelel annak, ahogyan Pound határozta meg az elemképet (image): intellektuális-emocionális komplexum, (intellectual-emotional complex), Jungnál pedig megfelel annak is, hogy a tudattalan képekben gondol(kodik). A zárójel arra utal, hogy a magyar „gondolkodom” reflexív, míg a karteziánus *cogito (sum)*, ahogyan ennek német, angol, francia megfelelője is, nem az. Magyarul „gondolok” kellene, de mivel „gondolom” is, ez a nyelvi saját-ságból fakadó különbség, rákényszerít a „gondolkodom, (vagyok)” kifejezésre. A latin *cogito* tényleg reflexivitással is értendő: „én teszem, amiről állítom, hogy történik, (akkor pedig lennem kell)”. Ha (én) *gondolok*, lennem kell, hogy gondolhassak. Mint ha az egyes szám első személyben történő gondolás bizonyíték lenne a személy léte. (Lichtenberg vetette ez ellen, a harmadik személyű és személytelen „havazik példájára”: „gondolódik” („Es denkt”). Jung kifejezetten a karteziánus irányzat ellenében írt. BIJ nyitó versében: „félelem, ha mozog a szád és más beszél belőled”, vagyis nincs meg a test érzéki bizonyossága arról, hogy az beszél, akinek a teste, nem a testhez tartozó elme működik, és ezt a testhez tartozó elme *érzi és tudja*. Nos, ez történik, amikor én olvasom – magamban mondom – azt a sort és az egész verset. Amikor álomban olyant mondtam, amit ébren nem mondanék soha. Amikor most olyat mondok, ami ellentétben van azzal, amit két hónapja, két éve, húsz éve mondtam.

Prozopopoeia a szakszó arra, ha valaki másnak adva ki magam beszélek, miközben látható, hogy én teszem; vagy amikor valami beszél, például a test, amelyik maga nem képes beszélni. A „félelem, ha mozog a szád és más beszél belőled” nem prozopopoeia, hanem disszociáció, megszállottság vagy többszemélyűség. Nem az, ha barátom levelét olvasom és hallom a hangját, az övét, és ha felolvasom, esetleg mind a kettőt, ami aligha lehetséges, csak az, hogy hallom,

amit felolvasok, és érzem az ő hangbeszéd-stílusát.

A kérdésre, hogy gondolkodói vagy poétikus-e az utolsó idézett vers, az a válaszom, hogy gondolatisága és bonyolult érzéketessége együttesében, egyértelműen költői. Először is magába zárt a maga komplexitásában, és ezt nem uralja el elvont gondolatiság, pontosabban a gondolatiság elválaszthatatlan az érzékiségtől és attól az eseménytől, amelyikben szóba kerül. A megszólítás, a megszemélyesítés, az akadály és a lehetőség együttesével jellemzett testnek beszélőképességet és megszólító aktivitást tulajdonító erő és események megidézése révén. A gondolkodó személyt megszólító és megvádoló teste, amelyik személytelenül is felkel, és a személyt mint tudattalan alvajárót is mozgatja, tudatosnak is tartva tegezi le, egyszerre beszél és üzenet, és míg a test és az intellektus disszociációját mondja, asszociációjukról tanúskodik, ami maga üzen, de nem üzenet, hiszen mindez érződik is, értődik is, hökkent is, szórakoztat is, egy felettébb bonyolult és mégis könnyed, egyszerűnek tűnő versben. Ezek a körülírások – és ez csak ízelítő lehet – hosszasak, nyakatekertek, magyarázóak, míg a vers maga gyorsan, egyszerűen, sokféle érzést és gondolatot keltve hat, és csakis ezért a hatásért teszi.

BIJ verseiben bizonyos kijelentések beszédaktusként érződnek-értődnek, úgy hatnak (rám). A beszédaktussal valaki teszi, amit mond egy annak megfelelő helyzetben. Pap mondja templomban menyasszonynak és vőlegénynek: „Férj és feleség vagyok”, és ezzel azok lettek. De mi lehet a megfelelő helyzet egy versben? Nehéz megmondani. Maga a vers, a versolvasás, vagy a versmondás? Az olvasó vagy a hallgató megnyitódása, egy benső esemény? Valószínűleg mindez. Egy hatásos metafora és metaforaláncolat versben nem fikció, hanem annak hatása. BIJ valamiképpen mestere a beszédaktusokként ható mondatok versbe szövésének, a megszólításnak.

A többszemélyű egyes számot, az ugyanegy embert lehet persze szubsztanciának gondolni járulékokkal, hogy a szubsztancia projektálja magát különböző viszonylatokba. (Egy ilyen szubsztancia egy drágakőhöz hason-

lítana, amelyiknek sok csiszolt síkja van *kívül, bent* pedig egy középpontja, amelyikből vetitené őket. Ténylegesen a beérkező fények találkoznak egy csak virtuális középpontban, az érkező fény(nyaláb) és a kő-test csiszolt síkjai által keletkező érzéki tüneményben. A hagymának sincsen a közepén magja, ahogyan azt Ibsen Peer Gyntje fedezi fel, amikor lehántja a hagyma rétegeit).

4.

Mozaikkövekként rakom egymás mellé – itt persze egymás után – a következő, már idézett kifejezéseket: „egyes szám, többes személy”, „ismerkedem az akadályokkal”, „a fogason lógok, oda akasztottak”, „fürdök a természetes homályban és fényben”, „kikapcsolom a tudatgépet”, „lemondok az érzékszervekről, kikapcsolom a húst”, „láttad már anyád testét belülről”, „gyerekkorod óta tanulod az ízt”.

Az „egyes szám, többes személy” úgy is értendő, hogy a harmadik személy nemcsak *személy*, hanem személytelen is lehet – van, aki ez utóbbit negyedik személynek mondja (Deleuze) –, egy ember nemcsak *ő*, hanem *az* is. Tévedés lenne ezért *lírai Énre* gondolni, inkább *vershangra*, vagy *versbeszédre*, és ha ez utóbbit, van *versbeszéd-aktus* is. (Mindez így nyilvánvalóan nem vonatkozik a vizuális költészetre, BIJ versei nem abban az összefüggésben jelentkeznek.)

A „fogason lógok, oda akasztottak” tárgynak, *aznak* tekint, gondolja magát. Ez az egyik lehetséges érzés, ebben az esetben az intellektus és test közötti disszociáció az emóciók és affektusok kikapcsolódásával jár. Ez bizarrnak tűnhet; bár a mindennapi életben nem az, amikor az autóbusz hirtelen fékez, és az ember érzi, érzés támad (rá), hogy tántorodik a teste, és ha érez valamit, felháborodást; egyébként tudomásul veszi a tényt, amit fizikailag érez, (és amiről tudja, mi történt). Van egy sor másféle érzés, mert viszony is, például különbség, ha én szólítom meg magam, ha egy másik ember szólít meg, vagy valaki/bárki mindenkit szólít meg („itt élned, halnod kell”).

Mindezek nem új lehetőségek a költészetben, amit újnak érzek és vélek, az együttesük; a többes. Nem a többes én – amit én-kórusnak mond-

tam Kemenes Géfin László *Fehérlófia* művéről írva –, hanem az egyes számú többes személy. A disszociáció abban, hogy „oda akasztottak”, azért is bizarr, mert az én, az egyes szám első személy alapvetően azt jelzi, honnan jön a beszéd (Benveniste), attól függetlenül, hogy kihez szól, és miről szól: az én, a most, az itt strukturálisan összetartozik. Az élőbeszédben, nem az írásban. Ám az írásban, például egy levélben, hozzáképzem-érzem azt, aki máshol és máskor írta a levelet. Versben is ezt teszem, azt képzelem-gondolom, hogy a költő ember magáról mondja („hadd essem el én”, „csak én tudok versemmnek hőse lenni”, „tudod, hogy nincs bocsánat”). Ez a szokásos lírai Én, amelynél az „én” szó nemcsak azt jelzi, honnan/kitől jött-jön a beszéd, hanem azt is, amit egy tényleges ember mond, mert leírt, magáról. Újnak hat viszont, hogy amit egy tényleges ember mond, egy megszólaló „én” egyúttal a megszólított „te”, és egy meg sem szólítható „ő” vagy „az” is: egyes számú többes személy, összhatásban.

Ezt a többes személyt érezhetem és gondolhatom a költő polifon hangjának, és ha azt mondom, ez egy Ady-vers, ilyesmit érzek és gondolok. Polifonná persze bennem áll össze, emlékezetem révén, hiszen a versek nem egyszerre szólnak, hanem

időzetesen, bár az érzett összhatás időlennek, örökre hathat. Polifon helyett azonban az egyes szám többes személyt – ha a lehetséges viszonyokat és disszonanciákat figyelembe veszem – polivalensnek vélem, többértékűnek. Amit érzek, amire emlékezem, az nem polifon harmónia, hanem polivalens disszonanciák egysége, illetve többféle értékek/valenciák egybeesése. Ilyennek érzem a *Jung a gépteremben* hangját-hangzását-minőségét. És nemcsak a többes személy miatt. A „fürdök a természetes homályban és fényben” azért is kelt (bennem) különös érzést, mert az intranzitív „fürdök” a metafora révén az inaktivitás és az aktivitás egybeesését érezteti. Ahhoz hasonlatos, ami akkor érezhető, amikor éppen „ismerkedem az akadályokkal”.

JEGYZETEK

- 1 Vorwort zu Schmitz 'Märchen vom Fischerotter' (1932), in: C.G. Jung, *Das symbolische Leben. Gesammelte Werke* 18/II, 821–823. 3. kiadás (Patmos, 2015)
- 2 Erre hivatkozva néhány éve a kassai egyetemről Silvia Baučėková, „Water in three poems by Ted Hughes” címmel tanulmányt publikált a brassói egyetem közlönyében (2012). Ebben értelmezte Ted Hughes három verse között a vidra-verset is, szerinte Hughes ezt Jung archetipusai vonatkozásában írta. Azért is említem, mert Jung archetipus-elméletére és egyéb szimbólum-értelmezéseire nem akarok itt hivatkozni. Northrop Frye nagyhatású *Anatomy of Criticism* (Princeton, 1957) tanulmánya egyébként érdekesen és érdemlegesen használta fel ezeket.

- 3 Angolul is „consciousness” a „the unconscious” ellentéte, nincsen „the conscious”; németül a „das Bewusstsein” összetett szó, a „bewusst” („tudatos”) melléknév, és a „Sein” („lét”) főnév. Ami tudatos vagy tudattalan, az az elmeműködés.
- 4 Az álom ébredéskor ráemlékezéssel és rá gondolással adódik (álomnak), a rá gondolás pedig beszéddel, nyelven és ébren. Ez (1) elmúltról most-emlékezés, (2) kétféleképpen érzékelt-ről-megélt-ről, ezért kétféle valóságról, vagy a valóság kétféleségéről: alvaskor és ébren megélt-ről, ezért (3) láthatóról és láthatatlanról, egyrészt a beszéd, másrészt az ébren is működő képzelőerő révén, ami (4) nemcsak a „most is látom még” emlékező látása, hanem a most képzelés, esetleg (5) valami jövőben történőről: „már látom”, mindenképpen (6) egy ember maga-magára gondolása és maga-magáról gondolkodása: gondolkodás beszéddel arról, ami történt, történik (és esetleg történni fog vele), (7) együtt azzal, amit ezekről és egyben saját gondolásáról és gondolkodásáról gondol. Aki (8) hisz az álomban látottakban, észreveszi, hogy most ébren nem látja, aki nem hiszi valóságnak, amit álmában látott, és amire most emlékezik, az összeveti az álomban látottakat és megélteteket azzal, aminek a valóságot ébren hiszi, és akkor értelmezheti jelzésnek, szimbolikusnak, és értheti-értelmezheti abszurdnak, értelmetlennek. Végül (9) hiheti azt is, hogy a képekben gondolkodás álmódáskor másféle, mint a szavakkal gondolkodás, amit ő irányítani képes: meggondolja, mit akar mondani és mit nem, míg alvaskor álmában nem irányítja, hogy mit álmodik. Ez utóbbi (10) Jung véleménye is volt és azon alapszik, hogy (a) a beszéd, a nyelvi kifejezés olyan jelentésekre, gondolatokra is képes és képezhető, amire a képekben gondolkodás nem, és (b) a tudattalan nem képes nyelven/nyelvel kifejezni magát, vagyis ami beszédet is hall valaki álmában, nemcsak lát és érez, az nem lehet tudattalan, hanem csak tudatalatti folyamata.

■ **András Sándor:** Költő, író, esszéista. Magyar szakos végzettséggel 1956-ban Nyugatra menekült, Angliában és Amerikában germanistává vedlett egyetemi tanárként ment nyugdíjba, Nemesvitan él.

SZARVAS MELINDA

Amiről senki sem beszél

Olyan irodalomtörténeti témával foglalkozni, amelyre kevés figyelem irányul, vagy éppen semennyi, kiemelt óvatosságot és kritikus távolságtartást követel a kutatótól. A(z újra)felfedezés heroikus gesztusa helyett vagy mellett komolyan mérlegelni kell azt a lehetőséget is, hogy a szakmai érdeklődés hiánya, a kiesés a hagyományból esetleg nem indokolt-e? Még akkor is, ha az éppen aktuális kánon nem szabad, hogy a kutatásokat is meghatározó irányjelző legyen, meggyőző szak-

Bárczi Zsófia:

A másság reprezentációja: Magyar regények Szlovenszón. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, 2014

mai érvek és főként újszerű kérdések adhatnak csak kellően biztos alapot egy marginális irodalomtörténeti téma vizsgálatához. Sok veszélyt rejt magában pusztán a csönd megtörésének

szándékával beszélni valamiről. Bárczi Zsófia *A másság reprezentációja: Magyar regények Szlovenszón* című monográfiájának megírása során mint-ha nem számolt volna ezekkel a veszélyekkel. A szerző a kötetében, miután a felvidéki magyar irodalom első időszakának alapvető kérdéseit járja körbe, az 1920-as és 1930-as évek néhány általa kiemelt regényét elemzi. A kutatás oka, illetve a szándék nem tisztázott, ebből következően pedig a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem által kiadott munka nélkülözi azt a szakmai kontextust, amely igazolná és elevenné tenné azt. Bárczi Zsófia értékes lehetőségekkel nem él.

Köte első tanulmányában egy érdekes és nagyon fontos szempontot emel ki Bárczi, ez pedig az általa vizsgált irodalmi kultúra megnevezésének

kérdése. Sok olyan magyarországi tanulmány született (és születhet), melyekben, a trianoni döntés értelmében elcsatolt területeken kialakult kultúrák között nem tévén különbséget, „határon túli magyar irodalomról” esik szó. Bárczi Zsófia – személyes érintettsége okán – csakis a felvidéki irodalommal kapcsolatban vizsgálja ennek az általánosító eljárásnak a jogosságát, felhívva a figyelmet arra, hogy nemcsak az egymástól földrajzi elhelyezkedésük és működésük okán is eltérő „határon túli magyar irodalmak” között lenne alapvetően fontos a különbségeket észrevenni, de még egy-egy régió irodalmi kultúrájának a megnevezései is különböző korszakokat tehetnek láthatóvá. A szerző erre a fontos aspektusra mint az *időbeliség elvére* hivatkozik: „A »szlovákiai magyar« vagy »csehszlovákiai magyar« irodalom szóösszetétele közelebbről nézve, a térségben többször is megváltozott határok miatt még zavaróbb, mint első pillantásra tűnik. A térbeli leszűkítés, amit megelőlegez, szintén csak hozzávetőleges. A terminus »szlovákiai« része feltételeznél, hogy a megnevezés kizárólag az 1993 utáni, illetve az első Szlovák Köztársaság idején keletkezett szövegeket jelölne.” (11.) Arról, hogy ez a kétféle megnevezés, tehát a „csehszlovákiai” és a „szlovákiai” magyar irodalom, a történelmi mellett két *irodalomtörténeti* korszakot is jelölhet, kevésbé győz meg Bárczi. Ugyanakkor magát az *időbeliség elvét* érdemes fontos szempontként észben tartani akár a többi térség irodalomtörténetének a vizsgálata során is. (Gondoljunk például a „jugoszláviai” és a „szerbiai” magyar irodalom közötti kulturális különbségre, mely ugyancsak tükröződik már a két megnevezésben is.) Saját témáját tekintve, tehát az 1920-as és ’30-as évekkel kapcsolatban, noha nem marad következetes az egész kötetben belül, Bárczi jogosan egyféle megnevezés mellett érvel. „A korszak irodalmi publicisztikájában gyakran olvasható a térség korabeli megnevezése nyomán kialakult szlovenszkói irodalom kifejezés. Ez a terminus egyértelműen és kizárólag csak a két világháború közt magyarul és Csehszlovákiában született művek vonatkozásában használatos, ezért a továbbiakban magam is ezzel a kife-

jezéssel fogok élni az adott korpuszról írva.” (16.)

Bárczi Zsófia nemcsak egy elhanyagolt irodalomtörténeti témát választott köteté tárgyául, de az általa kiemelt irodalmi kultúra ráadásul kisebbségi helyzetben létezik – ha és egyáltalán ennek a létezésnek a ténye elfogadható. A szerző ugyanis többször felhívja a figyelmet arra, hogy a megnevezés körüli „terminológiai bizonytalanság a korpuszsal, illetve a (cseh)szlovákiai magyar irodalom léteével kapcsolatos kételyre utal” (9.). Az irodalmi kultúra léte melletti és elleni érvek, az eddig említett dilemmák mellett, szintén ismerősek lehetnek a korábbi, határon túli irodalmakat érintő kutatásokból. „A szlovákiai magyar irodalom léte melletti érvek többnyire földrajzi-intézményes különállásra és a kisebbségi irodalmi művek élményanyagára hivatkoznak, az azt tagadóak az egy nyelvhez köthető összmagyar, egyetemes irodalmi hagyománnyal, a nyelvi önállóság hiányával és a szlovákiai magyar irodalom kánonalkotásra való képtelenségével érvelnek.” (10.)

Bárczi, értelemszerűen, monográfiájának megírásával válaszol arra a kérdésre, amelynek a megfogalmazásában egy másik furcsa szempont is megbújik. „Hogyan lehet, és egyáltalán lehetséges-e beszélni egy térség irodalmáról, ha már a megnevezése is kérdéses? [...] Ha éppen azok vetik el, akiknek a műveit jelölni kívánja?” (9.) Az első tanulmányokban, melyekben az általános kérdésekről esik szó, gyakran tűnik úgy, hogy a szerző saját pozícióját keresve irreleváns viszonyítási pontokat is figyelembe vesz. Ilyen például a helyesnek gondolt megnevezés keresése kapcsán azoknak a véleménye, akiket a definiálni próbált kategóriába tartozónak vél. Hasonló kisebbségi jelenségek vizsgálata során ugyancsak gyakori jelenség, hogy olyan kérdéseket és szempontokat is igazolandónak tüntet fel az adott szerző, amelyek pedig az általa vizsgált kisebbségi kultúrához rendelt többségi irodalmi közege vonatkoztatva egyértelműen jelentéktelenek. A következő olvasható *A másság reprezentációja* című kötetben: „A szlovákiai magyar irodalom kategóriája oly mértékben homogenizál, hogy nemhogy az eltérő para-

digmákhoz tartozó különböző poétikákat nem veszi figyelembe, de lényegében még az időtényezőt sem. Egy földrajzi komponens alapján rendezi egységbe azokat a korpuszokat, amelyeket idetartozónak vél.” (12.) Érdekes, hogy a megnevezések eme kivédhetetlen homogenizálása fel sem merül problémaként, de még közelebbről vizsgálándó szempontként sem egyetlen „magyar(országi) irodalomról” szóló tanulmányban sem.

Bárczi köteté az első oldalak eddig taglalt problémacentrikussága után a tényleges irodalomtörténeti szempontokat elemezve válik komolyan szakmaibbá. Az időtlen és általános kérdések után a szerző az általa kiemelt irodalmi kultúra *öndefiníciós* kísérleteire tér rá, szem előtt tartva, hogy „a szlovenszkói irodalom nem természetes fejlődés, hasonló írói tájékozódás, azonos célok vagy irodalmi központhoz tartozás” (18.), hanem szervezés eredményeként született meg. Főként épp az irodalomszervezés időszakának tárgyalása során mutatkozik meg a hátránya annak, hogy Bárczi Zsófia kutatása teljes mértékben a választott térségre szűkül. Jelentős mértékben hasznosabbá tette volna a kötetet, ha a szerző az adott korszak kulturális hálózatában (is) láttatja a szlovenszkói irodalmat. Nemcsak azért, mert így a többi térség akkori helyzete is láthatóvá vált volna (beleértve a magyarországit is), de a bemutatott önértelmezések is érdekes fénytörésbe kerültek volna a szomszédos, vagy épp a hasonló sorsú régiók helyzetérzékelésének bemutatásával. A hagyományhoz kapcsolódás fontos kérdése *A másság reprezentációja* című kötetnek, de csakis a szlovenszkói irodalom szűk keretei között. Az irodalomtörténeti vizsgálódás fájóan egyoldalú, ami azért is nehezen érthető, mert az első világháború lezárását követően az elcsatolt területeken jelentkező kultúra- és irodalomszervezők, valamint az újonnan indított folyóiratok kölcsönösen figyeltek és reflektáltak egymásra. A merőben új kulturális szituációra adható válaszok, a különböző stratégiák kidolgozását és magyarázatát épp a világháborút megelőző idők regionális irodalmi hagyományának elevensége, vagy egyáltalán megléte alapozta meg.

Több pontatlanság is található a tanulmánykötetben: először például „a Magyarország szétdarabolása után szükségéből létesülő szlovenszkói irodalom” (51.) említődik, majd pedig ugyanezen az oldalon finomabban és pontosabban fogalmaz Bárczi, amikor „a Monarchia szétesése előtt” (51.) jellemző kulturális berendezkedésekről beszél. A határon túli magyar nyelvű (irodalmi) kultúrák pozíciójának és működésének megértését, s egyáltalán az első világháború lezárultának értelmezését és feldolgozását nagyban nehezíti, hogy a legtöbb esetben tisztázatlan, hogy a Monarchia és az ún. történelmi Magyarország milyen viszonyban említhetők a trianoni békeszerződések kapcsán. Aligha jelenthet azonos szempontból adható értelmezést Trianon kapcsán általánosságban, vagyis pontos évszámok megjelölése nélkül az Osztrák–Magyar Monarchia és/vagy Magyarország szétdarabolásáról, széteséséről beszélni. Bárczi a következőt írja kötete 18. oldalán: „Az első Csehszlovák Köztársaság megalakulása, a demarkációs vonalak meghúzása és a trianoni döntéssel jelölhető időszakot követő öndefiníciós kényszer és bizonytalanság részben a regionális irodalmi központok és hagyományok hiányára volt visszavezethető.” Az egész monográfia egyik legnagyobb hiányossága, hogy a *hagyomány* fogalmát nem tisztázza a szerző. Gyakran, ahogy az iménti idézetben is, a hiányról lehet olvasni a tanulmányokban, de van, hogy meglévő, csupán nem aktivizált irodalmi-kulturális háttérre utal Bárczi. Az 1920-as és ’30-as évek szlovenszkói öndefiníciós kísérleteiben is olvasható *hagyományhiány* érdekes megvilágításba kerül az ugyanekkor született vajdasági szövegek ismeretében is. A Vajdaságban ugyanis Erdély mellett Szlovenszko említődött rendre példaként, mint ahol az új élethelyzetben mind a politikai, mind a kulturális-irodalmi eszmélés sokkal gyorsabban ment végbe. A *hagyománytalanság* mintegy mentségként jelentkezik ezekben az öndefiníciós megfogalmazásokban, valamint az összehasonlításokban. A *Mi Irodalmunk* című folyóirat 1932. június 5-i számában *Szétforgácsolódás felé?* című esszéjében a következőt írta Szenteleky Kornél, a vajdasági iroda-

lom vezető szervezője: „Nekünk nem voltak tradícióink, ezen a tájon sohasem volt kulturális vagy érzésseli regionalizmus, ezért a regionális öntudat, illetve annak szükségessége sokkal később fejlődött ki, mint Erdélyben vagy a Szlovenszkóban.” A Vajdaságból tehát úgy látszott, úgy láttatták, hogy a felvidéki térségnek igenis voltak már az első világháború lezárását megelőzően is regionális, irodalmi hagyományai.

A magyar irodalom történetét végiggondolva, valóban nagy írónevek köthetők a térséghez, és ezek felbukkannak Bárczi kötetében is. „A többnyelvű, többkultúrú Felvidéken hiányoztak azok az irodalmi hagyományok, amelyek alapján a szlovenszkói magyarság saját, specifikusan hozzájuk tartozó területként ismerhette volna fel a Magyarországtól elszakított, s így a Csehszlovákiában élő nemzetiség számára önálló életre kelő térséget. Úgy látszik, Jókai romantikus, Mikszáth egzotikus és Krúdy nosztalgikus Felvidék-rajza nem tudta betölteni ezt a funkciót.” (62.) Bárczi kötetének második felét olvasva azonban mintha némi ellentmondás rajzolódna ki. Szenes Piroska 1927-ben megjelent *Az utolsó úr* című műve kapcsán idézett első kritikákban is épp a mikszáthi hagyomány említődik. „Szenes Piroska három regénye közül kétségtelenül ez jutott a legmostohább sorsra. Az egyetlen kritika már megjelenésekor egyszerűen Mikszáth-utánzatként könyvelte el, s a későbbi összefoglaló munkák átvették Illés Béla megállapítását, anélkül, hogy a regény valóban fennálló *Beszterce ostroma* allúzióin túli egyéb, éppen a mikszáthi cselekmény- és szövegformálási technikáktól markánsan elkülönülő jegyeire felfigyeltek volna.” (104.) A hagyományhiány megállapítása minden esetben eleve értelmezés eredménye, helyenként úgy tűnik, hogy a Bárczi által kiemelt elemzési szempontok alapján tűnhet csak passzívnak (s ez által hiányzónak?) a felvillantható hagyomány.

Az mindenképpen érdekes hozadéka *A másság reprezentációja* című kötetnek, még ha reflexió hiányában írói szándéktól függetlennek is tűnik, hogy közös pontokra mutat rá a különböző határon túli irodalmak történetében. A hagyományhiányt alapvető hivat-

kozási ponttá tevő öndefiníciós kísérletek mellett ilyen a *regény* műfajának kiemelt jelentősége. Az, persze, a mai napig meglévő torz tendencia, hogy az irodalom vagy akár egy-egy életmű csúcsteljesítményének a regényt tekintik, s ennek hiánya aggodalomra és/vagy magyarázkodásra, mentegetésre ad okot. Így volt ez már a huszadik század elején is. „Mivel a kor kritikája az irodalom állapotát a megjelent regények színvonalával mérte, a szlovenszkói irodalom helyzetadatának bizonytalanságához a regény hiánya is hozzájárult.” (23.) E szempontot elemezve Bárczi utal arra a gyakori értelmezői eljárásra, amely bizonyos feladatokat ró a kisebbségi szerzőkre. E szerint a szlovenszkói kisebbségi magyar íróktól a „szlovenszkóiság” felmutatását várták. Féja Géza Bárczi által idézett szavai a vajdasági couleur locale Szenteleky-féle elgondolását hívhatják elő: „látni akarjuk Szlovenszko lélektanát, falvait, városait, magyarok, szlovákok és ruszinok életét, a rokonságokból és ellentétekből, ölekezésekből és harcokból kiépülő mégiscsak közös sorsot” (26.). Bárczi is e „szlovenszkóiság” megragadására törekszik az általa kiemelt korszakban született művek elemzésével. Ahogy írja, „a szlovenszkóiság nem merül ki csak a többnyelvűségben és többkultúrúúságban. Új mentalitást, »másultságot« is jelent: az illúziók feladását, a realitással való szembenézést, a szélsőségektől való tartózkodást, és valami mániákus reménykedést, hogy ezt a másságot előbb-utóbb megértik és elfogadják, s az összma-

gyarságnak is hasznára lesz.” (37.) Ez jelenik meg tehát a kötet címében is. A tanulmányokban az irodalomszervezői mellett az írói programok összevetése is érdekes lett volna. Természetesen nem részletes elemzés az, ami Bárczi Zsófia munkájából hiányzik, pusztán annak a környezetnek, kulturális hálózatnak az érzékeltetése, amelyben a szlovenszkói irodalmat el lehetne helyezni. Ennek a felépítéséhez járulhatott volna hozzá az akkori releváns magyarországi események bemutatása is. „A szlovákiai pályakezdő írók számára a régió irodalmi múltja általában ismeretlennek számított, s nem az előző nemzedékhez kötődtek, nem szlovenszkói íróelődeik hagyatékával fordultak szembe, hanem a kortárs vagy egy-két generációval korábbi magyarországi irodalom szerint tájékozódtak.” (21.)

Az *időbeliség elve* mellett a *generáció* is nagyon fontos fogalma *A más-ság reprezentációja* című kötet első felének. Bárczi Zsófia izgalmas törekvése a legelső szlovenszkói írógeneráció helyzetének bemutatása. Nehéz feladatot vállalt ezzel, hiszen ez szintén kizárja az átmenetiséget a változások leírásából. A szerző meglátása szerint a tényleges első szlovenszkói írókat „a bizonyosságok megrendülésének alapélménye az előttük járó és őket követő nemzedéktől is elválasztotta [...] az idősebb nemzedék a régi Magyarországra értékrendjét vitte tovább, a rájuk következők pedig már természetes adottságként élték meg a csehszlovákiaságot.” (29.) Az elemzés során azonban, talán épp az említett nehézségek miatt, nem is sikerül erről a legelső generációról sok mindent megállapítani, sokkal inkább az imént említett „idősebb” és „fiatalabb” korosztály kulturális háttéré közti különbségek hangsúlyozódnak. Ez is egy olyan pontja Bárczi kötetének, ahol nem csak helye lett volna a választott térségből való kitekintésnek, de kimondottan hiányzik is ez a művelet. A generációk közti viszonyt a magyarországi véleményeknek, főként talán Móricz Zsigmondnak a szlovenszkói körútjáról írt, a *Nyugat*-ban megjelent cikkeinek ismertetése helyezhette volna izgalmas megvilágításba. Ezek az írások nemcsak tájékoztatást adnak a klasszi-

kus szerző tapasztalatairól, de egy, épp a trianoni határmódosításokat követően Magyarországon kialakult vitához kapcsolódtak. A Bárczi Zsófia által is ismertetett, újonnan kialakult kulturális térkép a következőképpen írható le: „a pozitív értékek: a liberális gondolkodásmód, a józanság, nyitottság és a racionalitás mind Csehszlovákia határain belül érvényesülnek (ezt a húszas évek nemzetiségi szempontból nem túl rózsás helyzetképe sem tudja felülírni). Ezzel szemben Magyarország a XIX. századi örökséget illúzióként továbbélő szemléletével korszerűtlennek és versenyképtelennek tett” (30.). 1931-ből Móricztól ezt lehet olvasni: „A szlovenszkói magyarságot két főtípusra lehet bontani. Az öregekre és a fiatalokra. Az öregek még [...] tele vannak szegények honfíbuval és honfitűzzel. Az életet úgy látják, mert nem láthatják másképp, csak ifjúságukban magukba szedett világkép alapján, ahogy a hivatalos népnemzeti iskolák nevelték beléjük. A fiatalok másképpen látnak. A fiatalok már idegen iskolákban nőttek fel, olyan nyelven tanulták a tudományokat, amelyen szüleik ma sem értenek, nekik tehát szükségszerűen egy új magyarságot kellett kitermelniök magukból. Egy szociálisabb és kulturáltabb magyarságot. Európaibb magyarságot. [...] Ők már nem mondják, hogy Magyarországon kívül nincsen élet s ha van élet, az nem élet. Ők már úgy látják, hogy a magyar világon kívüli élet okosabb és emberségesebb élet.” (*Az irodalom és a faji jelleg*, Nyugat, 1931/5) Az adott korszak irodalmi és kulturális kontextusa azért hiányzik leginkább, mert ennek ismertetése nélkül a tanulmánykötet olvasója teljes mértékben ki van szolgáltatva Bárczi értelmezésének. Ezt a fájóan leszűkített perspektívát pedig az egészséges mértékben szkeptikus, gondolkodó befogadó nehezen viseli. Ez a kiszolgáltatottság még érzékelhetőbb a regényelemzések olvasása során.

A tanulmánykötet második felébe került elemzéseket olvasva a szerző saját meglátása szerint is „olyan szövegek értelmezésével is találkozunk az olvasó, amelyek hagyományosan marginalizált helyet foglalnak el a szlovákiai magyar irodalom történetében” (8.). Nem egészen világos, ki vagy milyen csoport le-

het Bárczi célközönsége, az aligha reális elvárás az idézett megjegyzés alapján, hogy sok magyarországi olvasó tisztában legyen a tanulmánykötetben elemzett művekkel. A kirekesztettséget erősíti a határon túli irodalomtörténeti munkákra általában is jellemző (és sosem kellemes hatású) többes szám első személyű birtokos szerkezetek használata: Bárczi is több esetben beszél „irodalomtörténet-írásunkról” (64.). Arra, hogy saját munkája is inkább archiváló, a szerző maga is utal: „Az újrakiadások valószínűleg már nem képesek az irodalmi emlékezet részévé tenni a több évtizeden keresztül hiányként artikulálódó regényeket, hiszen a jelenkor irodalma nem saját hagyománya részeként tekint rájuk, sőt, jobbra nem ismeri őket.” (7.) Bárczi Zsófia mint ha az elemzések során bevetett elméletek segítségével próbálná elevennek mutatni az általa vizsgált regényeket. Ezek a kortárs nemzetközi elméletek azonban rendre leválnak az elemzett szövegekről.

Az elsőként bemutatott művek Darkó István 1935-ben és 1938-ban megjelent regényei, az *Égő csipkebokor*, és a hosszabban elemzett *Deszkaváros*. Ezek kapcsán elsősorban a posztkoloniális elméletek mozgósítására tesz kísérletet Bárczi. Azért is nehezen menthető az az elemzési eljárás, hogy kész elméleteket alkalmaz a szerző, mert ő maga is rendre mentegetőzik a nem pontos illeszkedés miatt. „A kolonizáció kérdése Európában másként jelenik meg, mint a Harmadik Világban. Nem egyoldalúan, hanem – az elmúlt néhány évszázadban folyamatosan változó határok miatt is – kölcsönösségekben, és a posztkoloniális diszkurzus feszültségetermelő kulturális szakadékaik nélkül, amelyek éppen a kolonizáló és gyarmatosított földrajzi és civilizációs közelsége miatt nem alakulhattak ki.” (44.) Ahelyett, hogy a szlovenszkói magyar irodalom viszonyait a saját kapcsolatrendszerén belül értelmezné, Bárczi egy olyan elméletet próbál érvényesíteni, mellyel kapcsolatban Ardamica Zorán felvidéki irodalmár „is figyelmeztet arra, hogy a posztkoloniális elmélet egyes fogalmai átértelmezés nélkül nem alkalmasak a szlovákiai magyar irodalom posztkoloniális olvasá-

tának megvalósítására” (45.). Ezt az átértelmezést azonban Bárczi nem végzi el. Darkó regényei kapcsán még két további elméletet említ, s mindkettőt alkalmazhatóságát maga teszi zárójelbe. Az egyik a társalgásmélet, holott „a szerző regényeinek a párbeszédei nem mindig illeszthetők be a társalgás szövegszerkezetébe, mert bár a szereplők egymás után, felváltva szólnak meg, mondandójuk a különböző szinteken ható szövegjellemzők alapján nem áll mindig szoros összefüggésben” (79.). A másik pedig a városkutatás mikroantropológiai vonulata, amivel kapcsolatban pedig elhangzik az is, hogy „egy regény nyilván nem kezelhető sem történeti dokumentumként, sem szociológiai érdekű információk tárházaként” (90.).

Darkó István mellett Szenes Piroska műveiről található hosszú és mély elemzés *A másság reprezentációja* című munkában. Az ő alakját és regényeit genderelméleteken keresztül igyeke-

szik értelmezni Bárczi. *Az utolsó úr* című 1927-es regény Virginia Woolf *Orlandó*jával kerül talán kicsit túlzó párhuzamba, de ezt az összekapcsolást megint csak rögtön finomítja és pontosítja a szerző. „[A] műben olyan kérdések merülnek fel, amelyek Virginia Woolf egy évvel később megjelenő regényében, az *Orlandóban*, bár a szubjektum identitásának összetett voltát nem a biografikus hagyományok paródiája, hanem részint a fantasztikum, részint a rémromantikus-gótikus hagyományok felől közelíti meg” (104.). Darkó két regénye, majd Szenes három műve (az említett mellett az 1930-as *Csillag a homlokán*, valamint az 1935-ös *Egyszer élünk*) után a tanulmánykötet Szucsich Mária és Neubauer Pál egy-egy regényének bemutatásával zárul, meglehetősen hirtelen módon, összegzés és lekerekítés nélkül.

Bárczi Zsófia nem könnyű feladatot vállalt, amikor saját bevallása szerint is jóformán ismeretlen regények

elemzésére vállalkozott. A kötet első felében olvasható, általánosabb kérdéseket vizsgáló tanulmány sikeresen vet fel olyan szempontokat, melyek nem is csak a felvidéki irodalomtörténész által választott térség és korszak, vagyis az 1930-as évek Szlovenszkójának keretein belül hasznosíthatók. Leginkább az hiányzik *A másság reprezentációja* című kötetből, hogy saját munkáját és a választott irodalomtörténeti korszakot olyan szakmai hálózatban láttassa Bárczi Zsófia, melynek viszonyai elevennek és mozgósíthatónak mutatják mind az elemzett regényeket, mind a most kiadott tanulmánykötetet.

■ **Szarvas Melinda** (1988): irodalomtörténész, kritikus. Főbb kutatási területei a magyar vajdasági irodalom, valamint a kisebbségi, regionális és a transznacionális identitás meghatározhatósága. Jelenleg a Jyväskylä-i Egyetem hungarológia programjának doktorandusza.

BARNÁS FERENC

l a u d á c i ó

Magyar írók szlovákul, szlovák írók magyarul, Kalligramos könyvek Hrapkául

Hogyan születik egy jó könyvborítótér? Fogalmam sincs, legfeljebb találgatni tudok. Azt hiszem, nem az úgynevezett ihlet során jön létre. A csinálási proceszus alapvetően gondolkodás: a szakmai ismeretek és tapasztalatok folyamatos, illetve kevésbé folyamatos mozgósítását értem ez alatt, amit Hrapkánál többnyire szöszölésként képzelek el. A szöszölésbe beletartozik az érzeti/értelmi energiák *kihelyezése* is, minden irányban – közben lehet füttyörészni. Az invenció működéséről keveset tudunk.

Elejétől a végéig kell ismerni az adott kézirat világát ahhoz, hogy megfelelő borítója legyen majd a kéziratnak? Nem tudom. A kéziratral való ismerkedés során mindenestre valamit lényegi módon kell érteni a nyelvi alkotásból, és még inkább sejteni. Megsejteni. Hogy ehhez a regényhez, melyet így és így ismerek/látok, milyen vizuál-applikáció illik, vagy ahhoz a gondolkodói világhoz, melyet pedig egészen másképpen látok/értek, mi. A rendkívüli *Pomocné slovesá srdca-t* mi borítsa fel, vagy le (el?), a felület

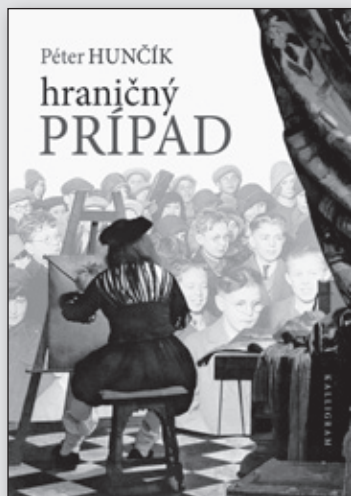

egésze milyen térhatású legyen, ehhez iksz típusú betűhasználatkor mi-féle szabálytalanság vagy szabályosság kapcsolódjon, milyen gesztuslátvány kösse az olvasót a szövegben is elbeszélhetetlen élményhez? És ugyanígy, *A Likvidácia*-t (Felszámoló-

lás) mi gravitálja a látómezőben, egy amatőr fényképfelvétel, fekete/fehér semmi-ség, vagy inkább hullámok?

Elkapni a művet. Valahogy úgy képzelem, hogy Hrapka a munka elején belapoz a megjelenni készülő íráshalmazba (scrollozás digitáliában), aztán néhány oldal elolvasása után majdnem pontosan tudja, ezúttal miről lenne szó, azaz a borítón mit mivel kell majd ütköztetnie, harmonizálnia, eltávolítania, felbontania, szétszednie, elhomályosítania, kiéleznie ahhoz, hogy a borí-

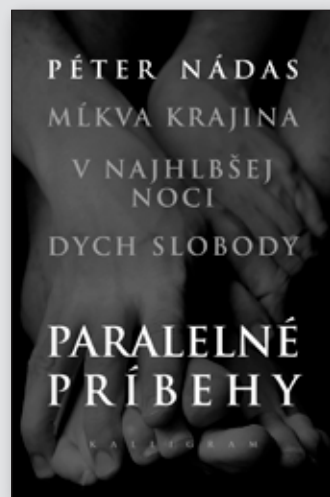
tó-front (címlap) egésze tartsa a kapcsolatot a szöveg úgynevezett tartalmával, de üssön is el tőle, közben legyen klasszicista, szürrealista, konstruktivista, dadaista, minimalista, realista, fotószerű, festményszerű, pszeudo-dizájnós, hagyományos, nemhagyományos – mindez egyszerre és egyik sem, miközben a betű, a cím, a kép, a tárgy, a szerző, a háttér, a kiadó-logó, az előtér, és minden éppen használt vizuális elem úgy álljon össze sokszorosán megdolgozott látvánnyá, hogy abban valamilyen módon megjelenjen Juščák, Márton László, Hunčík, Spiró, Vilikovský, Barthes vagy Nádas művének nyelvileg megragadhatatlan ismerős vagy idegen-komponense. Az asszociációlásra valahogy mindig rákényszerülünk.

A könyv nemcsak olvasmány. Nemcsak szellemi, művészi, nyelvi teljesítmény, a könyv tárgy is. Jó esetben jeltárgy, előjel-tárgy, mely a védőborítóval lesz egyedi, egyszeri. Itt egyébként nem könyborítók vannak kiállítva, hanem 50x70 centis (kertes) plakátok. Könyvborító-tervekből lett plakátok. A nyagítás során sok minden kiderül.

Hrapka megragad valamit, ami Péter Hunčík *Hraničný prípad*-jában van benne, vagy épp nincs benne. Ha benne van, Hrapka e tervében vizualizál, ha meg nincs benne, értelmezés-alternatívát kínál, az én ízlésemnek megfelelőt. Ha már ízlésről van szó, hadd emeljem ki kedvenc borítót, mely Pavel Vilikovský 2011-ben megjelent, *A gonosz önéletrajza* című regényéhez készült. Különleges darab. Ha korábban nem ismertük volna a szlovák szerzőt, ha nem olvastuk, illetve még csak nem is hallottunk volna róla, meglátva Hrapka e mestermunkáját, bizony szinte rögtön kíváncsiak leszünk rá, el akarjuk olvasni, mert olyan a borítása. Közel állhat Hrapkához Vilikovský. És legalább ennyire közel állhat hozzá Esterházy. Csak rá kell nézni a *Pomocné slovesá srdca* védőborítójára, vagyis most a plakátra, melyen minden megfordult, kifordult,

minden széthullik és összetart, a betűsorokon kívül minden nyugtalanítóan van mozgásban, nyugtalanítóan, pedig az alapszín halvány rózsaszín; továbbra is rózsaszínben látni/láttatni a világot, nem mondhatjuk el, mi történt, mi történik, nem jelöljük, ha jelölnénk, mindent elrontanánk.

Igen sok kép lehet Hrapka fejében, melyeknek egy része szó-kötővé válik. Szavak. Képek. Szóköttőképek – Dunaszerdahelyen, Pozsonyban, Budapesten és másutt. Hrapka Tibor egyre több olvasónak és írónak szerez örömet. Köszönjük.

(Elhangzott Hrapka Tibor magyar írók szlovák és szlovák írók magyar nyelven – a Kalligram Kiadóban – megjelent könyvborítóinak tárlatán a Szlovák Intézetben 2016. április 14-én.)